

STUDIA UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

EPHEMERIDES

1

EDITORIAL OFFICE: Gh. Bilașcu no. 24, 3400 Cluj-Napoca ♦ Phone 0264-40.53.52

SUMAR - SOMMAIRE - CONTENTS - INHALT

- Mircea POPA, Istoricul sindicatului presei române din Ardeal și Banat ♦ The History of Romanian Union Press from Ardeal and Banat..... 3
- Oana BOC, Limba română - între libertate și constrângere ♦ La language roumaine entre la liberté et la contrainte 21
- Mihaela MUREȘAN, Limbajul, esență a comunicării și principalele sale funcții ♦ The Language - Essence of Communication and its Main Functions..... 27
- Delia Cristina BALABAN, Teoria convergenței ofertei de televiziune în sistemul dual, o posibilă explicație pentru dezvoltarea contemporană a programelor de televiziune ♦ The TV Offer Convergence Theory in Dual System, a Possible Explanation for the Contemporary Development of TV Programmes..... 37
- Andreea MOGOȘ, Reprezentări ale alterității în presa scrisă românească - 2001 ♦ Social Representations of the Otherness - 2001 43
- Rodica PASCU, Critici și cronicari de artă în publicistica interbelică ♦ Art Criticism and Critics in the Inter-War Press 67
- Gabriel VASILIU, Sextil Pușcariu - concepția sa politică în timpul guvernării lui Nicolae Iorga ♦ Sextil Pușcariu - His Political Views during Nicolae Iorga's Administration..... 81
- George ANGHELCEV, Unde sunt gentlemanii? Publicitatea politică negativă și rolul ei în comunicarea politică contemporană 87

Teodor VIDAM, O personalitate marcantă a gândirii etice europene - Adela Cortina ♦ A Prominent Personality of European Ethical Thought.....	95
Silviu G. TOTELECAN, Cunoașterea speculativă ♦ Speculative Knowledge	105
Nicolae URS, Preliminarii teoretice la jurnalismul on-line ♦ Theoretic Preliminaries Regarding On-line Journalism.....	123
Flaviu Călin RUS, Die Beobachtung	129

CRONICI, CERCETĂRI STUDENȚEȘTI

Eugen BELTECHI, Publicistică și limbă.....	135
Ionuț TĂNASE (student Jurnalism, an IV), Tendințe occidentale în ziarele românești.....	138

ISTORICUL SINDICATULUI PRESEI ROMÂNE DIN ARDEAL ȘI BANAT

MIRCEA POPA

ABSTRACT. *The History of Romanian Union Press from Ardeal and Banat.* The present paper intends to make the history of this important Press Association, born in Cluj, 1921, as result of a congress. As predecessors the Union Press from 1909 lead by Octavian Goga and the Foundation for Helping the Journalist "Dr. Ion Mihu" established in 1912 are mentioned. The union press developed an important administrative and propaganda activity, having as result the foundation in 1931 of House of press and lead by important journalists and writers, such as: Ion agârbiceanu, Sebastian Bornemisa, Ion Clopotel, Teofil Bugnariu, Aurel buteanu, Ion Breazu and others. At the same, the Union succeeded in editing two Almanacs including some interesting materials on the past of Romanian press and a special issue on the Union foundation.

1. Antecedente

O dată cu dezvoltarea impetuoasă a presei românești în perioada care a urmat revoluției de la 1848, Unirii Principatelor Române și aducerii pe tron a lui Carol I, în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea s-a pus tot mai acut problema constituirii lucrătorilor din presă într-un organism de sine stătător, situație favorizată și de procesul rapid al instituționalizării presei la nivel mondial. Astfel, în 1869, istoricul Vasile Maniu propusese organizarea unui Congres pan-latin, idee susținută de ziarul "La Confederazione Latina" și de publicația lui Hașdeu "Columna lui Traian", care era de părere că un congres românesc ar trebui să-l premeargă. De aceea, Hașdeu a salutat cu căldură ideea vehiculată în vara anului 1871 de a se organiza un congres al presei române, semnând la 23 august 1871, în paginile publicației amintite, articolul **Congres**, în care făcea propuneri concrete asupra modului cum să se desfășoare acest congres¹. Opinia lui era ca fiecare ziar să trimită la congres trei reprezentanți, care, împreună, vor avea un vot, iar biroul să se aleagă din afara ziariștilor, spre a nu exista nici o parțialitate. La congres să fie invitate toate foile, iar nu numai cele politice de la putere sau din opoziție². Scopul lui ar fi degajarea unor puncte de vedere comune, în scopul "unirii tuturor românilor" și speranța lui e că acest ideal s-ar putea realiza. De aceea, într-un alt articol, de la 27 septembrie 1871, el scrie: "Dea Cerul ca Congresul Ziariștilor convocat pentru 1 octombrie să-l pot realiza măcar în parte!"³.

Tot el este cel care a ținut la curent publicul călător cu modul cum s-a desfășurat Congresul Presei Române. Din aceste reportaje ale sale aflăm că ședința de deschidere a avut loc la Ateneul Român, vineri, 1 octombrie, la ora 8 dimineața, sub președenția provizorie a lui A. Holban, de la ziarul "Uniunea liberală" din Iași, care a anunțat programul lucrărilor. În deschiderea celei de-a doua ședințe, G. Missail, reprezentantul "Foi Societății Românismul", a venit cu propunerea ca începutul lucrărilor să se facă printr-un vot de recunoștință adus întemeietorilor presei românești, Asachi, Bariț și Eliade, ceea ce s-a și acceptat. Printre întemeietorii a figurat și numele

lui Kogălniceanu, dar întrucât împotriva acestuia au existat obiecții (Hașdeu, Urechia), s-a renunțat la pomenirea lui. S-a ales apoi o comisie de cinci (A. Holban, G. Missail, A. Lupașcu, Hașdeu, E. Costinescu), în vederea redactării unei programe, fapt care, atunci când s-a trecut la realizarea faptică a lui, a dezbinat pe congresiști în două tabere⁴. Hașdeu dorea introducerea unor puncte clare împotriva străinilor și a francmasonilor, lucru care a stârnit opoziția majorității, astfel că, în decurs de o lună, s-au votat doar patru articole din proiectul majorității, în timp ce minoritatea le-a opus nouă articole dintr-un contra-proiect. Această programă a minorității, constând din 22 de puncte, este publicată de Hașdeu în "Columna lui Traian", în numărul din 15 noiembrie 1871, urmat de cel al majorității, cuprinzând doar 15 articole⁵. Ziarele minorității erau "Columna lui Traian", "Telegraful" și "Poporul", iar ale majorității "Românul", "Trompeta Carpaților", "Uniunea liberală", "Semănătorul", "Gazeta de Bacău", "Gazeta medico-chirurgicală", "Opiniunea publică", "Informațiunile de București", "Informațiunile din Galați", "Ghimpele", "Daracul", "Asmodeu" și "Biserica". Hașdeu a încercat zadarnic să formeze o coaliție anti-liberală, dar n-a reușit și proiectul de program al majorității a avut câștig de cauză, fiind adoptat în forma publicată, având ca prim articol precizarea următorului scop național: "Naționalitatea, interesele și libertățile ei, trebuie a fi regula noastră de conduită a tuturor, în toate ramurile activității publice și private. Națiunea română este complexul întregului popor român; adevărata politică națională nu poate admite asuprirea unei părți din națiune prin cealaltă. Presa va lupta dar, pentru realizarea unui guvernământ românesc, prin națiune și pentru națiune, întemeiat pe adevărata libertate națională".

Nu peste multă vreme, în 1882, s-a încercat constituirea unei *Societăți a ziariștilor*, la votarea statutelor căreia au luat parte ziariști ca Eminescu, Delavrancea, Zamfir Arbore, C-tin Bacalbașa, I. G. Bibicescu, V. Valentineanu, care și-a ales și un președinte, pe Hașdeu, înlocuit peste puțin timp cu C. A. Rosetti, apoi cu Dimitrie August Lurian. Societatea a funcționat până în 1900, când s-a transformat în *Sindicatul ziariștilor din București*, iar în 1913, într-o *Asociație Generală a Presei din România*, care a existat până după Marea Unire.

În paralel cu eforturile de asociere ale ziariștilor români din România, are loc un proces similar și în Transilvania. Problema s-a pus mai acut doar la sfârșitul anului 1909, când, după o serie de discuții în presă, la care au participat mai toate ziarurile românești ale momentului, respectiv "Lupta"⁶ de la Budapesta condusă de Al. Vaida Voevod, "Tribuna" de la Arad și "Gazeta Transilvaniei" de la Brașov, procesul de organizare a presei a fost declanșat. Astfel, la 8 /21 decembrie 1909, "Tribuna" de la Arad putea anunța publicului constituirea *Sindicatului presei române*, care avea următoarea conducere: Octavian Goga – președinte, Sever Bocu – vicepreședinte. Iosif Șchiopul – secretar, iar ca membri în comitet figurau: Lucian Bolcaș, dr. Dionisie Stoica și Gheorghe Stoica. În știrea comunicată se mai precizează: "Comitetul a fost însărcinat cu alcătuirea statutelor, cari după admiterea lor din partea membrilor sindicatului, vor fi înaintate Ministerului de Interne pentru a fi aprobate"⁷. Aflăm totodată că au fost admiși ca membri activi ai sindicatului un număr de 18 ziariști, care sunt: Sever Bocu ("Tribuna"), Lucian Bolcaș ("Lupta"), dr. Valer Braniște ("Drapelul"), Victor Braniște ("Gazeta Transilvaniei"), Aurel Ciato ("Revista literară și politică"), dr. Sever Dan ("Gazeta Transilvaniei"), Aurel C. Domșa ("Unirea"), Mihail Gașpar ("Drapelul"), Octavian Goga ("Țara noastră"), Silvastru Moldovan ("Foia poporului"), Ioan Montani

(“Tribuna”), Ioan Moța (“Tovărășia”), Teodor Păcățeanu (“Telegraful român”), Ghiță Pop (“Tribuna”), Iosif Șchiopol (“Tribuna”), dr. Dionisie Stoica (“Gazeta de Duminecă”), Gheorghe Stoica (“Tribuna”). Cu același prilej, în “tribuna” de la Arad se publica articolul **Sindicatul presei românești**, prin care se saluta apariția noului organism asociativ al presei românești transilvănene și se arată importanța lui, mai ales în ceea ce privește informarea străinătății asupra luptelor purtate și a afilierei la asociații internaționale de resort. În plus, se dădeau asigurări că pe viitor se va putea vorbi altfel de situația materială și morală a gazetarului. “La admiterea membrilor – se preciza în articol – în afară de condiții morale, s-a avut în vedere principiul să fie primiți numai gazetari de profesie, cei care tăiesc din această ocupație, ori sunt trecuți în convingerea generală de gazetari, ceea ce presupune și un stagiou oarecare în această meserie. În același timp însă se vor preciza și anumite principii de imunitate a gazetarului în exercițiul funcțiunii sale. Sindicatul va apăra cu toată autoritatea sa morală și cu mijloacele de retorsiune pe care știe că le are, orice nedreptățire ori jignire de ordin material ori moral aduse gazetarului în exercițiul funcțiunii sale”⁸.

Sindicatul urma să desfășoare munca pentru înscrierea de membri fondatori și ajutători, apelând la mărinimia publicului, în vederea unor contribuții benevole pentru fonduri de ajutorare și cu interes general. Concluzia autorului articolului este că “Viața noastră națională, a românilor din Ungaria, se îmbogățește azi cu un nou și de mare importanță factor, indispensabil în organizația modernă a unei națiuni: *presa* ... Până acum am avut numai ziare, dar de o presă în accepțiunea întreagă a cuvântului nu prea putem vorbi ... Mai întâi își va ocupa și presa noastră locul ce i se cuvine în concertul presei internaționale, unde fără organizație nu putem ajunge”⁹.

Articolul amintit lua în calcul și alte rațiuni pentru care a fost creat Sindicatul. Iată o altă serie de argumente: “Organizația noastră politică, o știm, suferă de nenumărate lipsuri. Una dintre cele mai mari însă credem că este lipsa unui organ care să ia asupra-și misiunea de informare a străinătății asupra luptelor noastre. Adversarii noștri țin emisari plătiți de străinătate cu misiunea de a înăbuși o propagandă a cauzei noastre drepte în presa străină, unde ea dacă și străbate este imediat dezavuată și infirmată. Gazetarii noștri sunt mai mult pe poziție de a urmări această propagandă de minciuni și denaturare a stărilor adevărate de lucruri în presa străină și tot dâșii își dau seama că o propagandă cinstită și dreaptă se poate aștepta numai de la dâșii. Ne aducem aminte de efectul admirabil și memoriul nostru adresat astăvară drept răspuns la memoriul ungarilor în presa străină”¹⁰.

Privitor la acest Memoriu, trebuie să spunem câteva lucruri. Într-adevăr la 11 / 24 august 1909, “Tribuna” publica pe prima pagină **Manifestul presei române din Ungaria către presa franceză**, în care denunța situația disperată în care se găseau gazetarii români de aici, supuși în permanență la vexațiuni și oprimări politice de tot felul, traduse în mod practic prin numeroase amenzi, procese de presă, condamnări la luni grele de închisoare. În acest **Manifest** se arăta, de pildă, că numai în ultimii doi ani, numărul condamnăților politici a fost de 226, cumulând un total de 181 ani și 3 luni și 5 zile de temniță și 300.000 coroane amenzi și cheltuieli pentru procese, ceea ce sugera întreaga vlagă a națiunii¹¹. Aceste nedreptăți au fost aduse la cunoștința presei internaționale printr-un document intitulat **Calvarul presei române**, care cuprindea toate aceste samavolnicii și care a fost distribuit la Berlin,

unor apărători ai cauzei noastre, ca Bjorson sau Scotus Viator. Sindicatul spera ca în următoarea perioadă de timp procesul de informare a străinătății să fie îmbunătățit¹².

Sindicatul urma să aibă un rol decisiv și în reglementarea situației materiale și morale a gazetarului. Statutul acestuia se schimbaseră simțitor în ultimii ani, meseria de gazetar devenind o profesie tot mai recunoscută pe plan civic și social. O notiță din "Gazeta Transilvaniei" din 1899 anunța publicul românesc că, începând din toamna anului 1899, "Colege libre des sciences sociales" din Paris intenționa să deschidă o școală de ziariști¹³, având ca fondator pe Albert Bataille și ca profesori pe A. Ferrier de la "Figaro" și pe A. Fouquier, care formulează și problemele avute în vedere de către ei, între care figurau: 1. Rolul presei în prezent și viitorul ei; 2. Aptitudinile necesare pregătirii profesionale; 3. Cunoștințele generale ale ziaristului; 4. Curs tehnic privind întocmirea unui ziar, a unui articol de fond, a unei cronici, a unei corespondențe, a unei știri teatrale, a unui articol literar, parlamentar, a gazetei tribunalelor; 5. Cunoștințe necesare colaboratorilor statornici sau ocazionali (reportajii științific, artistic, sportiv și de salon); 6. Cum devii reporter. Aptitudini firești. Însușiri care se pot contracta. Cunoștințe necesare. Meseria reportajului. Onoarea ziaristică. Explicații și anecdote etc. Se mai precizează că elevii vor trebui să realizeze lucrări de redacție, să dețină cunoștințe de istoria presei, de legislație a presei, de istorie contemporană și să dobândească cunoștințe practice referitoare la tipar, compoziție, redactarea ziarului¹⁴ etc.

Toate acestea dovedesc că interesul pentru meseria de gazetar era în creștere și că se preconizase deja o specializare și o profesionalizare a meseriei, care să fie făcută în funcție de anumite criterii foarte bine precizate.

2. Organizarea și activitatea sindicatului

Sindicatul presei române, înființat în 1909 la Arad, a fost torpilat de regim, prin respingerea aprobării statutelor. În aceste condiții, Octavian Goga a trecut munții în România, unde, împreună cu Vasile Lucaciu, a desfășurat o amplă campanie de sensibilizare a opiniei publice din țară cu privire la soarta românilor ardeleni, luptând pentru abandonarea neutralității și intrarea României în război alături de Antantă, pentru cucerirea teritoriului transilvan și realizarea statului național român. El fusese decepționat și de hotărârea frunțașilor vieții politice transilvănene de a lichida "Tribuna", devenită o tribună de luptă a tinerei generații (numită și a "tinerilor oțeliți") și de revanșare a lor în paginile ziarului "Românul", organ al partidului, apărut din 1911 la Arad, sub conducerea lui Vasile Goldiș. Un singur ajutor primise sindicatul din partea frunțașului din părțile Orăștiei, dr. Ioan Mișu, care făcuse o mare donație Sindicatului, prin întemeierea unei fundații care să aibă în vedere sprijinirea gazetarilor ardeleni aflați în situații grele, prin acordarea de ajutoare materiale în caz de studii, boală sau deces¹⁵. Aceste fonduri vor fi administrate multă vreme de către o conducere proprie, până în 1931, când Fundația a fost pusă la dispoziția Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat. Prin urmare, abia după realizarea Marii Uniri s-a putut trece la o nouă formă de organizare a lucrătorilor din presă și s-au putut realiza o bună parte din doleanțele și țelurile avute în vedere de Sindicatul din 1909. Acest țel prinsese contururi încă din luna noiembrie 1912, când se făcuse publicității **Declarația ziariștilor transilvăneni**¹⁶, semnată de Octavian Goga, Ilarie Chendi, Ion Agârbiceanu, Sextil Pușcariu, Tiberiu Brediceanu, Silviu Dragomir, Onisifor Ghibu, Șt. O. Iosif, Ion

Lupaș și Oct. C. Tăslăuanu, prin care, răspunzând invitației Partidului Național Român, ei declară că vor desfășura activitatea publicistică în favoarea partidului.

Fundațiunea "Dr. Ion Mihu" pentru ajutorarea ziaristilor români a luat ființă în data de 14 / 27 iulie 1910. Prin semnarea actului de donație a sumei de 25.000 coroane de către dr. Ion Mihu. În articolul **Fundațiunea dr. Ion Mihu pentru ziaristii români**, "Tribuna" din Arad publică actul de danie a dr. Ion Mihu, care sună în felul următor: "Menirea fondului este: 1. ajutorarea ziaristilor români care au la activul lor o activitate cinstită și rodnică, fără privire la direcția lor politică, ajunși la infirmitate ori cauză de moarte sau bătrânețe; 2. Ajutorarea văduvelor și orfanilor minori unor asemenea ziaristi; 3. Ajutorarea ziaristilor români pentru călătoriile de studiu în străinătate". Prima epitropie era compusă din: Vasile Goldiș, dr. Valeriu Braniște, O. Goga, dr. Ion Lupaș și Ion Agârbiceanu. Actul era dat la Vinerea de Jos la 20 iulie 1910. În numărul următor (148 din 15 / 28 iulie), aceeași "Tribuna" comentează: într-un articol fapta lui Ion Mihu, prin cuvintele: "Darul de ieri a dlui Mihu e primul îndemn ce li se dă gazetarilor de a persevera în munca grea a gazetăriei și e cea dintâi recunoaștere generoasă a muncii ce o depun" (**O faptă generoasă**). Pentru a putea desfășura o activitate legală, au trebuit înaintate spre aprobare statutele la Ministerul de Interne, probarea lor venind abia la sfârșitul anului 1911, încât adunarea de constituire a fondului a putut avea loc doar la 6 februarie 1912, tot la Vinerea, sub președenția avocatului dr. Enea Papiu, de la Banca "Ardeleana", unde a fost depusă suma și care și-a luat sarcina de a administra gratuit averea Fondului. Au fost stabilite normele provizorii de funcționare, între care figura posibilitatea ca administratorii Fondului să poată organiza conferințe, serbări și petreceri, cu scopul măririi capitalului acestuia. Epitropia Fondului pentru ajutorarea ziaristilor a fost reprezentată de dr. Valeriu Braniște, în calitate de președinte, de Ion Lupaș în calitate de locțiitor de președinte și de secretarul Fondului, Ioan I. Lapedatu. Existența acestui Fond a reprezentat prima formă de organizare profesională a presei transilvănene, până la constituirea Sindicatului din 1921.

Adunarea de constituire a Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat a fost planificată să aibă loc la 19-20 ianuarie 1921 la Cluj. În vederea pregătirii acesteia s-au preconizat cu mult timp înainte o serie de acțiuni cu caracter cultural, care să ducă la strângerea de fonduri. Astfel, ziarul "Voința" anunța încă la 19 noiembrie 1920 ținerea la Cluj, în sala Teatrului Național, a unui mare festival al Presei Române, la care invita publicul, arătând că "nici un cetățean conștient nu trebuie să lipsească"¹⁷ și că el va avea drept scop adunarea de fonduri pentru construirea unui cămin al presei. Festivalul a avut loc duminică 21 noiembrie și a fost un prilej fericit pentru publicul clujean de a sprijini intenția ziaristilor.

Congresul de constituire a Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat și-a început lucrările la Cluj, miercuri 19 ianuarie 1921, în prezența a numeroși ziaristi profesioniști. Cuvântul de deschidere a fost rostit de Ion Agârbiceanu, președintele Comitetului provizoriu și redactor la ziarul "Patria" din localitate, care a salutat oaspeții și a trecut în revistă munca gazetarilor ardeleni din trecut, în timp ce Leonard Paukerow a citit o scurtă dare de seamă a Comitetului, Ion Dragu a dat citire statutelor noii asociații. S-au doptat 13 articole, cu unele modificări și îmbunătățiri aduse de Al. Hodoș, Ion Clopoșel, Virginiu Iosif, Em. Vasiliu, Lucian Bolcaș și D.I. Cucu. După-amiaza, adunarea a fost salutăată de delegatul Sindicatului Ziaristilor Maghiari

din Ardeal, Szekely și s-a discutat, pe articole, proiectul de statute până la ora 18.30, când cei prezenți au luat parte, la Teatrul Național, la un program special organizat, urmat de un banchet la restaurantul New York¹⁸.

A doua zi s-a votat statului și s-au ales organele de conducere, statutul urmând să fie definitivat de o comisie formată din Cezar Petrescu și Lucian Bolcaș. Pentru Comitet au fost votați Valeriu Braniște, Gh. Pop, Virginiu Iosif, I.U. Soricu, Ion Clopoțel, Ion Agârbiceanu, D. Tomescu, Ion Dragu, Cezar Petrescu, Al. Hodoș, Radu Dragnea, L. Paukerow, iar pentru Comisia de cenzeni: Lucian Blaga; M. Procopiu și D.I. Cucu¹⁹. La reușita serbărilor și-au dat concursul corul Operei din Cluj sub bagheta maestrului Gh. Dima, care a cântat o serie de colinde, actori Zaharia Bârsan și Stănescu Papa, solista Lya Pop, maestrul Șt. Bobescu, C-tin Pavel (cu **Doine** de Brediceanu) și actori ai Operei clujene, care au interpretat actul II din opera **Madame Butterfly** de Pucini. Seara a doua s-a încheiat cu un mare bal mascat, ținut în sălile hotelului New York.

Agârbiceanu a continuat să fie președintele Sindicatului până în 1923. Sub conducerea sa s-au organizat serate foarte reușite, adunându-se noi sume de bani, sporite și prin donații din partea primăriilor²⁰. Membri Sindicatului au ținut numeroase conferințe în Cluj, Agârbiceanu însuși a vorbit la una dintre ele despre Eminescu ca ziarist și în orașele învecinate, fapt care a făcut ca, sub conducerea noului președinte, D. Tomescu (1923-1925), Sindicatul să se mute într-un nou local, inaugurat la 25 martie 1924²¹. Tot din acest an, a început să apară la Cluj și revista "Societatea de mâine", în redacția căreia au intrat mai mulți membri ai Sindicatului, sporind, prin articolele semnate de ei în paginile publicației, interesul pentru presă. Astfel, aici s-a dat publicității o statistică a presei din Ardeal și Banat, s-au publicat materiale despre rolul presei din Ardeal și Banat, s-au publicat materiale despre rolul presei în formarea și conducerea opiniei publice (Ion Clopoțel, Radu Dragnea, Eugeniu Giurgea), despre nevoia pregătirii profesionale a jurnaliștilor²² etc.

La 1 februarie 1925 a avut loc a doua adunare generală a ziaristilor din Ardeal și Banat, la care s-a discutat despre criza presei române și s-au căutat mijloace pentru redresarea ei. Președinte e ales D. Tomescu, ziaristii realizând în acel an un util schimb de experiență cu confrății lor din Cehoslovacia, urmată apoi, în vară, de o consfătuire la Sinaia a ziaristilor din Mica Antantă. Cu acest prilej, Ion Clopoțel a scris despre rezultatele vizitei în Cehoslovacia, despre vizita ziaristilor la Turda și Diciosânmărtin²³. Ziaristii clujeni au primit vizita unor oaspeți străini, între care se numără d. Ed. Chapuisat, de la "Jurnal de Geneve", ales membru de onoare al Sindicatului și a unui ziarist de la "Nation Belge" și l-au sărbătorit pe G. Bogdan-Duică, conferințele gazetărești continuând prin turnee în mai multe orașe ardelenene.

Adunarea membrilor Sindicatului din 31 ianuarie 1926 l-a adus în fruntea lui pe ziaristul Al. Hodoș. Printre problemele discutate fiind și acelea legate de descentralizarea administrativă, de necesitatea înființării unor cluburi, de nevoia realizării de colecții ale ziarelor și revistelor²⁴. Pentru remedierea situației din presă, Onisifor Ghibu a propus înființarea unui mare cotidian independent la Cluj²⁵, propunere care a dat naștere la o aprinsă dezbateră de presă, la care au luat parte Axente Banciu, Gavril Todica, D. I. Cucu, Leonard Paukerow, Ion Băilă, N. Dașcovici, Nicolae Ghiulea (**Pentru presa Ardealului**)²⁶ etc.

Adunarea generală din următorul an îl va desemna ca președinte pe Sebastian Bornemisa, demisionat odată cu alegerea sa ca deputat, apoi ca primar al Clujului și numirea în loc a lui Aron Cotruș. Este anul în care se discută propunerea lui Nae Ionescu de a se realiza un singur sindicat la nivel de țară sau o federație și se abordează o nouă lege a presei și ridicarea la cluj a unui palat al presei. Drumul spre această realizare a fost netezit de faptul că Sindicatul presei transilvănene a preluat la 19 februarie 1931 epitropia fondului dr. Ion Mișu, înființată la 24 ianuarie 1921 la Sibiu și chivernisită până atunci de Ion Lapedatu, care a urcat averea lăsată de acesta de la 25.000 de coroane la 360.000 lei. Evenimentul a fost salutat de Ion Clopoșel, devenit în 1928 președinte al Sindicatului, ca “o <adevărată> sărbătoare ziaristică”²⁷ și ca un început al unei noi etape de dezvoltare a muncii acestuia: “Încheiem azi bătălia angajată acum 11 ani pentru consolodarea materială a sindicatului, punem temei definitiv acestui așezământ gazetăresc. Dispunem azi de minimul de fonduri care să ne ajute să funcționăm cu mai multă vioiciune, cu mai multă intensitate, cu mai multă libertate”²⁸, declara la adunarea generală din 1931 Ion Clopoșel.

Dobândirea acestui fond de către Sindicat a dus la îndeplinirea visului său, formulat încă de la înființare, acela de a putea ridica un local propriu²⁹. La 25 octombrie a aceluiași an, presa clujeană putând anunța cu bucurie “solemnitatea inaugurării Casei și Căminului Sindicatului din Cluj, situat pe calea Victoriei 23”, festivitate care a avut loc în prezența unei asistențe selecte³⁰. În aceeași după-amiază, Ziariștii Teofil Bugnariu și Lupeanu-Melin “au ținut două strălucite conferințe despre problemele sindicale ziaristice și despre T. Cipariu”, cum anunță presa. Au fost de față o mulțime de invitați, între care Sextil Pușcariu, Petre Sergescu, Gaal Gabor, Emeric Kadar, care au avut prilejul să-l asculte pe președintele Sindicatului, Ion Clopoșel, făcând istoricul Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat din 1920 și până la zi. A urmat la cuvânt Eugen Filotti, directorul general al Presei Române, care a adus cuvântul de salut din partea acestei asociații și a calificat activitatea celor de aici drept “serioasă și rodnică”, numind noul edificiu un adevărat “templu” al preocupărilor intelectuale. Alte saluturi au fost rostite de oaspeții bucureșteni G. Silviu, reprezentantul Asociației Generale a Presei Române Romulus Dianu, reprezentantul Uniunii Ziariștilor profesioniști, cărora li s-au alăturat reprezentanții Universității (S.Pușcariu), Primăriei, Astrei (At. Popa) și al ziariștilor maghiari (dr. Sulyok), după care, secretarul Sindicatului, C. Codarcea, a citit telegramele sosite. În după-amiaza aceleiași zile, alți doi reprezentanți ai gazetarilor clujeni, Teofil Bugnariu și Al. Lupescu-Melin, au făcut expuneri în fața celor prezenți, primul vorbind despre organizarea profesională a ziariștilor, cel de-al doilea despre T. Cipariu. A doua zi, 26 octombrie, a avut loc adunarea generală anuală a Sindicatului, prilej cu care s-a ales noul comitet și un mare număr de membri de onoare, între care se numără I. G. Duca, Ion Bianu, Ion Răducan, Eugen Filotti, episcopul Hossu și alții. Noul comitet cuprindea pe următorii membri: Ion Clopoșel, Al. Hodoș, Valer Pușcariu, O. Buzea, A. Buteanu, A. Davidescu, Horia Teculescu, V. Gomboșiu, M. Samarineanu, Al. Lupeanu, iar în comisia de cenzori pe Vladimir Nicoară, Septimiu Popa și I. Martaloglu. Comitetul a dat publicității un *Protest al organizațiilor profesionale ale ziariștilor împotriva suprimărilor și confiscărilor ilegale*³¹.

Un frumos articol pe această temă a semnat Ion Breazu în “Societatea de mâine”, în care arăta: Presa din Ardeal a fost o școală pentru toate clasele noastre sociale”, în timp ce “Presa Vechiului Regat a fost năpădită din vreme de acel urât

spirit de partid și de reportajul caracudesc, pe care presa din Ardeal nu le-a cunoscut decât târziu, la începutul secolului al XX-lea și atunci în mică măsură; în întregime nu l-a cunoscut decât după Unire³². Totodată, autorul arăta că pe lângă clădirea Căminului ziaristilor, Sindicatul a mai realizat ceva important: intrarea în funcțiune a Casei de retragere și pensiuni, fapt care va duce la reabilitarea prestigiului ziaristului român din Ardeal și Banat, deoarece "libertatea morală a ziaristului este cea dintâi garanție a unei bune prese"³³.

Dacă anterior Sindicatul se preocupase de probleme ca: selecționarea ziaristilor prin asociații de presă, interes pentru presa minoritară, înființarea unei tipografii, condițiile materiale ale gazetarilor, violența în literatura juridică, puterea socială a presei, soarta ziarelor românești din Ardeal, ziaristica de provincie, nevoia unei prese pentru străinătate, legislația în presă, nevoia unor raporturi cordiale cu ziaristii din Cehoslovacia și Jugoslavia integrați în Mica Antantă a presei, în 1932, în cadrul lui se ridică problema organizării unui Muzeu Permanent de Ziaristică, expoziții de presă permanente sau itinerante și trecerea la realizarea unor monografii gazetărești. În acest sens, secretarul general al Sindicatului, Teofil Bugnariu, adresează scrisori unor gazetari și oameni de cultură spre a le cere părerea în acest sens, între care se număra și Sextil Pușcariu³⁴. În acest scop, începând din 1933, Ion Mateiu va iniția publicarea în paginile "Societății de mâine" a unui ciclu de portrete intitulat **Figuri din vechea ziaristică ardeleană**³⁵, în cadrul căruia și-au găsit loc ziaristi ca Ioan Bechnitz, Nicolae Cristea, Ioan Al. Lapedatu, Ion Mișu și alții, pe baza cărora s-a pornit și o "Bibliotecă (colecție) ziaristică, nr. 2 din această Bibliotecă fiind închinat lui Al. Lapedatu. Faptul că acum Sindicatul dispunea de un local propriu s-a răsfrânt în mod pozitiv asupra activității Sindicatului, lucru subliniat de Ion Clopoțel în alocuțiunea de deschidere a adunării generale din 1932, când a spus: "Ne întâlnim a doua oară în casa noastră. Ce bine că avem acest cămin în niște zile de deșcumpănire generală. Casa ne dă forța de rezistență împotriva oricărei vitregii!"³⁵. Cu acest prilej, e anunțat faptul că Sindicatul a obținut sume frumoase din concesionarea dreptului de afișaj, la care se adaugă ajutoare venite din partea Băncii Naționale și a Ministerului de Finanțe. În 1932, președinte era tot Teofil Bugnariu, iar membri în comitet: N. Buta, Al. Lupeanu, Ion Montani, Zaharia Boilă, Tr. U. Gomboșiu, Vasile Munteanu, Al. Avram și Gh. Giurgiu, censori Septimiu popa și Ion Breazu. De menționat că Zaharia Boilă s-a retras din comitet în favoarea lui C. I. Codarcea. Adunarea s-a ținut la 24 aprilie, în Duminica Florilor, convocarea făcându-se la 8 aprilie, cum ne informează ziarul "Națiunea"³⁷. Cu acest prilej s-a realizat și o expoziție de presă românească la Timișoara, iar ziaristul Aurel Cosma junior a luat inițiativa scrierii unei istorii a presei bănățene.

În anii următori s-au înregistrat noi succese în activitatea ziaristilor. Baza materială a Sindicatului s-a îmbunătățit prin donațiile făcute de intelectuali inimoși ca Ion Pordea³⁸ și Ghiță Stoica³⁹, prin deschiderea unui cămin de odihnă la Sâmbăta de Sus⁴⁰ (inaugurat în 1926) sau proiectarea unui sanatoriu al ziaristilor români la Băile Herculane (1934)⁴¹, prin mărirea numărului de atașați de presă pe lângă legațiile noastre din străinătate⁴², prin excursii colective la Muntele Găina⁴³ (1938), editarea unui nou periodic la Cluj, sub numele "Gazeta gazetarilor"⁴⁴ (1934) sau a sărbătoririi ziaristilor cu o vechime în presă de peste 25 ani. La 16 decembrie 1935, 16 asemenea gazetari au fost sărbătoriți la Căminul Presei, cu ocazia adunării generale din acel an. La festivitate a participat și Valer Pop, ministrul Justiției, unui mare număr

de gazetari acordându-li-se înalte ordine și distincții (Coroana României), între aceștia figurând Ion Agârbiceanu, L. Bolcaș, Valeriu Branîște, Ion Clopoșel, Ion Montani, Gh. Stoica, Horia Petra-Petrescu, Teodor V. Păcățeanu⁴⁵. Ziarul clujean "Gazeta" va acorda un număr întreg acestui eveniment, publicând și fotografiile celor decorați și o serie de materiale semnate de aceștia, precum **Amintiri din temnița Seghedinului** (I.Lupaș), **Un vlădică gazetar** (Onisifor Ghibu), **Din vremuri eroice** (Al. Vaida Voevod), **Presa înstrăinată** (Octavian Goga), **Presa pentru popor** (Grațian Mărcuș)⁴⁶.

Activitatea Sindicatului a fost impulsionată pe parcurs și de congresele presei latine (1927)⁴⁷ sau ale presei populare⁴⁸ (primul congres a avut loc la Cluj, la 29 iunie 1933, în fruntea acestui organism stând Grațian Mărcuș), de sărbătorirea jubileului revistei "Gazeta de Transilvania"⁴⁹ și a altor publicații. O ședință a Comitetului a avut loc la Blaj, la 18-19 mai 1935⁵⁰, când au fost votate o serie de moțiuni și când s-a pus și problema înființării unui Comitet Central al societăților de presă din România⁵¹.

Sindicatul a fost mereu preocupat și de elaborarea unei legi a presei cât mai democratică, deși partidele politice venite la putere au escamotat mereu acest lucru. O repunere pe tapet a problemei s-a făcut în 1936, când cei doi ziaristi aflați în fruntea Sindicatului Presei din Ardeal și Banat, Sebastian Bornemisa și Tudor Bugnariu au ieșit la rampă cu o serie de considerații pe marginea "noului regim al presei din România"⁵², problemele presei de aici fiind atacate și de Corneliu Coposu în câteva articole⁵³. Declararea dictaturii regale în 1938 și desființarea partidelor politice a pus în fața presei noi îndatoriri, care au devenit și mai mari o dată cu declanșarea celui de-al doilea război mondial și, mai cu seamă, cu transpunerea în practică a odiosului Diktat de la Viena din 1940. Dintr-o dată, o bună parte din presa transilvană s-a trezit din nou pribeagă, trebuind să-și caute noi adăposturi, noi orașe de reședință, în timp ce în teritoriile ocupate situația s-a înrăutățit simțitor. Centrul presei transilvănene, care a fost Clujul a putut rămâne doar cu o singură gazetă "Tribuna Ardealului" condusă de Emil Hațieganu, cu o singură revistă "Viața ilustrată" a lui N. Colan (1940-1944) și cu o singură publicație în întreg Ardealul, la Bistrița, "Săptămâna". Gazetarii Ardealului s-au risipit prin orașele românești din imediata apropiere sau au dus cu ei flamura luptei în Capitală. La Sibiu a fost dusă gazeta "România nouă" condusă de Zaharia Boilă și N. Buta, întărită mai apoi cu "Țara"; la Timișoara a pornit la drum "Foaia noastră" sub conducerea lui Septimiu Popa; la Brașov s-a înfiripat o nouă "Tribună" sub conducerea lui Gavril Pop și Gh. Stoica; la Zlatna a luat naștere "Detunata", la Turda "Gazeta de Turda" condusă de Vasile Iluțiu; la Arad "Tribuna română"; la Timișoara "Vestul" (S. Bocu) și "Ecoul" lui I. Ștefănescu. La București a luat naștere "Ardealul" – "organ de luptă și afirmare națională, revista refugiaților ardeleni", dimpreună cu "Plaiuri nășădene", "Câmpia libertății", "Transilvania noastră", "Dacia rediviva". A luat naștere o nouă formă de luptă la șezătorile literare organizate de Sindicatul Presei Române din Transilvania și Banat, de Căminul cultural "Avram Iancu" condus de Iustin Handrea și gazetarul Vasile Netea, de gazeta "Ardealul" patronată de C-tin Hagea. La aceste turnee, organizate mai ales prin orașele Ardealului, au luat parte atât președintele în funcțiune al Sindicatului, Sebastian Bornemisa, cât și vicepreședintele său, Aurel Buteanu. Lor li s-a alăturat un mănunchi de tineri gazetari combativi și de talent precum Gabriel Țepelea, Vasile Netea, Ion Apostol Popescu, Lucian Valea, Iustin Ilieșiu, V. Copilu-Cheatră, Petre Bucșa, Al. Boșca-Mălin, Cornel Albu (redactor la "impul" George Sbârcea (redactor la "Viața").

Activitatea lor s-a desfășurat în grele condiții de luptă cu cenzura și cu restricții de tot felul, orice aluzie la politica germană sau la regimul antonescian fiind aspru sancționate, chiar cu trimiterea în lagărul de la Târgu Jiu. Iată ce spune publicistul E Bocșa-Mălin în cartea sa **Lupta presei transilvane** despre adevărata teroare a cenzurii instaurate de regimul antonescian: "Absurditatea măsurilor Cenzurii Militare mergea atât de departe contra gazetarelor ardeleni, încât nu numai că lui se aplica un regim special lor și gazetelor, dar corespondenții presei din Capitală, pe lângă faptul că materialul trimis era supus cenzurării echipelor pentru scrisori de la poștă, trebuiau să obțină aprobarea asupra celor scrise și a prefectului respectiv. Deci un articol trimis de un gazetar ardelean trecea prin trei cenzuri!"⁵⁴ Nu de puține ori, ei recurgeau la tot felul de trucuri pentru a-și strecura articolele, cum a fost cazul cu articolul **Suferințele românilor din Arabia**, din "Tribuna" de la Brașov, din 8 martie 1942, sau cel intitulat **Neamul raigham-ilor și namreg-ilor**, titlu care trebuia citit invers. Tot în 1943, când baronul von Killinger a luat inițiativa de a înființa în Transilvania o asociație de presă româno-germană, Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat a protestat vehement, trimițând Ministerului Propagandei următorul comunicat: "Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat a luat cunoștință cu profundă surprindere de constituirea "Asociației Ziariștilor Români și Germani din județul Hunedoara". Trebuie să mărturisim cu sinceritate că această inițiativă ne-a surprins dureros. În primul rând pentru motivul că ziaristii români din Ardeal și Banat sunt organizați în cadrul Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat, care este succesiunea Fundației dr. Ion Mihu, înființată încă din anul 1910 sub regimul unguresc. Dintre membri noștri fac parte toți purtătorii de condei ai provinciei de dincolo de Carpați, profesioniști și publiciști. În al doilea rând, nu ne putem ascunde mirarea că s-a inițiat tocmai la Deva, capitala județului pur românesc și din moși strămoși românesc, o acțiune împreună cu ziaristii germani. Nu este necunoscut faptul că se urmărește cu vădită tendențiozitate a se înfățișa Hunedoara ca o punte de trecere între grupul etnic german svăbesc din Banat și grupul german săsesc din Ardealul de sud. Constituirea în orașul Deva a unui sediu regional german a fost înfățișată ca realizarea acestui deziderat, după cum dovedește darea de seamă publicată la timpul său în "Suddeutsche Tageszeitung" din Timișoara. Constituirea unei asociații comune a ziaristilor români și germani din Hunedoara va constitui desigur o dovadă propagandistică că în străvechiul județ dacic al Hunedoarei, elementul german este la egalitate cu cel românesc. Cerem oprirea desăvârșirii și realizării inițiativei acesteia, care nici din punct de vedere național nu poate servi interesele colectivității românești și nici din punct de vedere profesional nu poate promova interesele de breaslă"⁵⁵.

Alte proiecte ale Sindicatului au vizat cenzura antonesciană extrem de severă. La adunarea generală de la Sibiu din 1943, C. Hagea a cerut în numele tuturor "libertatea deplină a cuvântului", cerere reluată la adunarea din 29 iunie 1944 de la Alba Iulia. Cum aceste proteste n-au dus la nici un rezultat, Sindicatul a trimis la 15 iulie 1944 următoarea telegramă Ministrului de Interne, Mihai Antonescu: "Subsemnații ziaristi ardeleni protestăm pe această cale în mod solemn contra felului în care înțelege Cenzura Presei să-și exercite atribuțiile în ultimul timp, împiedicându-ne scrisul nostru pus exclusiv în slujba idealului național românesc. Rugăm să binevoiți a ne fixa o audiență pentru a dovedi această situație intolerabilă. Constantin Hagea, Emil Bocșa-Mălin, V. Netea, Gabriel Țepelea"⁵⁶. Telegrama nu l-a răspuns în nici un

fel, ba dimpotrivă, măsurile luate prin organizarea “Colegiului ziaristilor”⁵⁷ aun înăsprit condițiile din presă și au declarat Sindicatul desființat, iar preoții și învățătorii, colaboratori de preț ai ziarelor ardelene, erau scoși din rândul gazetarilor, ceea ce a determinat alte proteste din partea Sindicatului. Aflat în această situație, Sindicatul a organizat o adunare extraordinară la Alba Iulia, la 29 iunie 1944, în sala “Caragiale” din localitate. Adunării i-a fost prezentat referatul lui E. Boșca-Mălin privind măsurile restrictive din presă, pe marginea căruia au luat cuvântul Sebastian Bornemisa, Aug. Popa, C. Hagea, A. Buteanu, I. Popa –Zlatna. Cu toții au protestat împotriva legii nepopulare și abuzive și au înțeles să nu respecte prevederile ei, adresând guvernului o moțiune în 4 puncte, prin care era precizată poziția Sindicatului și se respingea acceptarea legii, printr-o formulare fermă și neechivocă: “În temeiul acestor considerente, adunarea generală extraordinară constată că Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat nu poate colabora la executarea acestei legi. Adunarea generală extraordinară fiind convinsă că desființarea Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat în actualele împrejurări furtunoase nu este folositor țării și neamului, hotărăște menținerea organizației sale în forma actuală, până ce împrejurări legale o îngăduie, iar pentru cazul că forma actuală nu s-ar mai putea menține, se va proceda la modificarea statutelor, organizația continuându-și existența în forma sa inițială de Fundație, cu menirea precisă de a ocroti și promova toate interesele culturale, sociale și economice românești din Ardeal și Banat sub denumirea “Fundația dr. Ion Mihi”. Până la convocarea și constituirea proximei adunări generale extraordinare, adunarea generală extraordinară de azi instituie pentru ocrotirea și promovarea intereselor “Fundației dr. Ion Mihi”, cu depline puteri, un Consiliu și un Comitet Executiv. Membri Consiliului Patronal sunt I.P.S.S. Dr. Nicolae Bălan și I.P.S.S. dr. Valeriu Traian Frențiu, precum și a domnului Iuliu Maniu, fost președinte al Consiliului de Miniștri”⁵⁸. Adunarea extraordinară de la Alba Iulia a fost ultima adunare organizată de Sindicat, deoarece în aceste condiții a fost tot mai greu să se țină adunări generale regulate. Una din ultimele adunări a fost cea de la Sibiu din 29 ianuarie 1944, care s-a deschis cu conferințele lui Aurel Buteanu și Onisifor Ghibu, urmată de un adevărat festival, cu participarea lui Iustin Ilieșiu, V. Copilu-Cheatră, I. P. Spiridon, George Popa. Ședința festivă a fost deschisă de președintele Sindicatului, Sebastian Bornemisa, în prezența mitropolitului Aardealului, Nicolae Bălan și a generalului Nicolae Manici. Pe lângă Sebastian Bornemisa ca președinte și Aurel Buteanu ca vicepreședinte, din comitet mai făceau parte: C. Hagea, în calitate de secretar general, I. Costea, ca bibliotecar, administrator fiind C. I. Codarcea și juristconsult I. Munteanu. Membri în comitet mai erau Augustin Popa, Ion Breazu, I. Ștefănescu, Grigore Popa, E. Boșca-Mălin, V. Netea, Grigore Bugariu, Gh. Stoica, Ion Th. Ilea. În comisia de censoari au fost aleși Iustin Ilieșiu, V. Munteanu și I. Ch. Chevereanu⁵⁹. Este ultimul comitet de conducere pe care îl cunoaștem, deoarece, o dată cu actul de la 23 August, întreaga viață ziaristică a fost bulversată și presa a intrat într-o nouă etapă de restructurare. Majoritatea gazetarilor vechi și cu experiență au fost înlăturați din presă pe diferite motive, ca slujirea unor interese de partid, pactizare sau simpatizare cu nemții, pledoarie pentru cauza basarabiei, simpatii legionare etc.

A început așa-numitul proces de “Purificare a presei”⁶⁰, la 22 octombrie 1944, anunțându-se excluderea din Sindicat a tuturor ziaristilor care au contribuit la dezastrul țării. Criteriile erau trei la număr și aveau în vedere pe 1) cei care au preconizat

sau pregătit intrarea în Axă și în război; 2) pe cei care au susținut și recomandat în presă regimul dictatorial; și 3) pe cei care au fost dovediți că au făcut afaceri cu nemții. Deocamdată s-a avansat o listă cu 23 de ziariști, cărora urma să li se întocmească dosare penale de chemare în fața justiției. Aceștia erau: 1. Stelian Popescu (Universul), 2. Pamfil Șeicaru (Curentul), 3. N. Crainic – ministru al propagandei, 4. Ilie Rădulescu, 5. I. P. Prundeni, 6. Romulus Seișanu, 7. Dem. Teodorescu, 8. Al. Hodoș, 9. Romulus Dianu, 10. Mircea Grigorescu, 11. Toma Vlădescu, 12. Eugen Titeanu, 13. Emil Ciuceanu, 14. D.I. Cucu, 15. Nic. Roșu, 16. Al. Băduță, 17. Ionel Dumitrescu, 18. I. Zaharof, 19. Ion Medelescu, 20. N. Georgescu-Cocoș, 21. Al. Gregorian, 22. Ștefan Ionescu, 23. Tita Botaș, 24. Pan M. Vizirescu etc. procesul a avut loc peste puțină vreme și Virgil Honigman relatează în “Jurnalul de dimineață” al lui Tudor Teodorescu-Braniște cum a decurs acuzarea și apărarea celor împrocesați.

Activitatea Sindicatului intră din acest moment într-un con de umbră. La adunarea de la Sibiu din 29-30 ianuarie s-au proclamat ultimii membri de onoare ai Sindicatului, între care figurau Emil Hațeganu, Enea Hodoș, Virgil Șotropa. În acea lună a mai avut loc Săptămâna gazetarilor precursori ai Unirii⁶¹ și s-a încercat scoaterea unui album privitor la Marea Unire, cu accentul pus pe contribuția gazetarilor la marle act, precum și reorganizarea bibliotecii Sindicatului. Aceste gesturi au fost printre ultimele schițate de Sindicat înainte de dizolvare. Se pare că ultimul său președinte a fost aurel Buteanu. O dată cu ocupația sovietică și bolșevizare a țării. Sindicatul a trebuit să-și înceteze activitatea, dizolvându-se în masa amorfă a unui nou sindicat, în care predominau alte criterii și alți oameni erau chemați să-l definească rosturile.

3. Publicațiile proprii

Cea dintâi publicație scoasă de Sindicatul Presei Române din Ardeal (deocamdată fără banat), apare la 19-20 ianuarie 1921, cu prilejul celui dintâi congres, cel de constituire, al Sindicatului. Ea poartă numele de “Gazeta noastră” și subtitlul de “număr festiv”, publicația fiind distribuită în mod gratuit tuturor participanților la acest eveniment, imediat după intrarea lor în sală și înainte de începerea lucrărilor propriu-zise. Inițiativa aparținea celei dintâi “asociațiuni de presă” înființată aici, la 26 octombrie 1920, redactorii ei fiind în același timp și gazetari ai primelor patru gazete românești înființate la Cluj după Marea Unire, respectiv a celor de la “Patria”, “România”, “Înfrățirea”, și “Voința”. Peste ani, în nr.10 / 1935 din “Gândirea”, Cezar Petrescu va rememora acest eveniment, arătând că el exprima voința tuturor gazetarilor aflați atunci în Ardeal “de baștină sau de adopție”, de a se uni în “spirit” pentru un țel comun, exprimat limpede în editorialul “Gazetei”: “Deosebiri de vederi în ce privește chestiunile politice n-au putut împiedica această strălucită afirmare a solidarității dintre noi și avem credința că ele nu ne vor stingheri nici în viitor, ori de câte ori va fi vorba de strângerea rândurilor noastre pentru împlinirea unor aspirații așa de frumoase ca cele exprimate în programul de acțiune al sindicatului”. Pe prima pagină se puteau citi și gândurile exprimate cu acest prilej de Ion Agârbiceanu cu titlul **Cu prilejul Congresului Ziaristilor** și un număr de șapte **Cugetări** ale lui Lucian Blaga. În intervenția sa, Ion Agârbiceanu rememora lungul drum de luptă și privațiuni al presei transilvănene: “Trecutul gazetarilor români de dincoace de Carpați a fost un lung și amar calvar, de la apariția celui

dintâi ziar românesc și până în momentul prăbușirii monarhiei austro-ungare. .. Personalul de redacție nu trecea de cele mai multe ori peste 2-3 inși, directorul era în aceeași vreme și editorul și administratorul și, în mijlocul celor mai grele nevoi materiale, trebuia să scrie și articolul prim. Vocațiunea pentru ziaristică era deci la noi, dar cariera de ziarist era mai mult nesigură”. El invoca în continuare momentul în care dr. Ion Mihu a pus bazele Fondului pentru ziaristi, îndemnând, prin exemplul său și pe alții să facă același lucru, iar vorbitorul își exprima încrederea deplină în rezultatele ce le va da munca comună pe acest teren: “Fie ca Congresul de azi, cu înființarea Sindicatului presei române, să deschidă o epocă mai luminoasă, mai rodnică, în viața ziaristilor noștri !”.

Printre cei care semnau materiale se mai numărau: G. Bogdan-Duică (**Schopenhauer despre gazete**), Horia Petra-Petrescu (**Gânduri**), D. Tomescu (**Presa**), Vasile C. Osvadă (**Prinos**), Cezar Petrescu (**Însemnări pentru confrăți**), Gib Mihăiescu (**Duplicitate gazetărească**), Adrian Maniu (**Vorbe-vorbe**), Leonard Paukerow (**Modestia gazetarilor**), D. I. Cucu (**Asociațiile profesionale ale viitorului**), I. Crețu (**Muzele Limbii Române**), N. Georgescu-Tistu (**Ziaristi – idealisti activi**), Al. I. Hodoș (**Partea gazetarului**), Ion Dragu (**Ziar de dimineața, ziar de seară**) etc. Mai semnau M. Em. Procopiu, C. Humureanu, Jack Paleologu, Aurel Vasilescu, Vl. Ionescu, I. Istrate și alți gazetari locali, redactori și ei la ziarele amintite. Pe pagina a doua se publicau *Proiectul de statut al Sindicatului*, astfel ca acesta să poată fi cunoscut de aproape și îmbunătățit. Pe cât l-a fost posibil, Sindicatul a urmărit crearea unei presei independente, ieșite de sub aria de influență a unui partid sau altul, primul experiment de acest fel fiind încercat la puțin timp, cu “Gazeta Ardealului”.

“Gazeta noastră” a deschis un drum generos de afirmare pentru un anumit tip de presă profesională, tradiție care a fost continuată de Sindicat prin publicarea a două almanahuri: unul în 1926 și altul în 1928. Prin aceste publicații, Sindicatul vroia să atragă atenția asupra muncii duse de el și să încerce să obțină unele fonduri în plus, în vederea realizării Casei ziaristilor, ceea ce s-a și întâmplat și datorită trecerii de care s-au bucurat aceste almanahuri în rândurile publicului larg cititor.

Almanahul din 1926 a fost conceput ca “o carte de reculegere și de întărire sufletească”, având menirea să readucă în conștiința cititorilor tradițiile valoroase ale presei transilvănene, cu scopul de a constitui un îndreptar etic pentru viitor. Predomină ca atare textele consacrate istoriei jurnalisticii din Transilvania, precum **Începuturi ale ziaristicii românești în Ardeal** de Al. Lupeanu-Melin, **Presa ardeleană pribeagă (1915-1919)** de Cronicar, **Cum am intrat în temniță** de Mihail Gaspar, **Gazeta Transilvania în Siberia** de Victor Braniște, **Statistica presei** de I. Istrate, **O mustrare pentru zilele de azi** de Cezar Petrescu.

Accentul este pus aici pe amintirile din presa de altădată a unor ziaristi și, în consecință, vor putea fi citite amintiri semnate de Ion Gorun, Roman Ciorogariu, Valeriu Braniște, Al. Lupeanu-Melin, Mihail Gaspar, Al. Ciura, Sebastian Bornemisa, Constantin Cehan Racoviță, Gh. Stoica, Al. Vaida voevod, dar și a unor figuri din trecutul presei românești, cum ar fi Visarion Roman, evocat de Ion Lupaș, , Ioan Slavici – evocat de Olimpiu Boitoș, Silvestru Moldovan – evocat de V. C. Osvadă, Iosif Vulcan – evocat de G. Bota, Lucreția Suciu- Rudow – evocată de Lucian Bolcaș, I.N. Roman – evocat de Ilie Dăianu, George Bariț – evocat de Al Ciura etc.

Articole cu o oarecare tentă de actualitate scriu Ion Agârbiceanu (**Greutățile presei române din Ardeal**), A. Davidescu (**Criza cărții române la frontieră**), Aurel Buteanu (**Presa veche în țara nouă**), Gh. Tulbure (**A mu ....o presă**), Ion Mateiu (**Presa românească și slujitorii ei**).

Literatura e reprezentată de Ion Agârbiceanu (cu schița **Anunțul**), poezia de Iustin Ilieșiu – **Cântec de pescar**, ori **Rugă** de Teodor Murășanu sau de **Iosif** de Emil Isac. Mai colaborează Ecaterina Pitiș cu poezie și Septimiu Popa cu proză, iar la domeniul traducerii întâlnim numele lui Iustin Ilieșiu, care traduce din poezia lui Ady, **În podgoria anilor trecuți**. La capitoulul documente se remarcă articolul lui Leonard Paukerow intitulat **Caragiale voia să scoată o revistă literară la ... Budapesta (Momente libere, proiectată în tipografia lui D. Birăuțiu)** și cel al lui Ștefan Cacoveanu, intitulat **Amintiri despre Eminescu**.

Un nou Almanah este scos în 1928, având de data aceasta și colaborarea lui N. Iorga cu articolul **Presa ardeleană**. Almanahul are meritul de a oferi date foarte precise despre istoricul Sindicatului, publicând și fotografiile președinșilor lui de până atunci, dar și lista exactă a membrilor fondatori, activi, stagiați sau a celor de onoare. Dacă primul almanah era organizat mai cu seamă în jurul amintirilor unor gazetari despre presa din perioada începuturilor lor gazetărești, acum, accentul principal este pus pe o serie de incursiuni documentare în trecut, prin materiale cu caracter de contribuție, cum ar fi cele legate de gazeta pașoptistă "Democrația" lui Sigismund Popa de la Budapesta (Silviu Dragomir), cu privire la începuturile presei românești din Cluj (Ilie Dăianu) sau din Banat (A. Cosma junior), sau cu privire la Memoriul lui Al. Papiu Ilarian către Al. Cuza, cu privire la înfăptuirea Dacoromaniei (Ion Lupaș). Cercetările vizează și situația românilor de peste hotare (**Românii din Cehoslovacia** - Gh. Vornicu), starea orașelor de graniță (Al. Hodoș), gazetele românești de provincie (Jack Paleologu), istoricul unor instituții transilvănene, precum Muzeul etnografic al Maramureșului (Valeriu Pușcariu), sau cultura română din Cluj (Const. Cehan Racoviță). Un interes deosebit se acordă unor personalități politice sau culturale dispărute, precum Regele Ferdinand, I. C. Brătianu, Valeriu Braniște, Ilarie Chendi, M. Em. Procopiu și literaturii semnate de Aron Cotruș, Iustin Ilieșiu, Ecaterina Pitiș, Ion Agârbiceanu.

În paginile lui mai putem întâlni numele altor publiciști, care nu figurau în primul Almanah, precum Aurel Buteanu, Horia Petra-Petrescu, Ion Clopoșel, Septimiu Popa, Gh. Tulbure, P. Nemoianu, Val. Pușcariu, D. I. Cucu, Ioan Istrate (Dacius), Mihail M. Procopiu, Ion Bârlea, Teofil Păcală etc. Și acest Almanah a fost bine primit de critică, ajutând la consolidarea unei tradiții a almanahurilor de presă, cum sunt cele care vor urma mai târziu: **Almanahul ziarului "Ardealul"** (1940), **Almanahul pentru toți al gazetei "Tribuna"** din Arad (1940-44), **Almanahul gazetei "Curierul"** (Deva, 1943), **Almanahul Săptămâna** (Bistrița, 1943), **Almanahul Înfrățirea** (Cluj, 1921), **Almanahul Vremea** (București, 1942), **Almanahul ziarului "Curentul"** (București, 1931).

La inițiativa gazetarilor clujeni a luat naștere în 1934 și "Gazeta gazetarilor", sub conducerea lui Valer Moldovan, care a publicat **Manifestul antirevizionist al studenților**, a avut în atenție legea presei și calitățile ziaristului, oferind apoi spații largi manifestărilor Sindicatului din 1935, conceptul nou de presă promovat fiind acela de "gazetă de știri și nu de teorii politice".

Tipăriturile scoase de Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat sunt un bun început de presă profesională, făcută cu gust și cu suficientă pregătire în materie. Numărul festiv din "Gazeta noastră"⁶² a fost un exemplu concludent de ceea ce se poate face în anumite momente ocazionale, când întreaga atenție trebuie focalizată asupra evenimentului în chestiune.

Cele două Almanahuri își au punctul de plecare tot într-o experiență transilvăneană și anume în **Almanahul scriitorilor de la noi**⁶³, scos de Sebastian Bornemisa în 1912 și au fost destinate ilustrării activității acestui organism asociaționist. Fiecare dintre ele au fost concepute și ca elemente informative esențiale, prin reproducerea în partea introductivă a calendarului pe anul respectiv, urmat de o scurtă cronologie a evenimentelor politice, social-economice și culturale mai importante ale anului care a trecut. Primul almanah beneficiază și de grafica inspirată a lui Tase Damian, cel care eva deveni mai târziu ilustratorul atât de cunoscut al "Gândirii", el oferind aici un fel de început de zodiac. Iconografia este completată cu o serie de fotografii ale autorilor articolelor în cauză, cu facsimile după manuscrise literare sau după principalele publicații de presă, ale directorilor acestora sau a președinșilor Sindicatului. În fiecare număr descoperim apoi un istoric foarte util al muncii depuse de membri Sindicatului în perioada dintre o tipăritură și alta, lista membrilor de Sindicat de la acea dată și a celor cu funcții de conducere. În acest fel, cele două almanahuri devin în chip inevitabil importante repere în istoria presei noastre, consultarea lor devenind indispensabilă pentru oricare cercetător al vechii presei românești.

NOTE

1. B.P. Hașdeu, *Congres*, în "Columna lui Traian", II, 1971, nr.31 (23 august), p.119; apud B.P. Hașdeu, *Publicistica politică (1869-1902)*, vol.II, ediție critică, prefață, note și comentarii de I. Opișan, Editura Saeculum I.O., București, 2001, p.292-293. Toate trimerile se vor face la această ediție.
2. B.P. Hașdeu, *Congresul*, în "Columna lui Traian", II, 1871, nr.33 (6 sept.), p.127; Hașdeu, *Publicistică*, vol.II, p.298-301.
3. Idem, *Situațiunea*, *ed.cit.*, p.312.
4. Idem, *Congresul presei Române*, în "Columna lui Traian", II, 1871, nr.37 (23 oct.), p.143-144; *Congresul presei*, în "Columna lui Traian", II, 1871, nr.38 (11 oct.), p.146.
5. B.P. Hașdeu, *ed.cit.*, note, p.460, *Programa majorității*. Vezi tot aici articolele 293 (*Congresul presei*), 294 - *Asachi-Barițiu-Eliade* și 299 - *Congresul Presei Române cu proiectul minorității*, p.330-341.
6. *Sindicatul ziarștilor români*, în "Lupta", II, 1909, nr.219 (9/22 dec.), p.1.
7. *Sindicatul presei românești*, în "Tribuna", XIII, 1909, nr.267 (8/21 dec.), p.1-2. Înființarea Sindicatului are ecou și peste munți, unde ziaristul Liviu Rebreanu semna în ziarul "Ordinea" două articole pe această temă: *Sindicatul presei române de peste munți*, în "Ordinea", III, 1909, nr.295 (15 dec.), p.1 și *Prigonirile presei române din Ungaria*, *loc. cit.*, nr.284 (2 dec.), p.1.
8. "Tribuna", XIII, 1909, nr.267 (8/21 dec.), p.1-2.
9. *Ibidem*.
10. *Ibidem*.

11. *Manifestul presei române din Ungaria către presa franceză*, în "Tribuna", XIII, 1909, nr.172 (11/24 aug.), p.1-2. Despre procesele de presă ale "Tribunei" mai vezi: *Procesul de presă al "Tribunei"*, în "Tribuna poporului", II, 1898, nr.85 (6/18 martie), p.4; nr.101, p.1; *Procesul nostru*, III, 1899, nr.30, p.1; *Procesele noastre*, VIII, 1904, nr.196, p.1; IX, 1905, nr.38, p.4-5 și articolul lui Ioan Russu Șirianu, *Mai putem scrie?*, *Ibidem*, nr.121, 1909, nr.94, p.1; Ilie Marin, *Câteva probleme ale ziaristicii ardeleni*, *Ibidem*, nr.121, 1908; *Procesul de presă al dlui Fr. Hossu-Longin*, *Ibidem*, nr.264, 1909, p.2-3.
12. Un imbold spre organizare a venit și de pe urma faptului că al IX-lea Congres internațional de presă s-a ținut în acel an la Viena, fiind comentat și de "Tribuna", *Congresul presei*, în "Tribuna", VIII, 1904, nr.167 (2/15 sept.), p.1; o altă trecere în revistă a situației presei în articolul *Presa noastră*, în "Tribuna", VIII, 1904, nr.116 (19 iunie/2 iulie), p.1.
13. *Școală de ziarști*, în "Gazeta Transilvaniei", LX, 1899, nr.127, p.3.
14. *Ibidem*.
15. *Fundațiunea Dr. Ion Mihiu pentru ziarștii români*, în "Tribuna", XIV, 1910, nr.147 (14/27 iul.), p.3; *O faptă frumoasă*, în "Tribuna", XIV, 1910, nr.148 (15/28 iulie), p.1; *Epitropia Fondului pentru ajutorarea ziarștilor români din Ungaria*, în "Românul", II, 1912, nr.24 (29 ian./11 febr.), p.5; Ion Clopoțel, *O sărbătoare ziaristică. Sindicatul presei române a preluat Fundația dr. Ion Mihiu*, în "Societatea de mâine", VII, 1931, nr.3-4 (15 febr./1 mart.), p.72; Ion Clopoțel, *Dr. Ion Mihiu*, *Ibidem*, 1927, nr.29-30, p.371.
16. *Declarația ziarștilor transilvăneni*, 8 noiembrie 1912, Cf. Elisabeta Faiuc, *Sextil Pușcariu. Bibliografie*, Cluj, Clusium, 2000, p.XXX.
17. *Veniți la marele festival al presei române!*, în "Voința", I, 1920, nr.70 (19 nov.), p.2 și *Festivalul sindicatului Presei Române din Ardeal va avea loc astăzi la Teatrul Național*, în "Voința", I, 1920, nr.72 (21 nov.), p.1. Comitetul de inițiativă s-a întrunit la 26 octombrie 1920, când s-a constituit în asociațiune de presă. Despre șezătorile literar-artistice ale Sindicatului a se vedea *A doua șezătoare artistică-literară organizată de Sindicatul Presei Române din Ardeal*, în "Voința", II, 1921, nr.64 (30 oct.), p.2; *Șezătoarea artistică-literară*, în "Voința", II, 1921, nr.52 (16 oct.9, p.2; *A treia șezătoare a presei* (la 11 noiembrie 1921), în "Voința", II, 1921, nr.77, p.3.
18. *Congresul ziarștilor ardeleni*, în "Voința", I, 1921, nr.116 (20 ian.), p.1; tot acolo: *Constituirea Sindicatului Presei Române din Ardeal. Alegerea Comitetului și a cenzorilor. Ședința de dimineața. Ședința de după-amiază. Ziua a doua. Serbările presei pentru construirea Casei ziarștilor*.
19. *Ibidem*.
20. Vezi date în *Almanahul presei române pe 1926*.
21. O invitație pentru a participa la eveniment primește și Sextil Pușcariu. Vezi *Biobibliografia* citată, p.155.
22. Vezi articole ca: N. Istrate, *Statistica presei din Ardeal, Banat și celelalte părți nord-vestice ale țării în anul 1923*, în "Societatea de mâine", I, 1924, nr.1, p.9; *Seleționarea ziarștilor prin asociațiile de presă*, *Ibidem*, nr.5, p.116-117; Ion Clopoțel, *Funcția socială a presei*, *Ibidem*, II, 1925, nr.14, p.236; Eugeniu Giurgea, *Presa românească din Ardeal*, *Ibidem*, I, 1924, nr.27, p.536; R. Dragnea, *Pentru ridicarea presei ardeleni*, II, 1925, nr.6, p.95.
23. Ion Clopoțel, *Ziarști români în Cehoslovacia*, în "Societatea de mâine", II, nr.23-24, p.391-392; *Consfătuirea ziarștilor Micii Antante*, *Ibidem*, II, 1925, nr.32-35, p.612; *Ziarștii la Turda*, II, 1925, nr.19, p.341; *Ziarștii la Diciosânmartin*, II, 1925, nr.16-17, p.300; *Di. Chapuisat – membru de onoare al Sindicatului Presei Române din Ardeal*, II, 1925, nr.20, p.359; *Un ziarist belgian la Cluj*, II, 1925, nr.45, p.801.
24. *Hotărârile Sindicatului Presei Române*, în "Societatea de mâine", III, 1926, nr.6, p.106.
25. Onisifor Ghibu, *O soluție în chestia presei din Ardeal*, în "Societatea de mâine", III, 1926, nr.5, p.71.
26. *Marile cotidiene ale Ardealului. Anchetele noastre*, nr.6, 7, 8, 10 etc.

27. Ion Clopoșel, *O sărbătoare ziaristică. Sindicatul Presei Române Ardelene a preluat Fundația dr. Ion Mihu*, în "Societatea de mâine", VIII, 1931, nr.3-4, p.72-73.
28. Ibidem, *După zece ani*, VII, 1930, nr.5, p.75-76.
29. *Un apel pentru casa ziarștilor din Cluj*, VII, 1930, nr.7, p.143; *Casa de pensiuni și retrageri a ziarștilor*, VII, 1930, nr.12, p.254.
30. Cu acest prilej s-au ținut și parastase pentru Ion Mihu și Valeriu Braniște și s-a sfințit localul. Despre marile festivități se pot vedea reportajele de la fața locului ale ziarului "Națiunea", cu titlurile: *Program festiv de mâine al presei ardelene*, în "Națiunea", V, 1931, nr.232 (28 oct.), p.1; Petru Moldovan, *Presa română din Ardeal și Banat*, în "Națiunea", V, 1931, nr.231 (25 oct.), p.1.
31. *Serbarea inaugurării Căminului ziarștilor români*, în "Națiunea", V, 1931, nr.233 (28 oct.), p.1.
32. Ion Breazu, *Căminul ziarștilor ardeleni*, în "Societatea de mâine", VIII, 1931, nr.18 (oct.), p.346. În acest articol Breazu spunea: "Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat a sărbătorit o biruință de care poate fi mândru. A intrat în stăpânirea unui cămin propriu, în criza cutropitoare de astăzi, este fără îndoială un succes de invidiat ... Dar semnificația cea mai de preț a acestui succes este reabilitarea prestigiului ziaristului român din Ardeal și Banat".
33. *Ibidem*, A se vedea și materialul *Noi membri de onoare ai Sindicatului presei române din Ardeal și Banat*, în "Societatea de mâine", X, 1931, nr.18, p.360.
34. Cf. Elisabeta Faiciuc, *Sextil Pușcariu ...*, p.LXIX.
35. Ion Mateiu, *Figuri din vechea ziaristică ardeleană*, în "Societatea de mâine", X, 1933, nr.2, p.33-35; nr.3-4, p.61-65; nr.12, p.231-232; *Monografia jurnalistică*, în "Societatea de mâine", 1933, nr.11, p.211.
36. Ion Clopoșel, *Cu prilejul adunării generale a Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat*, în "Societatea de mâine", IX, 1932, nr.6 (apr.), p.81. Anterior s-a scris despre *O manifestare ziaristică și o expoziție a presei române din Ardeal și Banat*, în "Societatea de mâine" IX, 1932, nr.1, p.19; Horia Trandafir, *Expoziția de presă românească în Timișoara*, IX, 1932, nr.4-5, p.72.
37. *De la Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat*, în "Națiunea", V, 1932, nr.67, p.2.
38. *Un dar pentru sindicatul presei*, în "Societatea ...", III, 1926, nr.1-2, p.25
39. *Donația gazetarului dr. Ghiță Pop*, în "Patria", XX, 1938, p.92; *Pe linia nobilelor tradiții: Donația gazetarului Ghiță Stoica pentru familia gazetarilor români din Ardeal și Banat*, în "Patria", XX, 1938, nr.92 (24 apr.), p.1.
40. *Căminul de la Sâmbăta de Sus*, în "Societatea ...", II, 1925, nr.28, p.485.
41. *Sanatoriul ziarștilor*, în "Societatea ...", XI, 1934, nr.12, p.216.
42. *Adunarea generală a Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat*, în "Gazeta de vest", VI, 1934, nr.1204, (8 mai), p.1.
43. *Gazetari excursioniști pe muntele Găina*, în "Societatea ...", XV, 1938, nr.2, p.78.
44. Titlul complet al ei era: "Gazeta gazetarilor ocrotirilor social-economice" și îl avea ca redactor șef pe Valer Moldovan.
45. *Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat își sărbătorește 16 ziarști care au activat în presa ardeleană peste 25 de ani*, în "Gazeta gazetarilor", III, 1935, nr.185, (16 dec.), p.1. Evenimentul constituie parte integrantă din Congresul presei românești din Ardeal și Banat (de fapt adunarea generală), care s-a deschis la Cluj la 15 decembrie 1935.
46. *Sărbătoarea ziarștilor*, în "Gazeta", III, 1935, nr.186 (19 dec.), p.1.
47. Horia Trandafir, *Vigoarea latinității*, în "Societatea...", IV, 1927, nr.498, p.41.
48. Titus bunea (Ion Breazu), *Presas populară ardeleană*, în "Societatea ...", X, 1933, nr.6, p.123-124 și *Patruzeci de ani de ziaristică populară*, în "Societatea", X, 1933, nr.10-11, p.211; *Congresul presei populare*, lb., X, 1933, nr.7, p.177.
49. Traian huniade, *Centenarul "Gazetei Transilvania"*, în "Societatea", XV, 1938, nr.1, p.6.

50. *Problemele ziaristicii românești din Transilvania. Discuțiuni și hotărâri la Blaj și Cluj. Comitetul plenar și adunarea generală a Sindicatului Presei Române din Ardeal și Bant*, În "Societatea de mâine", XII, 1935, nr.5, p.94-95.
51. Ion Clopoțel, *Necesitatea înființării unui Comitet Central al societăților de presă din România*, XII, 1935, nr.5, p.97-98.
52. Sebastian Bornemisa, Teofil Bugnariu, *Sindicatul Presei române din Ardeal și Banat și proiectul noului regim al presei române*, în "România nouă", II, 1936, nr.242, p.2.
53. Corneliu Coposu, *Datoria presei*, în "România nouă", 1936, nr.61, p.1 și *Așteptând legea presei*, în "România nouă", 1946, nr.263, (8 dec.9, p.7.
54. E. Boșca Mălin, *Lupta presei transilvane*, București, Col. "Voința Transilvaniei", 1945, p.66.
55. *Ibidem*, p.83-84.
56. *Ibidem*, p.84.
57. Grigore Popa, *Colegiul național al ziaristilor*, în "Țara", IV, 1944, nr.900 (4 iunie), p.1.
58. Boșca-Mălin, *op.cit.*, p.86-87.
59. *Adunarea generală a Sinducatului Presei Române din Ardeal și Banat la Sibiu*, în "Ardealul", IV, 1944, nr.6 (5 febr.), p.6.
60. *Purificarea presei. Excluderea din Sindicat a ziaristilor care au contribuit la dezastrul țării*, în "Ardealul", IV, 1944, nr.44 (22-29 oct.), p.3.
61. Virgil Birou, *Săptămâna gazetarilor precursori ai Unirii Ardealului*, în "Ardealul", IV, 1944, nr.4 (22 ian.), p.11.
62. Leon Bakonski, *Gazeta noastră – un episod mai puțin cunoscut din istoria presei clujene*, în "Almanah Tribuna", 1882, p.78-80.
63. Despre cele două Almanahuri vezi și I.Hangiu, *Dicționarul presei literare românești (1790-1990)*, București, Ed. Fundației Culturale, 1996, p.29.

LIMBA ROMÂNĂ – ÎNTRE LIBERTATE ȘI CONSTRÂNGERE

OANA BOC

RESUMÉ. *La langue roumaine entre la liberté et la contrainte.* Cet article se propose à présenter quelques implications du projet de la loi concernant "l'utilisation de la langue roumaine dans les lieux, les relations et les institutions publiques" et en même temps à révéler quelques arguments d'ordre linguistique contre n'importe quelle intervention extérieure dans le mécanisme intrinsèque de la dynamique de la langue.

0. Nu cred să mai fi existat în perioada postdecembristă vreun proiect de lege care să fi suscitât atât de multe controverse, dezbateri, luări de poziții, ca "*Proiectul de lege privind folosirea limbii române în locuri, relații și instituții publice*", proiect propus de senatorul George Pruteanu. Ne întrebăm de ce discuțiile privitoare la acest subiect au luat o asemenea amploare, cuprinzând o mare parte a societății românești, indiferent de categorie socială. Multitudinea formelor de desfășurare a acestor discuții constituie, de asemenea, un indiciu al faptului că societatea românească este într-adevăr interesată de acest subiect: nu numai poziții exprimate în Parlament sau numeroase dezbateri în mass-media, ci și discuții informale sau chiar parodii în cadrul unor emisiuni de divertisment. Reacția societății românești este absolut firească, întrucât proiectul de lege amintit ne vizează pe toți ca *vorbitori ai limbii române*.

0.1. Argumentele formulate împotriva acestui proiect de lege sunt: argumente de ordin tehnic, administrativ (imposibilitatea aplicării legii din cauza lipsei unor specialiști, a unor "inspectori pentru limba română" în cadrul primăriilor), argumente de logică și eficiență legislativă (există articole care se suprapun prevederilor altor legi), argumente de ordin etic (prin gradul mare de imprecizie, legea va da naștere la abuzuri, sancționând doar unele firme indezirabile).

0.2. În ceea ce privește *argumentele de ordin lingvistic*, în general, ele au fost formulate din perspectiva intuitiv-empirică a vorbitorilor¹, bazate pe observații concrete, punctuale. Astfel, aceste argumente, juste, au fost mai mult unele implicite, rezumându-se la inventarierea unor termeni "incriminați", care nu vor mai putea fi "folosiți" fără riscul atragerii unei sancțiuni. În acest sens sunt date exemple numeroase mai ales din domeniul informaticii (*mouse, mail, chat, site, server, software, hardware* etc.) și al sportului (*surfing, mountain-bike, bodybuilding, skateboard* etc.). Aceeași intuiție lingvistică nealterată a ridiculizat proiectul de lege și intenția profund nefirească a intervenției "ghilotinei politice" asupra limbii.

Inițiatorul legii a rămas însă opac la toate aceste păreri fără să se întrebe nici o clipă dacă aceste opinii care aparțin unor oameni în simpla lor calitate de VORBITORI, nu exprimă cumva o intuiție profundă asupra esenței limbii și anume aceea că *limba este într-o permanentă devenire*. Iar acest lucru trebuie să fie înțeles cu adevărat și să nu constituie doar o declarație de față, incomprehensibilă în

¹ Ulterior au fost formulate și argumente de ordin teoretic, axate mai mult pe aspecte și implicații lingvistico-pragmatice ale legii. (v. "Ziua", 23 octombrie 2002)

substanța ei. Intervențiile d-lui G. Pruteanu - în care susține că nu se opune dezvoltării limbii, că nu dorește înlocuirea cuvintelor străine, ci dimpotrivă, “atragerea acestor cuvinte” – dovedesc că această sintagmă, “limba este devenire”, e pronunțată doar la un nivel formal și declarativ, rămânând, de fapt, profund neînțeleasă. Nu se înțelege faptul că această dinamică perpetuă a limbii este un mecanism intrinsec care nu are nevoie de o lege exterioară, de o intervenție nefirească nici pentru a menține, nici pentru a “atrage” cuvinte.

1. Apelând exclusiv la conținutul “*proiectului de Lege privind folosirea limbii române în locuri, relații și instituții publice*”², vom arăta în continuare că:

1.1. legea are un cadru de referință mult mai larg decât susține senatorul Pruteanu

1.2. prin prevederile sale restrictive, contrar a ceea ce spune inițiatorul ei, legea se opune împrumuturilor din alte limbi, încercând să intervină brutal în dinamica firească a limbii române.

1.1. Reacțiile de dezaprobare și chiar de îngrijorare ale majorității societății românești vizavi de acest proiect de lege sunt pe deplin justificate, dat fiind cadrul foarte larg de referință al legii. Astfel, proiectul de lege nu se rezumă doar la *publicitatea de tip comercial*, adică la *reclame*, așa cum susține senatorul G. Pruteanu, ci la orice text, de orice natură, cu caracter de informare a publicului. Pentru a demonstra acest fapt, vom reproduce articolele vizate din proiectul de lege:

Art. 1. (2). Orice text scris sau vorbit într-o limbă străină, indiferent de dimensiuni, având caracter de interes public (sublin. n.), *trebuie să fie însoțit de traducerea în limba română.*

Art. 2. În sensul prezentei legi, prin text având caracter de interes public (sublin. n.) *se înțelege orice text care, în cadrul unor atribuții de serviciu, este afișat, expus, difuzat sau rostit în locuri publice sau prin mijloace de informare în masă, având ca scop aducerea la cunoștința publicului a unei denumiri, a unei informații sau a unui mesaj, cu conținut direct sau indirect publicitar* (sublin. n.).

Sintagma “*în cadrul unor atribuții de serviciu*” nu restrânge foarte mult sfera de referință a legii. Pe de altă parte, sintagma “*conținut direct sau indirect publicitar*” (i. e. “*care aparține publicității*” cf. DEX) implică un cadru foarte larg de referință, *publicitatea* având accepțiunea următoare, cf. DEX: “*Faptul de a face cunoscut un lucru publicului; difuzare de informații în public; caracterul a ceea ce este public*”. Așadar, orice text, scris sau rostit³, din mass-media (care prin natura sa se adresează unui public) cade sub incidența legii⁴, iar folosirea unor termeni străini care nu se găsesc în dicționare poate fi sancționată conform acestei legi. Ne întrebăm în aceste circumstanțe cine va mai avea “curajul” să comenteze un meci de fotbal, de exemplu.

² Textul la care vom face referire nu este cel inițial, care era mult mai radical, ci este textul cu amendamente, text adoptat de Comisia pentru cultură, arte, mijloace de informare în masă a Camerei deputaților și votat de cele două camere ale Parlamentului României.

³ Se relevă aici un viciu de procedură al legii: cum se va putea aplica, în cazul *textelor rostite*, alineatul 3 al art.7: “*În toate cazurile prevăzute la alin. (1), înainte de aplicarea amenzii, agentul constator va da contravenienților un avertisment scris și va stabili un termen de intrare în legalitate*”, termen care nu poate depăși 10 zile (cf. alin. 4).

⁴ Textul publicistic nu reprezintă o excepție de la obiectul legii, așa cum se întâmplă cu alte tipuri de texte. “*Textele având caracter științific, literar artistic, cultural și religios*” nu fac obiectul legii, cf. art.5, pct. (b).

În intervențiile sale mediatizate, G. Pruteanu definește *publicitatea* în termenii unei accepțiuni restrânse la *reclamă*⁵, însă acest fapt nu reiese din conținutul legii. Conform lui Pruteanu *“legea se referă exclusiv la spațiul publicitar, la panourile și pancartele de pe ziduri, la mesajele promoționale de pe micul ecran”* (“Adevărul”, 26 oct. 2002) Însă, termenul din lege este *“publicitar”* (v. sintagma *“cu conținut direct sau indirect publicitar”*), cu sensul său larg, definit de DEX (v. supra).

Așadar, conform literei sale, legea are un cadru larg de referință și nu unul restrâns la inscripții comerciale (reclame) așa cum susține, în total dezacord cu textul legii, G. Pruteanu.

1.2. Obligativitatea ca orice text scris sau vorbit într-o limbă străină să fie însoțit de traducere în limba română va conduce la impedimente de ordin tehnic: sintagme mult prea lungi formate din cuvântul străin însoțit de echivalentul său autohton sau chiar imposibilitatea găsirii unui echivalent în limba română și de aici, necesitatea unei explicitări mai largi a termenului (v. *leasing, marketing, broker* etc). Aceste impedimente vor conduce fie la evitarea termenului străin și la înlocuirea lui forțată cu sintagme echivalente în limba română, uneori chiar cu riscul de a plonja în ridicol (unele exemple⁶ în acest sens sunt date chiar de d-l Pruteanu: *hot-dog* va fi *“chiflă cu un câmat”*, *brainstorming* va fi *“storcere de creier”*, *mouse* va fi *“șoarece”*, *hamburger* va fi *“chiflă cu chiftea de vacă”* etc.), fie, inevitabil, la încălcarea legii prin folosirea termenului străin, mult mai precis, mai neechivoc și corespunzând mult mai bine necesităților de expresie ale vorbitorilor. Dacă luăm în considerare numai reclamele, acea zonă a publicității de tip comercial, la care face mereu referire inițiatorul legii, e sigur că ele se vor confrunta din plin cu aceste impedimente, dat fiind caracterul în mod necesar concentrat, concis al acestui tip de text.

Multiplele dificultăți cu care ne vom confrunta ca vorbitori, încercând să respectăm o lege absurdă, vor institui o cenzură nefirească și contrară chiar esenței limbii care este devenirea.

2. În continuare vom încerca să aducem câteva argumente de ordin lingvistic împotriva oricărui mecanism exterior care ar încerca să blocheze dinamica limbii, acestea constituindu-se implicit și în argumente împotriva proiectului de lege depus de G. Pruteanu.

2.1. Singurul argument invocat de G. Pruteanu ca motivație a legii este unul patetic (uneori catalogat drept populist): *“ca să înțeleagă și omul din Dorohoi, Turda sau Fetești”* (“Gardianul”, 10 octombrie, 2002) sau, altfel spus, *“legea vrea să dea mulțimilor de oameni care nu vorbesc limbi străine senzația că strada a rămas și a lor, că nu aparține doar ciocoilor cu viloaie și BMW-uri și snobilor și fandosiiților”* (“Ziua”, 15 octombrie, 2002). Ne întrebăm de ce ar fi incapabili acești oameni să înțeleagă și să asimileze termeni ca *hot-dog, hamburger, fast-food, summit, non-stop* etc., de vreme ce au înțeles și au asimilat cuvinte ca *sandvici, spicher, blugi, barman, geacă, pulover* etc. (pentru a ne referi la cuvinte mai recente, asimilate și adaptate fonetic limbii române) și în lipsa d-lui Pruteanu care să le fi dat prețioasele explicații sau traduceri ale cuvintelor străine.

⁵ Reclamă: 1. Activitate (comercială) prin care se urmărește pe calea publicității (prin tipărituri, radio, televiziune, cinematograful etc.) suscitarea, câștigarea interesului public asupra anumitor mărfuri, a unor cărți, a unui spectacol, a folosirii unor servicii etc. (cf. DEX).

⁶ Vezi “Gardianul”, 10 octombrie, 2002.

În mod categoric, argumentul invocat de G. Pruteanu nu rezistă nici în fața rezultatelor unor cercetări sistematice ale lingviștilor. Studiind problema neologismelor în limba română, dintr-o perspectivă diacronică, Sextil Pușcariu⁷ face analogii între diferite momente din istoria limbii române, explicând anumite aspecte ale procesului de pătrundere în limbă a cuvintelor străine. În opinia sa, observațiile anchetatorilor Atlasului Românesc în ceea ce privește împrumuturile din limba maghiară sunt relevante pentru problema neologismelor. Observațiile concrete ale cercetătorilor (S. Pop, E. Petrovici) sunt acelea că ungrismele cele mai numeroase și evidente nu se găsesc în zonele cu populație mixtă (româno-maghiară) unde predomină calcurile lingvistice și traduceri, românii cunoscând în general aici limba maghiară, ci în acele așezări din Ardeal *“unde oamenii nu înțeleg ungurește și primesc oarecum de-a gata cuvântul străin, ca o îmbogățire a limbii cu un termen nou”* (Pușcariu, op. cit., p. 206). Împrumuturile din maghiară nu se datorează, în opinia lui Pușcariu, conviețuirii zilnice cu o populație ungurească, ci “stăpânirii ungurești”. Adică, în vocabularul unei populații care nu știa ungurește au intrat termeni noi care corespundeau unei realități noi, constatate în contact direct cu instituțiile administrative sau cu orașul, cu activitatea sa intens comercială.

Fiecare epocă a avut neologismele sale, fie că au fost slavisme sau turcisme, grecisme, franțuzisme sau englezisme. Un studiu comparativ al fenomenului pătrunderii neologismelor în limbă realizat din perspectivă diacronică relevă faptul că ***această pătrundere a unui cuvânt străin în limbă sau înlocuirea unui cuvânt autohton cu unul străin reprezintă un aspect al creativității lingvistice prin care se remediază anumite “lacune”, anumite deficiențe ale sistemului și prin care limba se schimbă, îmbogățindu-se neîncetat pentru a corespunde unor realități în permanență noi.***

Astfel, avem convingerea că ***nu este necesară*** cunoașterea limbii engleze de către un vorbitor pentru a înțelege, în contactul său direct cu realitatea, cuvinte ca *internet, hot-dog, snowboard, skateboard, bodybuilding, chat, week-end, talk-show* etc. și cu atât mai puțin nu este necesară traducerea acestor termeni pentru a fi înțeleși

2.2. Toate tentativele forțate de a adapta termenii vechi ai limbii la noile necesități de exprimare impuse de progres au eșuat. Amintim în acest sens doar eforturile pașoptiștilor (Alecsandri, Bălcescu, Negruzzi ș.a.) de a transpune în cuvinte sau sintagme românești noile realități. Atitudinea lor tradiționalistă s-a manifestat prin respingerea cuvintelor străine, mai ales de origine franceză, și înlocuirea lor cu cele autohtone. Astfel, ei recomandau: *“curgere de voroavă”* în loc de *“elocvență”*, *“învățat la voroavă”* în loc de *“elocvent”*, *“afară din rând”* în loc de *“extraordinar”*, *“ființa de față”* în loc de *“prezență”*, *“carte cu limbă de moarte”* în loc de *“testament”*, *“împăcăcios”* în loc de *“conciliant”*, *“într-adins voință”* în loc de *“intenție”*⁸ etc.

Ceea ce propune acum G. Pruteanu, făcând abstracție de caracterul de constrângere impus de lege, se aseamănă foarte mult în esență cu tentativa pașoptiștilor. Diferența este doar una de suprafață, de nuanță: *“nu e vorba de <în loc de>, ci <alături de>”*(cf. afirmației sale). Orice mecanism exterior prin care s-a încercat o intervenție în dinamica limbii s-a dovedit pe deplin neputincios și deci inutil, deoarece esența limbii este aceea de a se reînnoi în permanență pentru a exprima noul, iar acest fapt nu s-ar putea realiza doar ca o “reajustare” a vechiului.

⁷ V. Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, 1940

⁸ Exemplele sunt preluate din Sextil Pușcariu, op. cit. , p. 375.

2.3. O privire succintă asupra cuvintelor a căror circulație este de dată relativ recentă ne conduc la observația că acestea aparțin mai ales domeniului informaticii (*software, hardware, mouse, chat, lap-top, soft etc.*), al sportului (*snowboard, skateboard, bodybuilding, fitness etc.*) și al economiei (*leasing, marketing, cash-and-carry, manager, management, broker etc.*). Adoptarea în vorbire a acestor cuvinte (care încă nu reprezintă ‘fapte de limbă’, nefiind consemnate încă în dicționare) corespunde unor necesități de expresie atât culturale și sociale (aparitia unor realități extralingvistice noi, determinată de fapte ce țin de progresul umanității), cât și funcționale (necesitatea designativă a sistemului lingvistic, adică necesitatea existenței în limbă a unor termeni care să desemneze aceste realități noi din viața oamenilor)⁹.

Aceste domenii amintite dispun de termeni tehnici, internaționali. Există, astfel, tendința îndreptățită și din punct de vedere teoretic ca **și vorbitorii români să întrebuințeze această terminologie convențională, internațională, care denumește realități noi, de dată recentă, realități care uneori au nevoie de termeni neechivoci (termenii tehnici sunt în general monosemanțici și deci foarte preciși) pentru a fi desemnate și în plus, nu au nevoie de traducere pentru a fi înțeleși.**

Traducerea alăturată a unui termen nu l-ar face mai puțin obscur unui vorbitor care n-a avut niciodată acces la realitatea desemnată de acel termen: *chat*, chiar și însoțit de traducerea sa “șuetă, discuție prietenească pe internet” tot nu îl lămurește pe cel ce n-a avut acces la această realitate, despre ce e vorba. În puls, traducerea poate crea unele confuzii: *manager* nu e echivalent semantic cu *director* sau cu *administrator*.

2.4. Eventualitatea intrării în vigoare a acestei legi ar genera implicit o “instanță” a cuvintelor, fapt absurd și chiar periculos, întrucât ar afecta direct dinamica limbii, luând în considerare doar “faptele de limbă” și incriminând “faptele de vorbire”. În terminologia lui Eugen Coșeriu, “fapte de vorbire” sunt și “inovațiile”: “*Inovația reprezintă un < fapt de vorbire > în sensul cel mai strict al acestui termen: ea ține de utilizarea limbii*” (Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie*, 1997, p. 71). Într-o succintă tipologie a inovațiilor, Coșeriu menționează ca tip distinct de inovație lingvistică “*un împrumut din altă < limbă > (sublin. n.) (care poate fi total sau parțial și, față de modelul său, poate implica și o < alterare >)*” (op. cit., p. 70). “Schimbarea în limbă” și, în consecință, constituirea unor “fapte de limbă” (singurele consemnate în gramatici și dicționare) presupune un proces care implică o serie de “*adoptări succesive*”¹⁰ ale unei inovații. “Adoptarea” nu este reproducere mecanică, ci implică întotdeauna o selecție. Astfel, arată Coșeriu, dintre numeroasele inovații care au loc în vorbire numai unele sunt adoptate și răspândite, adică devin “fapte de limbă”, întrucât o adoptare corespunde întotdeauna unei necesități expresive¹¹. Nu se poate spune cu certitudine dacă în cazul unei anumite inovații se va parcurge procesul de adoptare până la capăt, așa încât aceasta să devină “fapt de limbă”.

⁹ Pentru o discuție mai amplă asupra problemei schimbării lingvistice (cu toate etapele acestui proces complex) a se vedea Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie*, Ed. Enciclopedică, București, 1997.

¹⁰ “Adoptarea” reprezintă “*acceptarea de către auditor a unei inovații, ca model pentru exprimări ulterioare*” (Coșeriu, op. cit., p. 70)

¹¹ “*Auditorul adoptă ceea ce nu știe, ceea ce îl satisface estetic, îi convine din punct de vedere social sau îi servește funcțional. Adoptarea este în consecință un act de cultură, de gust și de inteligență practică*”. (Coșeriu, op. cit., p. 77)

Astfel, a existat întotdeauna un decalaj între realitatea vorbirii și “faptele de limbă”, consemnate de dicționare, cuvintele aflate într-un anumit moment în circulație fiind mult mai numeroase decât cele cuprinse în dicționare.

Cuvintele de circulație recentă în limbă, majoritatea împrumutate din engleză, stau în acest moment sub semnul aceleiași procesualități care reprezintă, de fapt, modul de a fi al limbii. ***Ele se află astfel în acea etapă a “adoptării succesive”, a posibilei lor selecții în sistemul limbii, încercând să-și găsească locul și justificarea în ansamblul de tradiții deja existent. Iar această selecție nu trebuie să fie influențată în nici un fel din exterior prin legi de natură politică, întrucât sistemul se face de către vorbitori, în acord cu necesitățile lor de expresie.*** Aceste cuvinte împrumutate se pot constitui sau nu în tradiții lingvistice noi, însă acest fapt nu poate fi reglementat prin decizii de ordin politic.

3. Din toate aspectele relevate aici reiese o singură concluzie: limba nu are nevoie de protecție printr-un mecanism exterior și străin naturii sale. Nu există nici un argument viabil, de ordin cultural sau științific, care să susțină necesitatea unei asemenea legi. Dimpotrivă, există numeroase și temeinice argumente care descalifică orice tentativă de acest gen. Iar noi am încercat în acest studiu să relevăm doar câteva dintre acestea.

BIBLIOGRAFIE

1. Coșeriu, Eugeniu, *Sincronie, diacronie și istorie*, Ed. Enciclopedică, București, 1997
2. DEX (Dicționarul Explicativ al Limbii Române), Ediția a II-a, București, 1996
3. Pușcariu, Sextil, *Limba română*, vol. I, Fundația pentru literatură și artă “Regele Carol II”, 1940
4. “Adevărul”, 26 octombrie, 2002
5. “Gardianul”, 10 octombrie 2002
6. “Ziua”, 23 octombrie, 2002

LIMBAJUL, ESENȚĂ A COMUNICĂRII ȘI PRINCIPALELE SALE FUNCȚII

MIHAELA MUREȘAN

ABSTRACT. The Language – Essence of Communication and its Main Functions.

This study presents the ways in which the language works in the process of communication. The language is thus defined as a means of performing communication, and the style is presented as a feature of the language, emphasizing its most important aspects: the message, the code, the communicational channel.

Considering the language as the essence of communication, we tried to emphasize the way in which its functions are related to certain communicational aspects.

1.0. Limbajul – act de comunicare

În actul comunicării, *limbajul* are un rol esențial, fiind sistemul semantic ce înglobează coduri specifice care vor fi „descifrate” de receptor. Marea eficiență a limbajului în actul comunicării constă în faptul că permite să se „acționeze asupra noastră” prin „cuvinte” (Slama-Cazacu 2000:33). Această acțiune este posibilă doar dacă limbajul este bine stăpânit în formele sale cele mai rafinate și structurate sau dacă se cunosc anumite „strategii” ale manipulării.

Cercetătorii au vorbit despre forța potențială imensă pe care *limbajul* o reflectă în psihologia umană, iar această capacitate extraordinară a limbajului este cunoscută științific doar parțial, cu toate că a fost intuită și studiată de la începuturile omenirii. S-au emis chiar și ipoteze oarecum fanteziste, conform cărora limbajul a fost creat de indivizi mai puternici, care și-au asumat rolul de lideri și se foloseau pentru a comanda, deci spre a-și impune deciziile asupra celor mai slabi (Janet 1936, apud. Slama-Cazacu 2000:36). În psihologie s-a vorbit mai ales despre reglarea și coordonarea activităților prin *limbaj*, iar sociologii au discutat despre concepte precum cele de *persuasiune socială* și *manipulare*, ambele realizate prin *limbaj*. Cercetătorii au relevat, în teoriile lor, faptul că limbajul poate servi, în procesul comunicării, la diverse modalități de influențare – prin *îndrumarea* educativă, prin *argumentare*.

Științe precum lingvistica aplicată, socio-lingvistica, psihologia socială au dezbătut pe larg conceptele de *persuasiune* și de *argumentare*. Spre deosebire de *argumentare*, care este „un demers prin care o persoană sau un grup încearcă să facă pe un auditor să adopte o poziție, prin argumente prin care să-i arate validitatea deciziei” (Oléron 1993, apud. Slama-Cazacu 2000:37), *persuadarea* sau *persuasiunea* nu are un caracter atât de rațional. Persuasiunea prin comunicare reprezintă „încercarea conștientă a unui individ de a schimba comportarea celuiilalt sau a unui grup, prin transmiterea unor mesaje sau încercarea de a schimba atitudinile, credințele, valorile și acțiunile celor din jur” (Bettinghaus 1968, apud. Slama-Cazacu 2000:37).

Argumentarea generează anumite acțiuni în relația locutor-alocutor (sau vorbitor-destinatar), iar acestea sunt:

- * convingerea, și anume arta de a învinge alocutorul cu propriile sale argumente;
- * persuadarea, care apelează la sugestie și la emotivitate pentru a-l determina pe receptor să fie sigur de deciziile luate și să fie convins de faptul că a fost independent în alegerea făcută (Dragoș 2000:84).

S-au elaborat studii științifice care au ca temă principală **manipularea prin limbaj** (manipulare care s-a desfășurat, de-a lungul timpului, mai ales în domeniul social-politic). În lucrarea intitulată *Pragmalingvistica*, J. Mey analizează **limbajul și manipularea** în capitolul cu același nume, definind manipularea ca pe o artă care îi face pe oameni să se comporte într-un anumit fel, fără ca aceștia să știe de ce o fac și probabil acționând chiar împotriva intereselor acestora (Mey 1993:296).

1.1. Limbajul – definiție

Limbajul poate fi perceput ca fiind un sistem lingvistic mai mult sau mai puțin specializat în redarea unui conținut de idei care sunt specifice unei activități profesionale sau unor domenii socio-culturale.

Aceste domenii sau profesii au propriile lor reguli de organizare în domeniul lingvistic ceea ce generează o reducere substanțială a polisemanticii unor cuvinte. „Restricțiile” impuse de diferitele sisteme devin un fel de „norme”, care „actualizează” limba. Acesta este principalul motiv pentru care limbajul (de orice fel ar fi el) nu reprezintă altceva decât limba căreia i se atribuie o anumită destinație.

Având în vedere cele menționate mai sus, se poate deduce că structura de ansamblu a limbii se simplifică. Astfel, din limbajul exact, științific se va înlătura sinonimia sau alte figuri de stil, care duc la un caracter ambiguu al textului.

O variantă a limbajului este dialectul sau graiul. Acesta se situează pe o treaptă social-culturală de bază și funcționează ca modalitate locală de exprimare.

Pentru o mai bună înțelegere a acestor capacități ale limbajului pe care le-am amintit mai sus, este necesară o detaliere a conceptului, pentru a urmări și a analiza principalele elemente aflate în structura sa.

1.1.1. Stilul – definiție

În momentul în care încercăm să comunicăm o idee, o opinie, nu facem altceva decât să redăm, prin limbaj, un conținut, utilizând diferite simboluri. Această redare a unui conținut reprezintă **expresia**, iar **stilul** este strict legat de expresie. El poate fi definit ca fiind organizarea semnelor și a simbolurilor verbale (orale) și derivate (scrise) în enunțuri, mesaje sau texte (Coteanu 1973:15).

Din această perspectivă, **stilul** nu se deosebește prea mult de **limbă**, indiferent de definiția celei din urmă. **Limba** poate fi definită ca fiind „ansamblul deprinderilor de exprimare verbală dintr-o comunitate umană cu o formație social-istorică precisă” sau „ca o schemă de relații dintre orice fel de elemente utilizate pentru a comunica” (Coteanu 1973:15). **Limba** reprezintă însă atât **schema**, cât și **însurarea** deprinderilor verbale (la baza cărora se află schema).

Așadar, asemenea limbii, **stilul** reprezintă un ansamblu de deprinderi verbale ce este folosit într-o anumită comunitate umană având o anumită formație social-culturală. Stilul este, la rândul său, **schemă**, deoarece relațiile de structură

din interiorul său sunt abstracte. Acestea, însă, formează împreună tot un **ansamblu** al deprinderilor verbale.

Cu toate că există aproape aceleași tipuri de definiție atât pentru **limbă**, cât și pentru **stil**, se impune însă o precizare: **stilul** există doar în **limbile naturale**, în care raportul între semnele utilizate și ceea ce desemnează ele funcționează și se modifică, în funcție de context. Dacă ar fi să raportăm conceptul de **stil** la cel de **limbă artificială**, am constata că **limba artificială** este construită în mod deliberat, prin utilizarea unor procedee matematice, deci este lipsită de **stil**. În cadrul limbii artificiale, raportul dintre semnele utilizate și ceea ce reprezintă ele este biunivoc, așadar interpretarea este doar una singură. **Limba artificială** nu are în componența sa expresii ambigue. **Stilul** devine, astfel, o marcă a **limbii naturale**. Dacă aceasta din urmă conține neapărat o schemă prin care sunt redate, într-o formă abstractă, raporturile dintre elementele ce o compun, atunci **stilul** poate fi definit ca o „variantă”, o „variabilă” sau „un derivat” al acestei scheme (Coteanu 1973:16). Conceptul de **derivat** vizează, în accepțiunea sa lingvistică, un procedeu de formare a unor noi cuvinte, prin modificarea unei baze, unei rădăcini la care sunt adăugate diferite morfeme, iar în accepțiunea sa matematică, el desemnează un aspect „luat de modificarea funcției înseși” (Coteanu 1973:16).

1.1.2. Stilul ca deviere și ca funcție lingvistică

Când **stilul** este perceput ca un fenomen asemănător unui derivat lingvistic, trebuie ținut cont de faptul că, datorită determinărilor interne și externe ale limbii, inventarul general lingvistic acționează alcătuind unități de exprimare cu caracter particular. Când stilul este privit ca derivat al unei funcții (precum cea matematică), se va ține seama de modalitățile de variație ale funcției respective.

Din variatele definiții ale conceptului de **stil** se poate observa că nu există diferență între conceptele de **stil al limbii** și **stil al vorbirii**. Cercetătorii au trasat însă două accepțiuni ale **stilului**: stilul ca **deviere** (deoarece derivă din procesul alegerii faptelor lingvistice) și stilul ca **funcție lingvistică**.

- * În primul caz, stilul reprezintă o problemă lingvistică a textului literar și intră în relație cu normele limbii. **Devierea** sau abaterea în raport cu o anumită normă este înfățișată sub două aspecte esențiale: cel al **cantității** – și în acest caz este vorba de o deviere **cantitativă** – cel al **calității**, care generează **devierea calitativă** sau **gramaticalitatea** (încălcarea unor reguli de sistem) (Diaconescu 1974:229). Aceste două tipuri de devieri pot releva anumite caracteristici lingvistice ale unor texte ce reprezintă anumite variante stilistice ale limbii.
- * În al doilea caz, stilul intră în relație cu sistemul limbii. Se adoptă teoria conform căreia acesta se realizează în variante, iar caracteristicile lor sunt determinate de diferiți factori extralingvistici, precum cei socio-culturali. Raportul dintre **stilul limbii** și **cel al vorbirii** nu este însă precizat.

1.1.3. Aspecte concrete ale stilului

Referindu-ne la conceptul de **stil** (al limbii sau al vorbirii), vom puncta câteva aspecte importante ale acestuia.

Un aspect concret, limitat și particular al stilului îl reprezintă **mesajul**, care se caracterizează prin câteva trăsături specifice:

- * el reprezintă o sumă de propoziții și fraze coerente, integrate într-un tot unitar;
- * are un început și un sfârșit, spre deosebire de limbă și de stil, care nu au desfășurări finite în timp;
- * reprezintă concretizarea structurii lingvistice derivate numită stil (Coteanu 1973:16).

Din aceste trăsături se poate trage concluzia că mesajul este coerent în conținutul său și că are, în alcătuirea sa, o unitate de structură cu reguli de segmentare apropiate de cele care se folosesc la descompunerea altor unități lingvistice.

Lungimea mesajului este variabilă, el cuprinzând de la un enunț, până la o operă literară. Mesajul reprezintă o unitate stilistică, nicidecum una gramaticală sau sintactică (Coteanu 1973:16). Așadar, o operă literară (roman, poezie, baladă, povestire, nuvelă) poate fi un mesaj, însă tot mesaj poate fi și o parte a operei literare, care are un conținut coerent. În acest caz, opera se compune din mesaje parțiale, fiecare dintre acestea constituind expresia ideilor din text.

Mesajele sunt de două tipuri: închise și deschise. Cele închise împiedică dezvoltarea enunțului, care rămâne, astfel, închis, nemaiputându-i-se atribui nici un nou sens. Mesajele deschise facilitează atribuirea unor determinanți ajungându-se, astfel, la lărgirea semnificației enunțului.

Alături de mesaj, un alt aspect al stilului este dat de existența **emițătorului**. Acesta poate fi definit ca fiind orice obiect sau persoană capabile să transmită informații. În comunicarea verbală, naturală, emițătorul este o persoană care poate fi chiar creatorul mesajului. În sistemele moderne de telecomunicație, emițătorul este reprezentat de un obiect ce transmite informații.

Având dispoziție de simetrie față de emițător, **receptorul** este cel care interpretează, „traduce” sau decodifică mesajul primit. Receptorul devine, în actul comunicării, un emițător virtual, așa cum și emițătorul se transformă, la rândul său, într-un receptor virtual.

Codul reprezintă o altă trăsătură a stilului, care apare în limba naturală și care are foarte multe interpretări. El este alcătuit, la rândul său, din sub-coduri și poate ajuta la formarea unor supra-coduri (Coteanu 1973:18).

Canalul de transmitere este tot atât de important în procesul comunicării. În comunicarea orală, canalul este aerul care prezintă perturbații datorită zgomotului.

1.1.4. Conceptul de stil funcțional al limbii

Conceptul de „stil funcțional al limbii” a fost schițat la începutul secolului al XIX-lea în lucrările lui W. von Humboldt (Diaconescu 1974:230). Având în vedere anumite particularități ale exprimării lingvistice în diferite condiții sau contexte ale comunicării, W. von Humboldt a distins câteva variante funcționale ale limbii. În acest fel, cercetătorul a emis teoria conform căreia poezia reproduce realitatea în aspectele ei sensibile, opunându-se, ca fenomen lingvistic specific, prozei care trimite la sintagma de evoluție intelectuală. Sfera prozei cuprinde limba conversației, proza științifică și proza oratorică. Teoria emisă de Humboldt ar putea reprezenta

un punct de plecare pentru teoriile de mai târziu, care opun limbajul **poetic** celui **științific**, căci primul reprezintă un model al limbajului de **conotație**, în timp ce al doilea este modelul unui limbaj de **denotație** (Diaconescu 1974:230).

O contribuție esențială în precizarea conceptului de „stil funcțional” au avut-o lingviștii praghezi Bohuslav Havranek, R. Horalek ș.a.

De asemenea, școala lingvistică sovietică a emis teorii asemănătoare, conform cărora stilurile funcționale sunt varietăți ale limbii naționale sau ale limbii literare, iar diferența dintre ele provine din faptul că îndeplinesc funcții diferite ca mijloace de comunicare în diverse sfere de activitate.

Așadar, conceptul de **stil funcțional al limbii literare** nu poate fi confundat cu cel de **stil beletristic**, deoarece orice domeniu de activitate umană își imprimă propriile sale particularități lingvistice.

Spre exemplu, există stilul științific, cel administrativ, cel publicistic etc., iar acestea au propriile lor trăsături, care nu sunt comune ce cele ale altui stil. Aceste particularități lingvistice, care caracterizează comunicarea concretă în sfere diferite de activitate, sunt date de mai mulți factori, precum: scopul urmărit, conținutul constituit, condițiile în care se comunică, contextul comunicării, forma de comunicare aleasă.

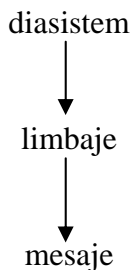
Stabilirea și clasificarea stilurilor funcționale ale limbii literare au constituit adevărate teme de studiu pentru cercetătorii lingvisticii românești.

Academicianul I. Coteanu a realizat clasificări privind descrierea globală a structurii stilistice a limbii, arătând mecanismul de funcționare a unităților de sistem lingvistic, precum și modalitățile de realizare stilistică a limbii.

Prima clasificare a sistemelor funcționale de bază ale limbii literare propusă de I. Coteanu cuprinde stilul **artistic**, cel științific și stilul **administrativ** (Coteanu 1961, apud. Diaconescu 1974:231).

A doua clasificare a stilurilor funcționale propusă de Coteanu era alcătuită din stilul **artistic**, bazat în primul rând pe imagine, și din cel **tehnic-științific**, care are ca punct de plecare raționamentul (Coteanu 1961, apud. Diaconescu 1974:231). Criteriul expresivității a fost cel care a stat la baza celei de-a doua clasificări.

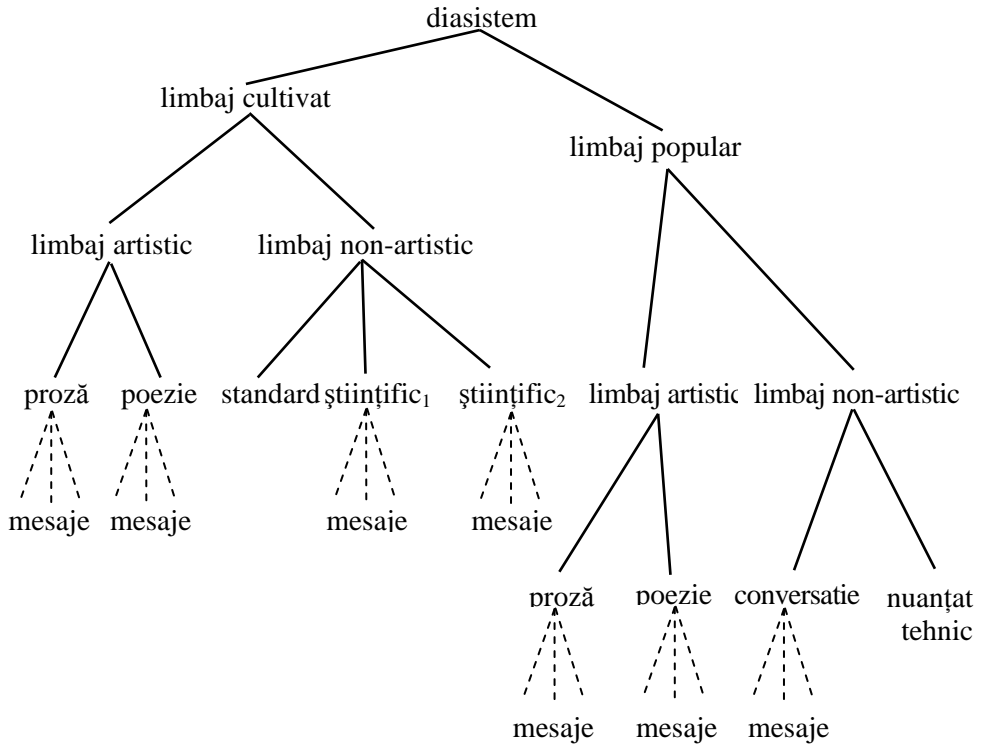
Stratificarea stilurilor limbii este reprezentată de către I. Coteanu sub forma unei structuri de tip arborescent (Coteanu 1961, apud. Diaconescu 1974:232).

Diasistemul reprezintă baza, nucleul pentru limbajul propriu-zis sau chiar un limbaj, deoarece lui i se atribuie un rol aparte, precum redarea conținutului de idei specifice unui domeniu socio-cultural. Diasistemului i se subordonează cele două limbaje opuse: **cult** și **popular**. Acestea din urmă se împart, fiecare, în două

categorii și anume limbajul **artistic** și cel **non-artistic**. Componentele limbajului cultivat artistic sunt **proza** și **poezia**, iar subdiviziunile limbajului cultivat non-artistic sunt: **limbajul standard**, cel **familial**, cel de **conversație oficială**, limbajul **științific**. Limbajul **artistic** este definit ca fiind cel în care „semnul verbal se transformă în mod constant în simbol prin valorificarea conotațiilor”, iar limbajul non-artistic este „dominat de denotații”, semnul verbal trimițând direct la referent (Coteanu 1973:50).

Schema stratificării stilurilor limbii propusă de Coteanu este următoarea:

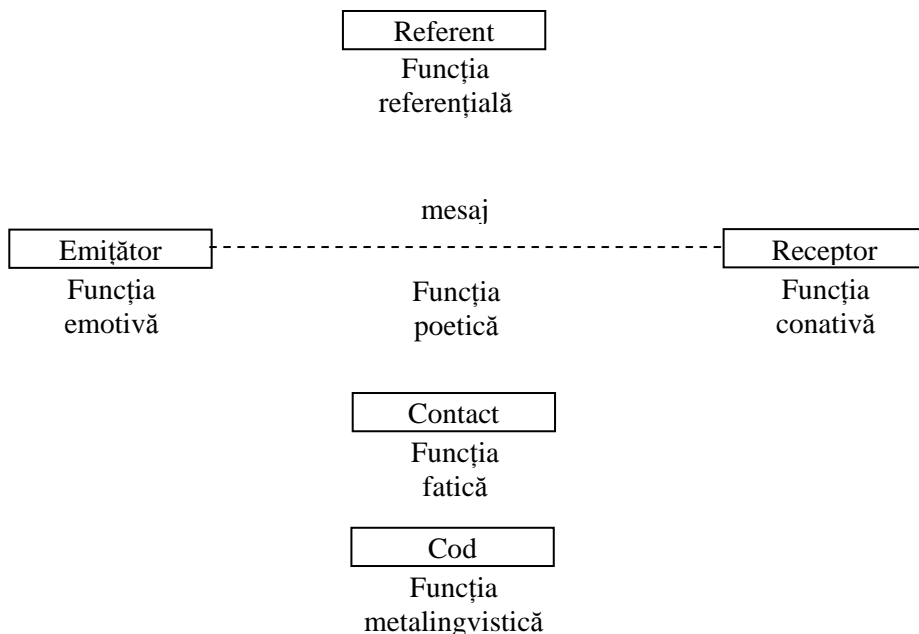

1.1.5. Stilul ca funcție a limbii

O altă definiție a stilului ca funcție a limbii este dată de Roman Jakobson, prin lărgirea modelului triadic al funcțiilor limbii, propus de Karl Buhler, la șase funcții în raport cu cei șase factori ai comunicării (emițător, receptor, referent, mesaj, cod, relația emițător-receptor), fiecare din ei determinând o funcție.

Tabloul funcțiilor propus de Jakobson este următorul:

(Jakobson 1960, apud. Diaconescu 1974:232)

Relevarea unor funcții se află în strânsă legătură cu nivelul concret al unui act realizat de comunicare.

Funcțiile limbii propuse de Roman Jakobson nu se realizează independent unele de altele, ele aflându-se într-o strânsă legătură și acționând simultan în procesul de comunicare. În funcție de contextul comunicării, variază și „ponderea” unora dintre ele. Doar preponderența unei funcții față de alta într-o comunicare dată reprezintă un criteriu de clasificare.

Sistemul lingvistic numără variante infinite însă, în forma lor scrisă, ele pot fi reduse – potrivit funcțiilor limbii – la două categorii generale: **stil artistic** și **stil non-artistic**. În acesta din urmă sunt grupate: **stilul tehnico-științific** (în care preponderentă este funcția referențială), **stilul oficial-administrativ** (în care importantă este funcția conativă), **stilul publicistic** (în care domină **funcția fatică**). În forma lor orală, variantele limbajului cultivat se realizează în mai multe modalități stilistice specifice: modalitatea **artistică** realizată în stilul **oratoric** (înțeles ca artă a vorbirii și a convingerii) – în care predomină **funcția emotivă**, centrată pe subiectul vorbitor, și **funcția conativă**, orientată către receptor.

Stilul vorbirii presupune stilul limbii, iar orice stil al vorbirii este reductibil la un stil al limbii. Funcția este cea care determină structura lingvistică specifică unui stil. Paula Diaconescu realizează o comparație a structurilor lingvistice distincte, oferind câteva caracteristici generale a stilurilor limbii literare în varianta lor scrisă (Diaconescu 1974:237).

Stilul artistic este structura lingvistică cea mai complexă și eterogenă dintre stilurile limbii literare. Funcția expresiv-estetică nu înlătură nici un tip de exprimare posibilă, ea generând devieri cantitative sau calitative.

Stilul publicistic sau **gazetăresc** manifestă o structură lingvistică complexă, la baza căreia se află necesitatea menținerii contactului emițător-receptor în timpul transmiterii de informații.

Stilul științific este stilul prin care informația este transmisă sub formă de raționament în domeniul precum știința, literatura tehnică. Tendința spre crearea unui limbaj (cod) terminologic specific este dată de funcția cognitivă. Cu toate că este alcătuit din construcții logice, stilul științific nu are o uniformitate maximă de exprimare. El se realizează din variante stilistice diferențiale, în funcție de natura obiectului comunicării; spre exemplu, stilul matematic, stilul cercetării științifice, stilul criticii literare.

Stilul administrativ este stilul comunicării în domeniul economiei, al dreptului, al diplomației, al relațiilor comerciale. Asemenea stilului științific, cel administrativ tinde spre o cât mai mare proprietate a termenilor și spre o mai mare precizare a raporturilor sintactice prin mijloace specifice de construcție.

Vorbitorul sau emițătorul este cel care are un factor esențial în determinarea stilului.

În studiul său asupra limbajului poetic, Roman Jakobson afirmă că structura unui mesaj depinde de funcția predominantă.

Funcțiile limbajului găsite de el caracterizează sistemul lingvistic, deoarece fiecare dintre acestea este orientată spre unul din elementele lui constitutive.

Funcția emotivă sau **expresivă** este orientată spre emițător, cea **referențială** spre obiectul referințelor din mesaj; **funcția cognitivă** vizează destinatarul. **Funcția poetică** vizează limbajul literar, **funcția fatică** asigură contactul dintre emițător și receptor, iar cea **metalingvistică** ajută la analiza și controlul codului.

Cele șase funcții apar împreună doar în ansamblul limbii și unele dintre ele apar doar în anumite tipuri de enunțuri. Spre exemplu, funcția fatică este caracteristică interogației și poruncii, pe când cea metalingvistică vizează organizări speciale ale mesajului. Dacă s-ar accepta teoria că toate cele șase funcții intră în orice mesaj, atunci acesta din urmă ar putea fi identificat cu limba însăși. Dacă **mesajul** este perceput ca fiind doar un fragment de limbă, atunci el poate fi simultan **referențial, poetic, cognitiv, fatic**, însă nu **fatic și metalingvistic**. Unii cercetători sunt de părere că funcția poetică nu este obligatorie într-un limbaj științific.

Conform teoriei lui Jakobson, am putea trage concluzia că un mesaj dominat de funcția referențială este, în principiu, științific, iar mesajul dominat de funcțiile **poetică și expresivă** este unul poetic. Funcțiile **fatică, metalingvistică, denotativă și cognitivă** nu vor avea poziții dominante în mesaje, decât dacă acestea se reduc la propoziții sau fraze simple. Așadar, în cazul acestor funcții, mesajul trebuie să ia forma unui enunț, deoarece doar în acest cadru ele se realizează, însă fiecare în enunțuri diferite.

Dacă mesajul este conceput ca unitate stilistică superioară enunțurilor, având un conținut coerent, atunci se impun, ca funcții predominante, cea referențială sau cea poetică.

Stabilirea funcțiilor limbajului și determinarea contextelor în care acestea își exercită rolul au constituit o veche și controversată problemă. Spre exemplu, au fost propuse foarte multe denumiri pentru funcțiile limbii, astfel încât s-a creat impresia că oricărei destinații particulare a limbii, oricărei relații lingvistice i se

poate da numele de **funcție**. Însă, pe măsură ce se vorbea despre mai multe funcții ale limbii, se complica și modalitatea de descriere a mecanismului lor de funcționare. Au fost emise și teorii conform cărora limba ar avea o singură funcție, și anume cea de **comunicare**. În acest caz, acestei funcții i s-ar atribui foarte multe roluri: transmiterea de informații, interogația, apelul, porunca, negația etc. S-ar ridica atunci o întrebare, și anume pe ce bază putem stabili că limba comunică informații sau știri și cunoștințe, iar nu altceva, precum forme de gândire (în care sunt incluse atât știrile, cât și interogațiile, poruncile, apelurile) (Coteanu 1973:78). Formele de gândire ar reprezenta, conform acestei teorii, o componentă a funcției de comunicare, iar celălalt element al acesteia ar fi dat de expresia verbală a formelor de gândire.

Mulți cercetători sunt de părere că **funcția estetică** reprezintă un atribut intrinsec al limbii, iar teoriile structuraliste consideră că această funcție acționează mai ales în limbajul artei verbale. În teoria lui Roman Jakobson, **funcția estetică** este cunoscută sub denumirea de **funcție poetică** și reprezintă vizarea mesajului ca atare și punerea accentului pe mesajul transmis. (Coteanu 1973:68).

1.1.6. Câteva concluzii

Ca o concluzie generală la cele spuse până acum, se pot stabili următoarele:

- ★ vorbitorul sau emițătorul este considerat, cel mai adesea, factorul decisiv pentru determinarea stilului;
- ★ stilul nu poate fi determinat în funcție de un singur enunț, ci pornindu-se de la mesaje;
- ★ stilul nu este același lucru cu **mesajul**, ci el reprezintă o serie de proprietăți ale mesajului, precum și suma regulilor pe baza cărora un emițător alege, combină și acționează asupra materialului lingvistic; mesajul este cel care reprezintă o concretizare a stilului, iar raportul dintre el și stil se aseamănă cu cel dintre sistemul limbii și manifestarea lui concretă;
- ★ în procesul comunicării, orice raport între doi termeni care se pot modifica în diverse feluri este o funcție;
- ★ funcția poetică reprezintă o ipostază a celei estetice;
- ★ teoreticienii au încercat o definiție a stilului prin receptor.

BIBLIOGRAFIE

1. Coteanu, I, 1973, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, Editura Academiei R.S.R.
2. Diaconescu, Paula, 1974, *Structura stilistică a limbii. Stilurile funcționale ale limbii române literare moderne* [în] *Studii și cercetări lingvistice*, nr.3, p.229-241.
3. Dragoș, Elena, 2000, *Introducere în pragmatică*, Cluj, Casa Cărții de Știință.
4. Mey, Jacob, 1993, *Pragmatics*, Cambridge, Blackwell.
5. Slama-Cazacu, Tatiana, 2000, *Stratageme comunicaționale și manipularea*, Iași, Polirom.

TEORIA CONVERGENȚEI OFERTEI DE TELEVIZIUNE ÎN SISTEMUL DUAL, O POSIBILĂ EXPLICAȚE PENTRU DEZVOLTAREA CONTEMPORANĂ A PROGRAMELOR DE TELEVIZIUNE

DELIA CRISTINA BALABAN

ABSTRACT. *The TV Offer Convergence Theory in Dual System, a Possible Explanation for the Contemporary Development of TV Programmes.* The theory of convergence is one of the new developed theory in order to analyse the development of the programme structure of the public and private television. It was developed in Germany but it can be applied also regarding the Romanian television system.

Împreună cu apariția televiziunii private în vestul Europei, dezvoltarea acestui mediu a cunoscut un nou impuls. Primele studii care au scos la lumină interdependența dintre dezvoltarea ofertelor de programe ale televiziunii publice și cele ale televiziunilor private au fost realizate la sfârșitul anilor '80 în Germania. Televiziunea privată a fost introdusă în această țară în anul 1983 prin intermediul unui program pilot care cuprindea *Landul Reihnland- Pfalz*. Au apărut apoi într-un interval relativ scurt de timp posturile private *RTL, SAT 1, PRO 7, VOX*, iar către sfârșitul anilor '90 posturi specializate pe transmiterea de știri și emisiuni informative, sport și respectiv emisiuni pentru copii. S-au cristalizat doi poli ai televiziunii private, grupul Bertelsmann în calitate de acționar majoritar al posturilor *RTL, RTL II, Super RTL* etc. pe de o parte și *SAT 1* și *PRO 7* aparținând concernului Kirch care în 2002 și-a anunțat insolvența. Posturilor publice deja existente *ARD* și *ZDF*, care alături de posturi regionale funcționează încă dinaintea celor private menționate mai sus, li s-a alăturat în anul 1997 postul Phoenix, axat cu preponderența pe transmiterea de emisiuni cu caracter informativ.

Procesul de dezvoltare a programelor de televiziune este fără doar și poate unul complex și este influențat, pe lângă factori economici și de dezvoltarea legislației. În cazul Germaniei, caz care va fi discutat pe lângă în cele ce urmează, există un principiu juridic (*Grundversorgung*) care impune ca televiziunea publică să permită accesul tuturor forțelor politice democratice la utilizarea acestui mediu prin intermediul televiziunilor publice. Datorită faptului că aceste televiziuni în Germania sunt în principal finanțate prin intermediul taxelor percepute de la populație, și că volumul și orele de difuzare ale publicității sunt strict desemnate prin lege, acest principiu este bine fondat. În plus taxele respective depășesc cu mult volumul încasărilor din publicitate ale televiziunilor private. Verificarea respectării acestor reglementări juridice ce privesc îndeplinirea funcției informative a televiziunilor publice este motivul pentru care s-a realizat o puternică monitorizare a ofertelor de programe publice de cele mai multe ori într-o manieră comparativă cu oferta televiziunilor private. De aici și până la formularea teoriei convergenței în sistemul dual nu a fost decât un pas.

Heribert Schatz, concentrează esența acestei teorii după cum urmează:
„*Mit dem Aufkommen der privaten Fernsehanstalten wird das Programmangebot*

*von öffentlich-rechtlichen und privaten Fernsehen (in den 90er Jahren) einander ähnlicher werden.*¹ A afirma doar că oferta programelor publice și cea a celor private va fii din ce în ce mai asemănătoare în timp nu este suficient, dacă nu se trasează anumite repere care permit mai apoi cercetarea empirică.

În articolul *Der Vielfalt eine Chance? Empirische Befunde zu einem zentralen Argument für die `Dualisierung` des Rundfunks in der Bundesrepublik Deutschland* publicat în anul 1989, Heribert Schatz, Nikolaus Immer și Frank Marcinowski condensează cele mai importante idei ale teoriei convergenței în următoarele puncte:

1. În ceea ce privește televiziunile publice din Germania, datorită concurenței cu televiziunile private și datorită discuției legate de plata taxelor, se remarcă tendința de a creea emisiuni pe gustul publicului prin mărirea procentului de emisiuni de divertisment și prin introducerea de prezentări angrenante și dinamice ale emisiunilor informative.
2. În domeniul emisiunilor informative și de știri televiziunile private se orientează să atingă standardele emisiunilor posturilor publice.
3. Concurența pe piața achiziției drepturilor de difuzare pentru transmițerile sportive și pentru unele emisiuni de divertisment de succes a crescut considerabil².

Nevoia de a operaționaliza teoria convergenței sistemului de televiziune dual a fost recunoscută de Klaus Merten, care prin studiul său publicat în 1994, contribuie la dezvoltarea teoriei prin elementele practice pe care le introduce. Astfel sunt formulate patru variabile care trebuie analizate atunci când se vorbește de convergență. Prima variabilă se referă la creșterea în volum a ofertelor televiziunilor publice și a celor private. Chiar și în occident, și în special în cazul Germaniei, programele publice s-au extins la 24 de ore pe zi doar la câțiva ani după introducerea televiziunilor private. Cazul României este similar: postul public *Romania 1*, fost *TVR 1* și-a lărgit ca volum grila de programe la de 24 de ore de emisie pe zi după ce posturile private *Antena 1* și *PRO TV* făcuseră acest pas. Cu alte cuvine un prim semn al convergenței ofertei de programe publice și private este creșterea reciprocă în volum până la limita de 24 de ore pe zi. Teoria convergenței prognozează o apoiere ca volum și a diferitelor categorii de emisiuni (emisiuni de informare, de divertisment ficțional și nonficțional, etc.). Acest aspect a fost confirmat empiric atunci când s-a constatat că volumul de diverisment a crescut la televiziunile publice la scurtă vreme după ce televiziunile private și-au etalat ofeta bogată în divertisment. Se cuvine amintit aici faptul că, de exemplu programul *TVR 2* și-a mărit la sfârșitul anilor '90 oferta de telenovele după ce televiziunile private precum *Antena 1*, *PRO TV* și în special postu TV *Acasă* au transmis un volum mare de seriale de acest gen. Este aici momentul să fie introdusă o altă noțiune și anume cea de *program integral*. Acesta este un program de 24 de ore pe zi, 7 zile pe săptămână și care, în plus, conține majoritatea categoriilor de emisiuni incluse. Variabila a doua a convergenței descrisă mai sus se ia în calcul doar în cazul programelor integrale. Cea de-a treia și cea de-a patra variabilă a convergenței fac referire la oferta de emisiuni difuzate

¹ Klaus Merten, *Konvergenz der deutschen Fernsehprogramme. Eine Langzeituntersuchung 1980-1993*, Lit Verlag, Münster, Hamburg, 1994, p. 16.

² Strasser, Gabi, *Legitimierungsstrategien des Fernsehens. Programmverantwortliche im Spannungsverhältnis von Programmauftrag und Ökonomie*, Deutscher Universitäts-Verlag, Wiesbaden, 2000, p. 42.

în orele de maximă audiență, în așa numitul *prime time*. Conform teoriei convergenței, în varianta Merten, acest spațiu de emisie este cel mai instabil ca și conținut, ceea ce se traduce printr-o schimbare desă a emisiunilor care sunt transmise în acest interval de timp.

Există diferențe între abordarea lui Merten și cea a lui Schatz asupra convergenței. Pentru Heribert Schatz convergența se face din ambele direcții, atât programele private se orientează în funcție de oferta programelor publice cât și invers, programele publice se orientează în funcție de programele private. Merten vede această apropiere unilateral, în sensul că doar grilele programelor publice se apropie în timp ca și conținut de grilele programelor private. Un alt cercetător mass-media care a fost și rămâne unul dintre principalii analiști ai evoluției programelor publice, ocupându-se ani de-a rândul cu monitorizarea *ARD* și *ZDF*, este Udo Michael Krueger, care mai adaugă o nunață disputei teoretice prezentate mai sus. Pentru Krueger programele publice se orientează în funcție de oferta programelor private doar în ceea ce privește oferta de divertisment, excluzând oferta de emisiuni informative. Noi valențe au fost adăugate teoriei convergenței de către Frank Marcinowski prin integrarea unor elemente de teoria sistemelor. Conform părintelui acestei teorii, Niklas Luhman, sistemul mass-media este un sistem care se poate traduce prin perechea de contracții public/privat. Luhman este acela care face lumină într-o altă temă de interes în cercetarea mass-media și anume problema relației dintre realitate și realitatea mass-media.

Ca orice teorie științifică, teoria convergenței ofertei de programe în sistemul dual, a fost și este supusă criticii. Aceasta vine în primul rând din partea susținătorilor teoriei formatelor mass-media. Dacă teoria convergenței este o teorie ce ține în exclusivitate seama de factori economici în primul rând, și juridici în al doilea rând, teoria formatelor mass-media ține seama de factori organizaționali interni mass-mediei. Cu cuvintele autorilor acestei teorii, sunt importante „*spezifische Regeln und Eigengesetzlichkeiten die inhaltlichen Informationen in eine klar erkennbare Form und das Muster eines Mediums überführen und dadurch zeitlich und räumlich strukturieren.*”³ Se vorbește în acest context despre o logică a mediului televiziune în sine, iar unul dintre factorii determinanți în selecția programelor este gradul de vizualizare al unei emisiuni respectiv al unui segment al acesteia. Cu alte cuvinte doar emisiuni cu un potențial vizual mare vor fi transmise. Un exemplu mult mai elocvent îl găsim în selecția știrilor. Cu excepția unor știri cu o importanță mare, nu regăsim în emisiunile de știri decât știri care sunt însoțite de imagini vizuale. Aceasta este logica internă a mediului televiziune, care își transmite conținutul în primă linie prin imagini.

Și în cazul teoriei formatelor mass-media elementele de operaționalizare nu sunt aduse de către cei care au formulat inițial teoria, cercetătorii Altheide și Snow și mai târziu Dahgren, ci de către cercetătorul german Weiß, în anul 1995. El desemnează trei întrebări principale care trebuie formulate atunci când se realizează prin lumina teoriei formatelor o analiză mass-media a grilelor de programe TV:

1. Care este relația cantitativă dintre emisiunile informative și cele de divertisment în contextul întregii grile de programe?

³ Barbara Pfetsch., *Konvergente Fernsehformate in der Politikberichterstattung? Eine vergleichende Analyse öffentlich-rechtlicher und privater Programme 1885/86 und 1993*, în *Rundfunk und Fernsehen* nr.44, Anul 1996, p. 482.

2. În ceea ce privește emisiunile informative, ce genuri jurnalistice sunt utilizate și care este densitatea de utilizare a lor?
3. Care sunt temele abordate în diferite emisiuni de același gen și care este stilul în care sunt prezentate diferitele idei și opinii?⁴

Teoria formatelor mass-media face distincția între televiziunile private și cele publice în dezvoltarea programelor. Factorul decisiv pentru televiziunile private este constituit de preferințele publicului, care se reflectă în audiențe, care acestea, la rândul lor, sunt determinante pentru vinderea spațiilor publicitare, pentru încasări și pentru profitul și/sau supraviețuirea economică a instituției. Televiziunile publice au rolul de a informa cetățenii și sunt controlate de alte instituții publice.⁵ Teoria formatelor mass-media postulează două genuri diferite de televiziuni care se deosebesc în primul rând prin funcția lor amintită mai sus.

Atât teoria convergenței cât și cea a formatelor sunt teorii care se pretează unor studii empirice cantitative și care necesită însă anumite sisteme de codare specializate. Deși formulate în contextul german, aplicabilitatea lor pe piața mass-media din Estul Europei și din România este adecvată. Nu vom întâlni astfel de teorii în context nord-american pentru simplu motiv că tradiția TV din Statele Unite se deosebește de cea din Europa de Vest din punct de vedere al dezvoltării istorice economice. Pe continentul nord-american televiziunea a fost lansată cu o mare susținere de capital privat. Chiar și în Uniunea Europeană există diferențe mari între statele membre. Aici merită menționat cazul Austriei care doar de puțina vreme a admis posibilitatea funcționării televiziunilor private comparat cu cazul Italiei unde grupul Fininvest, prin societatea Mediaset aflată în posesia familiei Berlusconi reprezintă cvasi singura alternativă la televiziunea publică RAI. Tendința către o legislație unică care să regularizeze mass-media și în special televiziunea se conturează, însă mai sunt mulți pași de făcut. O dată cu unificarea legislativă necesitatea unei monitorizări uniforme va fi mai clară. O privire de ansamblu asupra ofertei de programe TV în România confirmă ipoteza convergenței cu precădere după 1998. În ciuda dificultăților economice inerente unei tranziții, televiziunea publică nu trebuie să scadă standardele sale cantitative și calitative în ceea ce privește frecvența și conținutul emisiunilor informative în favoarea unui divertisment menit să crească încasările din publicitate.

Teoria convergenței și cea a formatelor mass-media este adecvată dezvoltării tehnologice actuale, mass-media fiind un domeniu care evoluează din punct de vedere al suportului tehnic foarte rapid, este posibil ca împreună cu trecerea definitivă de la televiziunea analogă la cea digitală termenii problemei să fie altfel formulați. Asistăm chiar și acum la o fragmentare a publicului care s-a produs datorită creșterii substanțiale a ofertei TV. Digitalizarea va exponențializa această creștere. Dacă în urmă cu douăzeci de ani între vecini existau subiecte comune de discuție legate de ultimul

---

⁴ Barbara Pfetsch, *Konvergente Fernsehformate in der Politikberichterstattung? Eine vergleichende Analyse öffentlich-rechtlicher und privater Programme 1885/86 und 1993*, în *Rundfunk und Fernsehen* Nr.44, Jg.1996, p. 483.

⁵ Barbara Pfetsch, *Politische Folgen der Dualisierung des Rundfunksystems in der Bundesrepublik Deutschland. Konzepte und Analysen zum Fernsehangebot und zum Publikumsverhalten*, Nomos, Baden-Baden, 1991.

episod din Dallas, sau parafrizat în contextul din România de acum, dacă două vecine pot schimba impresii cu privire la ultimul episod din telenovela preferată, peste câțiva ani situația nu va mai fi la fel. Vor exista probabil zeci de posturi ce vor difuza exclusiv telenovele. Televiziunea digitală oferă posibilitatea receptării a sute de programe. Probabilitatea ca două vecine să discute despre aceeași telenovelă va fi din ce în ce mai mică. Fragmentarea publicului va duce probabil, așa cum s-a arătat a fi cazul până în prezent, la noi deprinderi în utilizarea mediului televiziune.

BIBLIOGRAFIE

1. Merten, Klaus, *Konvergenz der deutschen Fernsehprogramme. Eine Langzeituntersuchung 1980-1993*, Lit Verlag, Münster, Hamburg, 1994.
2. Pfetsch, Barbara, *Politische Folgen der Dualisierung des Rundfunksystems in der Bundesrepublik Deutschland. Konzepte und Analysen zum Fernsehangebot und zum Publikumsverhalten*, Nomos, Baden-Baden, 1991
3. Pfetsch, Barbara, *Konvergente Fernsehformate in der Politikberichterstattung? Eine vergleichende Analyse öffentlich-rechtlicher und privater Programme 1885/86 und 1993*, în *Rundfunk und Fernsehen* nr.44, 1996.
4. Strasser, Gabi, *Legitimierungsstrategien des Fernsehens. Programmverantwortliche im Spannungsverhältnis von Programmauftrag und Ökonomie*, Deutscher Universitäts-Verlag, Wiesbaden, 2000.

REPREZENTĂRI ALE ALTERITĂȚII ÎN PRESA SCRISĂ ROMÂNESCĂ – 2001

ANDREEA MOGOȘ

MOTTO:

- *Îl vezi pe omul de acolo?*
- *Da.*
- *Ei bine, îl urăsc.*
- *Dar nu îl cunoști.*
- *Tocmai de aceea îl urăsc.*

(Allport, 1954)

ABSTRACT. Social Representations of the Otherness - 2001. The newspapers are offering a mediated social reality. One can easily find in the media not only common sense stereotypes and even prejudices regarding the STRANGER, but also very original approaches. The present study is meant to reveal the interest of the most prominent Romanian daily newspapers (Adevărul, Evenimentul Zilei, Libertatea) for certain categories of strangers, whether they are members of minority groups, neighboring peoples or Western peoples.

Poate mass media ascunde raporturile sociale reale sub un voal de seducție? Oare nu instaurează un soi de exotism care, prin intermediul discursurilor și a imaginilor vehiculate, transmite reprezentări ale celuilalt care țin de stereotipii, de ipostaze care vin să sprijine (psihologic, cel puțin) confortul majoritarilor?

În ciuda nuanței lor retorice, întrebările de mai sus constituie punctul de pornire al unei cercetări care vizează problematica imaginii Celuilalt. Un astfel de demers este relevant deoarece, așa cum spune și Moscovici, reprezentarea socială care ne este impusă este susceptibilă de a induce informații care, mai apoi, ne influențează atitudinile, raționamentele și deciziile cotidiene.

Mai mult chiar, felul în care este prezentat în presă Celălalt – străinul – poate autoriza în mod inconștient acțiunile violente – simbolice, verbale sau fizice - îndreptate împotriva celor "diferiți" .

În lipsa cenzurii, media reflectă societățile pe care le deserveșc, fiind în același timp oglinda interacțiunilor sociale din interiorul lor. Presa exprimă incoerențele, ambiguitățile, angoasele dar și speranțele populației.

Studiul realizat urmărește maniera în care alteritatea este prezentată în cotidienele cu cele mai mari tiraje, fie că este vorba de minoritarii din România, de conlocuitori sau de străini în cel mai propriu sens al cuvântului.

Structurile narrative din cadrul comunicării sunt mijloace prin care formele de cunoaștere socială sunt produse și transformate. Dacă un cititor va constata că ideile și crezurile sale sunt exprimate în mod complet și adecvat, atunci între poziția sa și cea a ziarului preferat de el va exista o concordanță sporită. Ducând raționamentul mai departe, vom sugera că reprezentările alterității pe care le regăsim

În anumite ziare coincid în mare măsură cu acelea ale cititorilor care încearcă să își justifice, confirme și întărească propria opinie și atitudine prin intermediul presei pe care o consumă.

Bourdieu nu vorbește în mod explicit despre reprezentări sociale, însă el susține că un ziar ne oferă – prin intermediul informațiilor și opiniilor furnizate – o imagine mediatizată despre un eveniment real, o manieră de interpretare a realității cotidiene, ceea ce implică în mod automat o *luare de poziție*. Această luare de poziție nu are loc prin raportare la realitatea obiectivă, ci în funcție de felul în care noi o percepem, de *imaginea* pe care noi o avem despre realitate.

“Nu cumpărăm un ziar, ci un principiu generator de luări de poziție, definit printr-o anumită poziție distinctivă într-un câmp de principii generatoare instituționalizate de luări de poziție: și se poate afirma că un cititor nu se va simți cu atât mai complet și mai adecvat exprimat cu cât va fi mai perfectă analogia între poziția ziarului său și poziția pe care el o ocupă în câmpul claselor (sau al fracțiunilor de clasă), fundament al principiului generator al opiniilor sale”¹.

Apariția reprezentărilor sociale se datorează nevoii individului de a găsi compensații imaginare care pot să restabilească un grad cât mai înalt de stabilitate interioară. Ideea se regăsește în ceea ce S. Moscovici a numit ipoteza dezechilibrului². O altă ipoteză este cea a controlului, care are la bază ideea că grupurile creează reprezentări în așa fel încât să filtreze informațiile din mediul înconjurător, ceea ce va duce automat la controlul comportamentului individual.

Reprezentările sociale oferă o formă convențională a obiectelor, persoanelor sau evenimentelor pe care le întâlnim. Fiecare experiență se adaugă unei realități predeterminate prin convenții. Lewin³ susținea că “realitatea, pentru individ, este într-un grad ridicat determinată de ceea ce este social acceptat drept realitate.” Dar reprezentările se bazează în egală măsură și pe vechi convenții sociale ale colectivității. Atât indivizii, cât și grupurile își creează reprezentările în cursul comunicării și interacțiunilor.

Reprezentările trebuie văzute ca un mod specific de a înțelege și comunica ceea ce știm deja. Ele sunt conectori între imagine și sens⁴ și fac parte din demersul social de a reconstrui *simțul comun*, care face inteligibile imaginile și semnele lumii înconjurătoare.

Premisele cercetării

Cercetarea se va concentra asupra analizei reflectării imaginii străinului într-o perioadă determinată de timp – anul 2001 - , așa cum se poate identifica ea în trei dintre cotidienele naționale cu cel mai ridicat tiraj, care pot fi considerate reprezentative pentru presa scrisă românească.

---

¹ P. Bourdieu, *La production de la croyance: contribution a une économie des biens symboliques*, în *Actes de la recherche en sciences sociales*, 13/1977.

² Cf. Moscovici, în *Reprezentările sociale*, coord. S. Moscovici, p.33.

³ După Serge Moscovici, *The phenomenon of social representations*, în R.M.Farr și S. Moscovici (coord), *Social Representations*, 1984.

⁴ Idem.

Cercetările care vizează imaginea românilor în presa occidentală satisfac nevoia de actualitate, dar concluziile lor sunt extrem de asemănătoare, indiferent de tipul de presă studiat: România și românii sunt puțin vizibili în aceste mijloace de informare, iar atunci când se vorbește despre români, temele abordate sunt puțin numeroase și vizează de obicei aspectele negative ale societății (imigranți ilegali, cerșetori, romei, copii instituționalizați, trafic de carne vie, naționalism, extremism sau antisemitism). Mult mai rar apar materiale de factură pozitivă (competiții câștigate de sportivi români sau realizări de orice altă natură).

Astfel, nu este greu de conturat portretul românului văzut cu ochii presei occidentale. Ușor explicabilă este și atitudinea puțin prietenoasă a cetățenilor statelor Uniunii Europene, care nu prea doresc să aibă de-a face cu românii – ea se reflectă clar în barometrele de opinie publică pe care Consiliul Europei le dă periodic publicității.

Studiul realizat relevă reversul medaliei: care e imaginea străinului pentru români, dacă aceasta se circumscrie paradigmei străin-agresor (fie și doar în termeni simbolici).

Cercetarea oferă în egală măsură informații despre felul în care europenii “de rangul unu” apar în ochii celor care tocmai fac eforturi să se îndrepte spre Comunitatea Europeană.

Ipotezele cercetării

Oamenii au tendința și capacitatea spontană de a-și face imediat o impresie despre ceilalți, și plecând de la imaginea pe care ei o prezintă, de a da naștere supozițiilor și raționamentelor despre felul de a fi al acestor oameni - despre dispozițiile, caracterul, intențiile și potențialitățile lor – și de a încerca să își confirme toate aceste elemente prin observații ulterioare⁵. Informațiile *de primă mână* vin prin percepția directă a celuiilalt – în urma interacțiunilor – în vreme ce majoritatea luărilor de poziție sunt rezultatul proceselor, respectiv a judecăților pe care indivizii le formulează unii despre ceilalți, utilizând informațiile comunicate de mass media.

În urma studiului pilot, am formulat următoarele ipoteze pentru prezenta cercetare:

- *Adevărul* este un ziar care este centrat pe informația politică și socială, evitând subiectele de scandal în ceea ce îi privește pe străini și prezintă mai degrabă aspecte ale infraționalității pentru toate categoriile de străini definite (minoritari, vecini, occidentali);
- *Libertatea* prezintă străinii ca fiind actori ai unor evenimente inedite, scandaloase, negative, fără ca aceștia să sufere un tratament discriminatoriu față de cel aplicat majoritarilor;
- *Evenimentul Zilei* își confirmă politica editorială senzaționalistă, pe care o aplică și materialelor relative la străini. Minoritatea preferată sunt romii, iar din grupul occidentalilor, americanii sunt cei mai vizibili;
- cu cât distanța fizică e mai mare și nu există contact direct, cu atât se insistă mai mult pe componenta exotică și se estompează suprapunerea dintre figura străinului și cea a agresorului.

Metodologia cercetării

⁵ În Serge Moscovici, *Psihologia socială a relațiilor cu celălalt*, Editura Polirom, Iași, 1998.

Metoda folosită este analiza de conținut, demersul nostru având atât o componentă cantitativă, care se centrează asupra conținutului manifest, cât și una calitativă, ce vizează conținutul latent al mesajului.

Analiza de conținut empirică (cantitativă) vizează în primul rând convertirea materialului brut în cifre și statistici: numărul articolelor care fac referire străini, frecvența cu care acestea apar într-o anumită publicație. Prelucrarea datelor statistice s-a realizat computerizat, folosind facilitățile oferite de programul SPSS.

În scopul realizării analizei de conținut calitative, discursul a fost decupat, analizându-se în funcție de ideile și cuvintele cu încărcătură simbolică pe care le conține, acestea fiind evaluate în legătură cu obiectivul cercetării noastre, identificarea reprezentării alterității.

Documentele studiate sunt publicațiile *Adevărul*, *Evenimentul Zilei* și *Libertatea*. Conform Biroului Român de Audit al Tirajelor⁶ (BRAT), aceste ziare au avut în anul 2001 tirajele cele mai mari pe piața cotidianelor din România, cu medii anuale de 145.000 de ex *Adevărul*, 135.000 de ex *Evenimentul Zilei*, respectiv 110.000 de ex *Libertatea*. Un alt criteriu care a stat la baza selectării acestor titluri este cel al diversității sub aspectul politicilor editoriale, precum și a formulelor grafice utilizate.

În ciuda faptului că *Adevărul* este continuatorul vechii *Scânteii*, organul de presă al Partidului Comunist Român, acesta se revendică de la ziarul omonim, apărut în secolul XIX. Grafica utilizată⁷ este una sobră, anostă chiar, lungimea materialelor este sensibil mai mare decât în majoritatea altor ziare. Subiectele abordate se învârt cu precădere în zona politicului și a socialului. Cel care asigură prestanță și greutate publicației este editorialistul Cristian Tudor Popescu și mai puțin directorul ziarului, Dumitru Tinu.

Evenimentul Zilei este un ziar apărut în 1992, fiind prima publicație din România care a folosit senzaționalul ca principiu director. În anul 2000, ziarul este preluat de Cornel Nistorescu, care modifică formula ușor vulgară și o aduce către actualitate, promovând genuri ale jurnalismului investigativ, care dau consistență, fără a renunța cu totul la materiale despre lumea mondenă, mici scandaluri. La nivel grafic, este mult mai atrăgător decât *Adevărul*, folosind culori vii, imagini mai multe și contraste puternice.

Libertatea poate fi definită ca un *tabloid*, un ziar care nu urmărește informarea cititorilor, ci mai degrabă divertismentul lor. Atât la nivel narativ, cât și la nivel vizual, materialele vin să atace cititorul. Scandalul, can-canurile, dezvăluirile, situațiile anormale, crimele cele abominabile fac zilnic deliciul cititorilor. Foarte rar se poate întâlni un material de opinie. Din punct de vedere grafic, regăsim clar formula tabloidelor, cu numeroase fotografii, materiale extrem de scurte, înghesuite și încadrate în chenare, scrise pe fonduri de diverse culori.

În faza lecturii flotante, am procedat la o eșantionare de tip *census*, analizând fiecare număr pentru fiecare dintre publicațiile alese. Observația noastră a fost aceea că, în medie, numărul de materiale care se referă la actori străini rămâne constant pentru fiecare dintre cele trei ziare. Pentru studiul propriu-zis, am utilizat *metoda pasului*, folosind un pas de trei.

Au fost eliminate din monitorizare paginile care adună evenimentele internaționale și cele sportive, tocmai pentru a scoate în evidență care sunt alegerile

⁶ <http://www.brat.ro>

⁷ Începând cu martie 2002, formula grafică de prezentare a *Adevărului* s-a modificat substanțial.

editorilor în ceea ce privește materialele despre străini, și nu pentru a constata care sunt evenimentele relatate după principiul formării agendei, dictate de factori externi, independenți.

Avantajele și limitele cercetării

O astfel de cercetare scoate în evidență categoriile de străini care se bucură de proeminența cea mai mare în presa cotidiană românească, asupra cărora dintre ele se îndreaptă atenția presei și implicit cea a cititorilor.

În contextul în care interesul cercetătorilor s-a orientat mai degrabă asupra imaginii românilor în presa străină – cu deosebire cea occidentală – această cercetare își păstrează o doză de inedit, oferind o privire din interior, care să permită identificarea unei grile de lectură pentru materialele care vorbesc despre *străini*.

Prezentei analize, atâta vreme cât se limitează doar anul 2001, îi lipsește profunzimea dată de o abordare longitudinală, care ar permite trasarea unor scheme de evoluție a imaginii străinului în presă. O comparație a presei anului 1989 și a celei din 2001 ar putea aduce informații interesante.

Reprezentări ale străinului în presa scrisă: *Adevărul*, *Evenimentul Zilei*, *Libertatea*

Deși folosește trei tipuri de publicații, studiul de față nu poate fi definit ca unul comparativ prin excelență, deoarece monitorizarea celor trei ziare a condus la concluzia că nu există criterii integral valide pentru a compara felul în care apare reprezentat străinul în fiecare dintre ele, dată fiind linia editorială urmată de fiecare publicație în parte.

Materialele care vorbesc despre minoritari, vecini mai apropiați sau mai îndepărtați fac parte – în mod surprinzător – din categoria acelor care definesc specificul editorial al unei publicații. Dacă evenimentele politice și sportive naționale sau internaționale construiesc blocuri informative omogene, în cadrul cărora se poate interveni în mică măsură, lucrurile nu stau la fel cu articolele despre Celălalt. Tocmai pentru a putea surprinde particularitățile fiecăruia dintre cele trei ziare, au fost eliminate din analiză paginile care se referă la viața internațională și la evenimentele sportive.

Trăsăturile publicațiilor, deja creionate la subcapitolul dedicat metodologiei, vor fi susținute în cele ce urmează cu argumente de ordin practic: dacă *Adevărul* vorbește în mod frecvent despre probleme ca Legea statutului maghiarilor, condiția românilor din Basarabia, *Libertatea* va fi mai degrabă interesată de felul în care un soț nefericit s-a spânzurat cu dresurile soției sau de felul cum și-a tăiat penisul cu fierăstrăul electric un muncitor rus. *Evenimentului Zilei* a găsit o formulă în care materialele despre evenimente, respectiv scandaluri politice și sociale în care sunt implicați străinii fac casă bună cu articolele (aproape întotdeauna însoțite de fotografii) despre dive ale scenei sau ale ecranului, despre situații trăznite și spectaculoase.

Studiul cuprinde peste 700 de articole de presă care fac referire la străini, iar informațiile relative la fiecare au fost culese după modelul grilei din Anexa 1.

Materialele au fost înregistrate în categorii diferite, în funcție de actorul principal. Conceptul de *străin* a fost operaționalizat pe trei direcții, după cum urmează: **minoritari** (maghiari, țigani, germani, evrei, alții); **vecini** - străini care se

află sau provin din țări apropiate României (unguri, ucraineni / ruși, moldoveni , ex-iugoslavi, bulgari, greci, turci/arabi, alții); **occidentali** (americani, germani, francezi, italieni, chinezi, japonezi, persoane pentru care naționalitatea nu este relevantă - reprezintă instituții internaționale, alții) – a se vedea Anexa 1. În graficele de mai jos se poate vedea, comparativ pentru cele trei ziare, distribuția materialelor. Dat fiind faptul că aceste trei categorii sunt complementare, intrările de la itemii lipsă nu sunt relevante pentru cercetare.

Așa cum se poate constata din Figura 1, minoritatea cel mai bine reprezentată în *Adevărul* este cea maghiară, cu 34%. *Libertatea* și *Evenimentul Zilei* nu acordă principalei minorități din România prea multă atenție (5%, respectiv 7%). În schimb, minoritatea romă este reprezentată în mod echilibrat în cele trei publicații, independent de orientările editoriale atât de diferite (*Adevărul* – 14%, *Libertatea* – 8% și *Evenimentul Zilei* – 12%). Vom proceda la o nuanțare a acestor informații prin corelarea actorilor cu contextul în care apar (infracțional/noninfracțional). Germanii și evreii ca minorități sunt slab reprezentați și apar de obicei în materiale de coloratură (reportaje, interviuri).

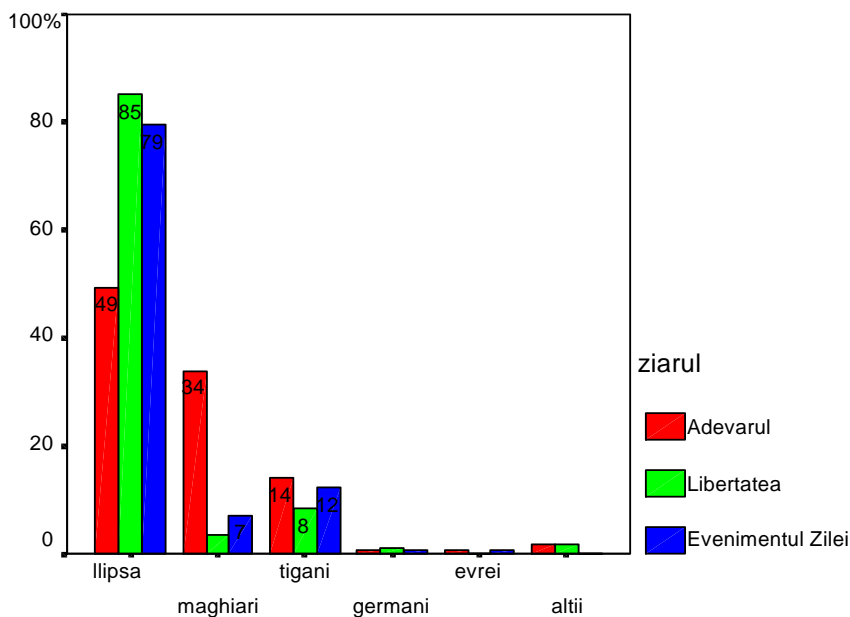

Figura 1 - actorii minoritari

La nivel cantitativ, dintre etniile “vecine” reprezentate în publicațiile românești, conduc turcii și arabii în toate cele trei: *Adevărul* – 9%, *Libertatea* – 8% și *Evenimentul Zilei* – 6%, așa cum se poate observa în Figura 2.

REPREZENTĂRI ALE ALTERITĂȚII ÎN PRESA SCRISĂ ROMÂNEASCĂ – 2001

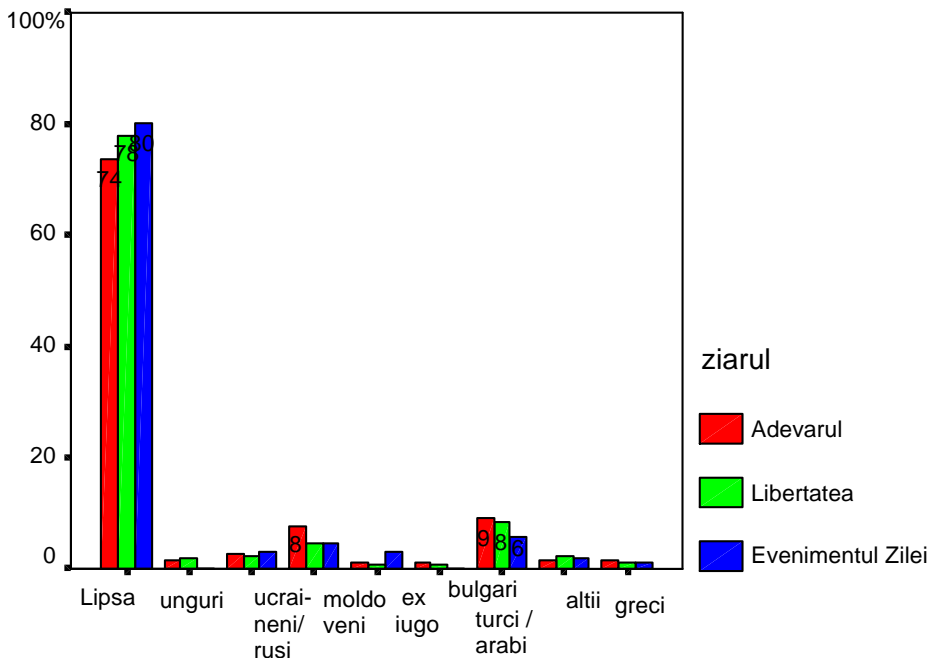

Figura 2 – actori vecini / din state relativ apropiate

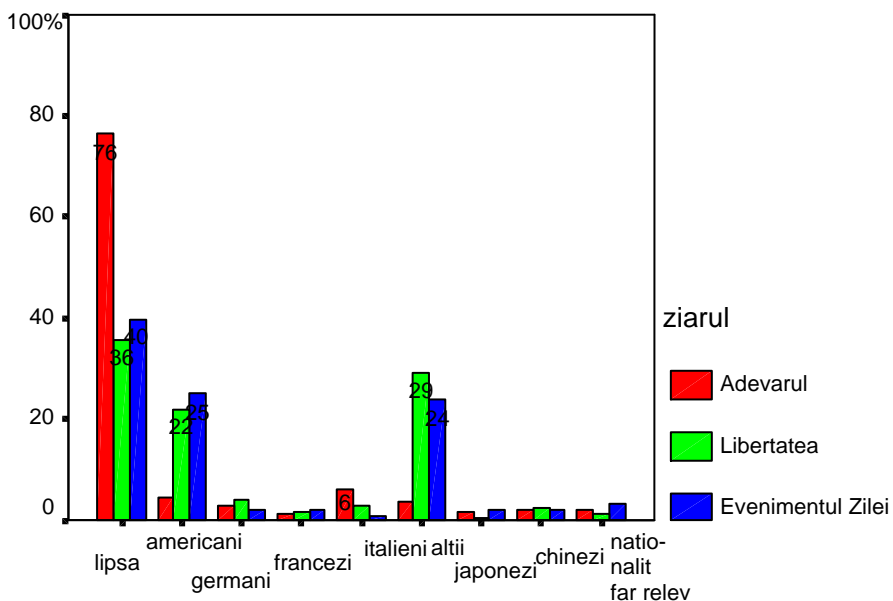

Figura 3 – actori occidentali

Este interesant de remarcat că basarabeni (apar în tabel sub numele de moldoveni) sunt tratați de ziarele românești ca străini, și nu ca români, în ciuda discursurilor probasarabene și a simpatiei – la nivel declarativ - și uneori chiar a sprijinului acordat de oficialitățile române. La un alt nivel de analiză, se constată că materialele care vorbesc despre situația politică din Republica Moldova, suferințele populației etc., tonul articolelor este de simpatie vădită, în vreme ce basarabeni rezidenți în România apar de obicei în contexte infracționale.

Chiar și fără un demers de tip cantitativ, se poate constata că *Evenimentul Zilei* și *Libertatea* sunt publicații care arată o mare simpatie occidentalilor în general, americanilor în special (25% și 22%), față de *Adevărul*, cu doar 5% (a se vedea Figura 3). Criteriul de informare denumit de Galtung și Ruge (1968) “apartenența la națiuni–elită” își regăsește susținere clară în cele două ziare mai sus amintite.

Frecvența materialelor despre străini în *Adevărul*

Vom detalia, pe etnii, respectiv naționalități, felul în care sunt distribuite materialele despre cele trei categorii de străini în *Adevărul*.

Maghiarii apar în de două ori mai multe materiale decât țiganii, constatare nesurprinzătoare atâta vreme cât cunoaștem puternica orientare către dezbaterea politică și evenimentele din sfera politicului (Figura 4). Se poate spune că *Adevărul* nu mizează pe materialele de coloratură, încercând să se impună prin articole consistente, care uneori riscă să devină greu digerabile.

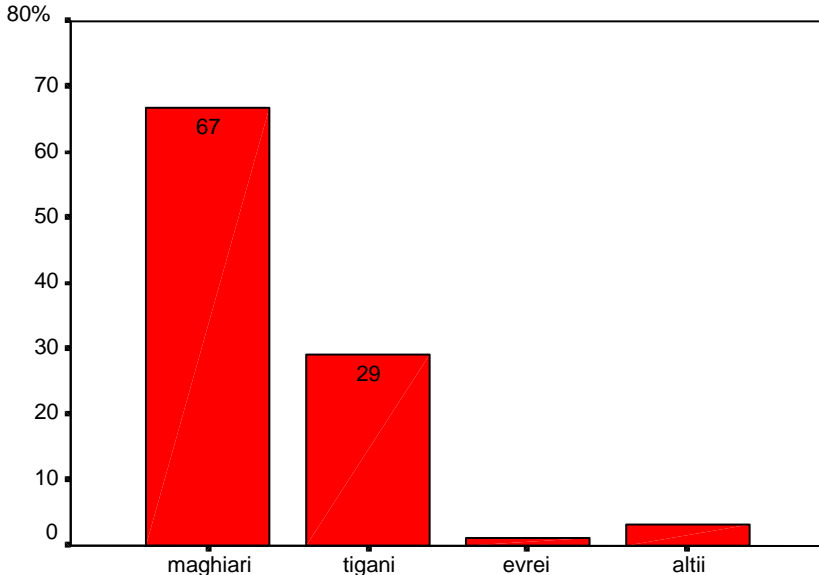

Figura 4 – actorii minoritari în *Adevărul*

Turcii și arabii sunt cel mai bine reprezentați (37%), deși în această situație trebuie să constatăm o anumită lipsă de reprezentativitate la nivel național, fiind bine cunoscut faptul că aceștia sunt concentrați în zona Bucureștiului și în partea sudică a României (Figura 5). Din nou, este nevoie de o nuanțare a contextului în care sunt prezentați. Cetățenii basarabeni/moldoveni (30%) sunt o prezență susținută în *Adevărul*, dar aceasta nu este o surpriză, cunoscând atitudinea probasarabeană a cotidianului.

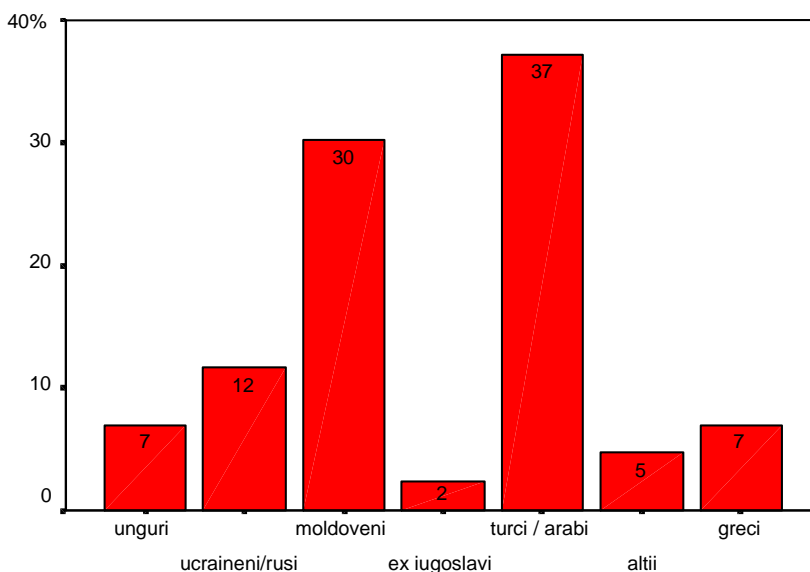

Figura 5 – actorii vecini in *Adevărul*

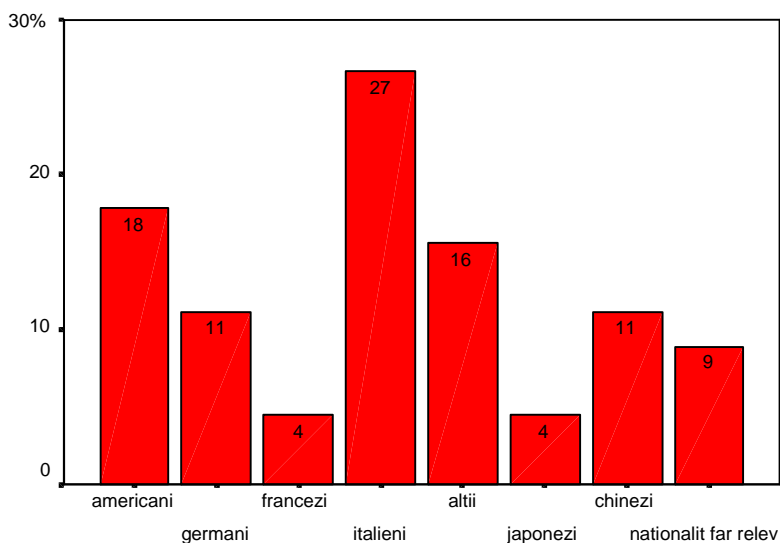

Figura 6 – actorii occidentali in *Adevărul*

Conform datelor prezentate în Figura 6, *Adevărul* face notă discordantă cu celelalte două ziare, aici predominând articolele despre italieni (27%), cele despre americani urmând la mare distanță (18%). Pe a treia poziție se află materialele despre chinezi (11%), un alt grup etnic bine reprezentat în zona de sud a României.

Corelația dintre naționalitate și contextul infracțional în *Adevărul*

În urma realizării corelațiilor între etnia actorului și contextul infracțional, respectiv noninfracțional, al acțiunii relatate au rezultat o serie de informații relevante.

Din totalul maghiarilor prezenți în articole de presă, 73% apar în contexte noninfracționale. Din totalul de contexte noninfracționale, în 76.7% dintre cazuri apar maghiari.

Din totalul țiganilor, 57.7% apar în contexte infracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 44.1% dintre cazuri apar țigani.

Dintre ucrainieni/ruși, 60% apar în contexte infracționale. Din totalul de contexte noninfracționale, în 10.7% dintre cazuri apar ucrainieni/ruși.

Din totalul moldovenilor, 64.3% apar în contexte noninfracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 42.9% dintre cazuri apar moldoveni, respectiv în 17.9% din totalul de contexte infracționale.

Dintre turci/arabi, 76.5% apar în contexte infracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 46.4% dintre cazuri apar turci/arabi.

Din totalul americanilor, 87.5% apar în contexte noninfracționale. Din totalul de contexte noninfracționale, în 50% dintre cazuri apar americani, respectiv în 3.3% din totalul de contexte infracționale.

Toți italienii apar în contexte infracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 36.7% dintre cazuri apar italieni.

Toți chinezii apar în contexte infracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 13.3% dintre cazuri apar chinezi.

Toți germanii apar în contexte infracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 16.7% dintre cazuri apar germani.

Proeminența articolelor – semne grafice

Importanța materialelor de presă trebuie evaluată atât din punctul de vedere al conținutului informațional, respectiv opinional, cât și din punct de vedere vizual. Dintre cele trei nivele de lectură, primele două – cele care, practic, atrag și fixează privirea cititorului asupra lor vizează elementele grafice: dimensiunea titlului, ilustrațiile, fondul, chenarul, suprafața ocupată în pagină.

În mod logic, anumite patternuri grafice le vom întâlni asociate cu anumite genuri jurnalistice. În *Adevărul*, predomină materialele informative (știri scurte – 31%, știri dezvoltate – 55%, deschideri⁸ – 8%), care nu vor ocupa mult spațiu. Așa cum se poate vedea în graficul nr. 7, mai mult de jumătate dintre materiale au dimensiuni de sub 10% din suprafața paginii, 37% având dimensiuni de până la un sfert de pagină. O comparație a procentajelor de materiale informative (94%) și a procentajului de materiale cu suprafețe mici și foarte mici (89%) va confirma ideea de mai sus.

---

⁸ Materialele denumite *deschideri* se constituie într-o categorie specială, dat fiind ca prima parte a acestora apare pe pagina întâi, în vreme ce partea cea mai consistentă este publicată pe o pagină interioară.

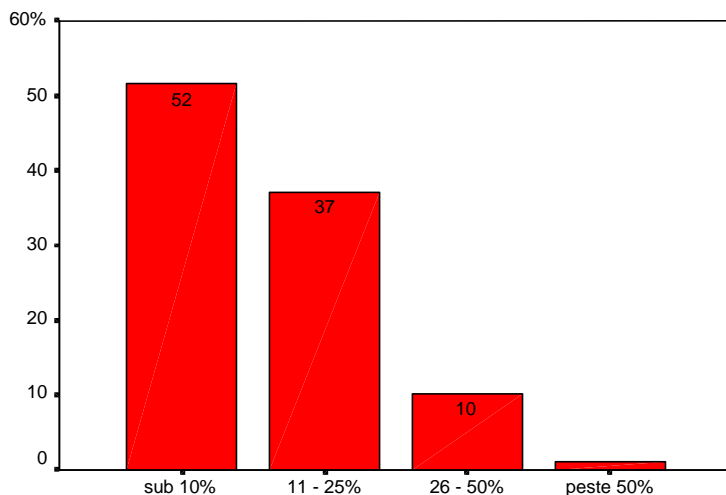

Figura 7 - spațiu ocupat, raportat la întreaga pagină

Din totalul materialelor care vorbesc despre străini, 10% sunt plasate într-un chenar⁹, dar acest element grafic este mai puțin relevant, în contextul în care fiecare publicație are un design specific. *Adevărul*, spre deosebire de *Libertatea*, este un ziar “zgârcit cu chenarele”.

În 78% din cazuri materialele sunt tipărite pe fond alb, doar în 22% apar pe un fond se altă culoare (de obicei, diverse nuanțe de gri).

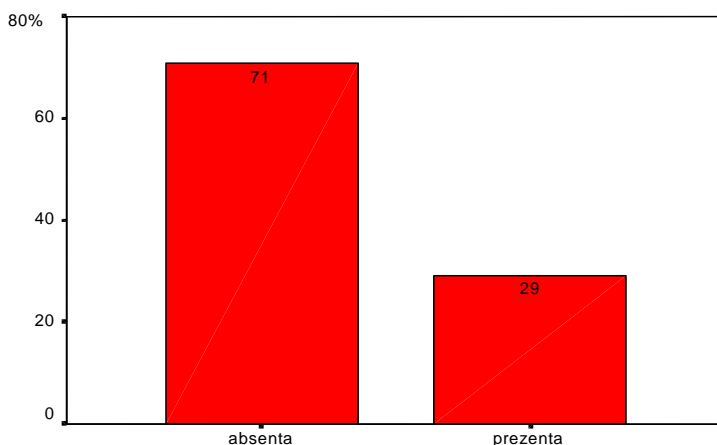

Figura 8 - fotografii

⁹ *Chenarul* a fost definit ca un patralater, nu au fost considerate chenare liniile care delimitau între ele materialele.

Austeritatea ziarului *Adevărul* se poate remarca și în sărăcia fotografiilor asociate articolelor. Peste două treimi dintre materiale referitoare la străini nu sunt însoțite de foto, în vreme ce numai o treime au ilustrații (Figura 8).

Se poate constata un echilibru între materialele din interiorul ziarului și cele tipărite pe pagini cu o importanță mare (prima și ultima): 52% în pagini de interior, 46% pe prima și ultima pagină (a se vedea Figura 9).

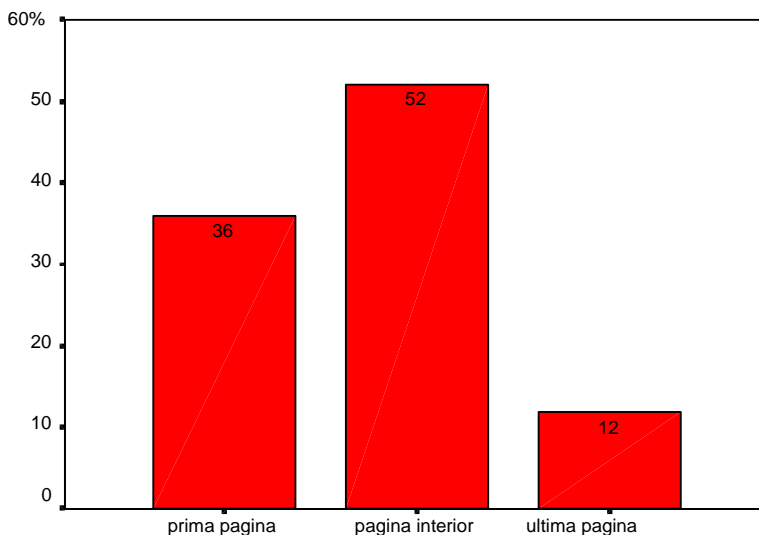

Figura 9 - numărul paginii pe care se afla articolul

În urma studiului *Adevărului*, se poate concluziona că este un ziar centrat pe informația politică și socială tratată în mod serios, evitând subiectele de scandal în ceea ce îi privește pe străini. Când vorbește despre străini, prezintă mai degrabă aspecte ale infraționalității (a se vedea materialele despre țigani, italieni, ucrainieni, germani). Săracă la nivel infografic, publicația nu “invită” la citirea materialelor, mizând pe fond, și nu pe formă.

Frecvența materialelor despre străini în *Libertatea*

În ziarul de tip tabloid *Libertatea*, distribuția materialelor pe etnii, respectiv naționalități, se regăsește după cum urmează: 56% țigani, 24% maghiari, 8% germani. Subiectele preferate în materiale despre țigani sunt bătăile dintre aceștia, isprăvile lor din Occident, felul în care au ocupat abuziv imobile și doar foarte rar se vorbește despre programe guvernamentale sau ale Comunității Europene, care vin în ajutorul acestora. Materiale despre romi sunt de obicei așa-numitele “materiale de coloratură”, deși în cazul *Libertății*, acest gen de materiale definesc publicația.

Cifrele din Figura 10 confirmă etnocentrismul publicației, care preferă să insiste asupra problemei romilor, mult mai gravă în sudul țării, nefiind interesată de principala minoritate din România.

Dintre rezidenții în România, cel mai bine reprezentați sunt turcii și arabii – 38% din totalul materialelor, după care urmează moldovenii – 22%, ucrainenii și rușii – 11%.

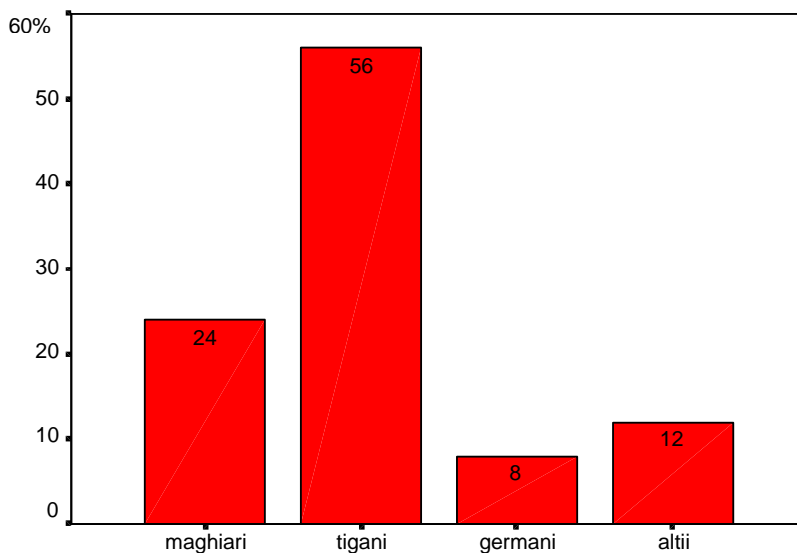

Figura 10 - actorii minoritari în *Libertatea*

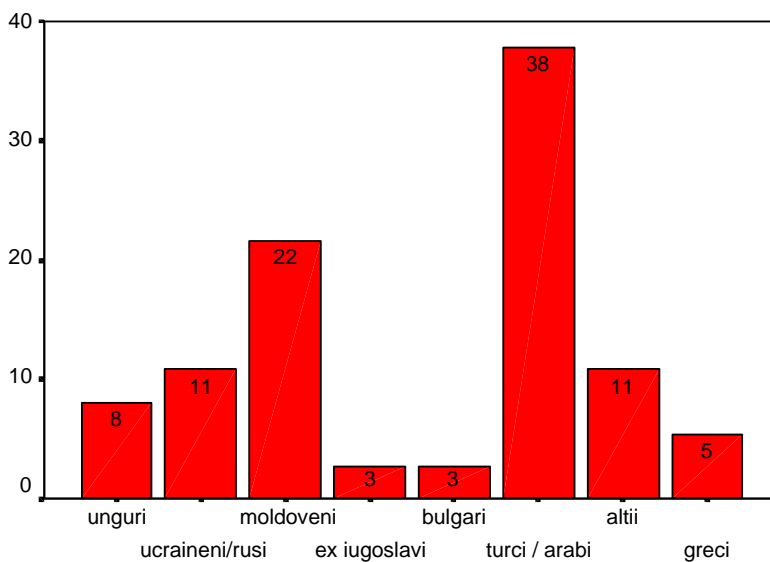

Figura 11 – actorii vecini în *Libertatea*

Dintre Occidentali, americanii sunt cei mai prezenți în articolele *Libertății* – 34%, așa cum reiese și din Figura 12. În proporții apropiate, apar germanii, italienii, francezii și chinezii (între 3% și 6%). Preferința pentru actorii americani s-a dovedit și prin modul în care ziarul a reflectat tragedia de la 11 septembrie 2001.

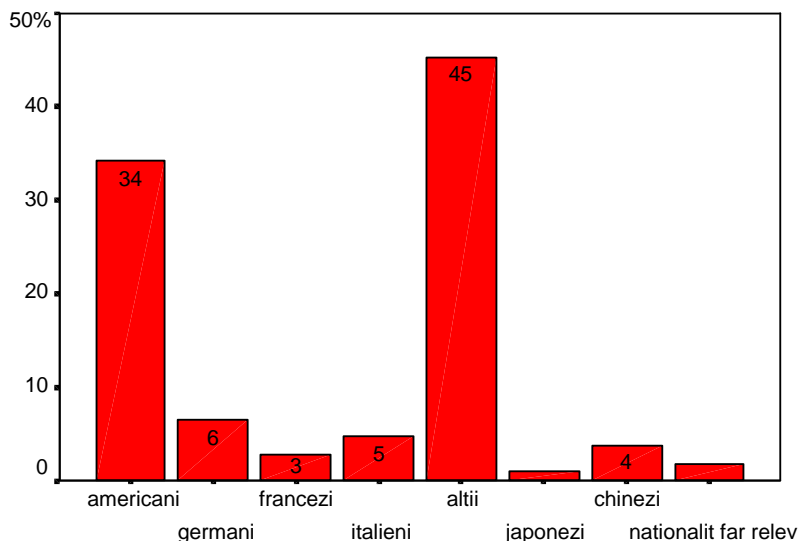

Figura 12 – actori occidentali în *Libertatea*

Dintre Occidentali (Figura 12), americanii sunt cei mai prezenți în articolele *Libertății* – 34%. În proporții apropiate, apar germanii, italienii, francezii și chinezii (înte 3% și 6%). Preferința pentru actorii americani s-a dovedit și prin modul în care ziarul a reflectat tragedia de la 11 septembrie 2001.

Corelația dintre naționalitate și contextul infracțional în *Libertatea*

Din totalul maghiarilor prezenți în articole de presă, 66.3% apar în contexte noninfracționale. Din totalul de contexte noninfracționale, în 36.4% dintre cazuri apar maghiari.

Din totalul țiganilor, 42.9% apar în contexte infracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 54.5% dintre cazuri apar țigani.

Dintre ucrainieni/ruși, 75% apar în contexte infracționale. Din totalul de contexte noninfracționale, în 17.6% dintre cazuri apar ucrainieni/ruși.

Din totalul moldovenilor, jumătate apar în contexte noninfracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 23.5% dintre cazuri apar moldoveni, respectiv în 21.1% din totalul de contexte infracționale.

Dintre turci/arabi, 71.4% apar în contexte infracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 52.6% dintre cazuri apar turci/arabi.

Din totalul americanilor, 86.5% apar în contexte noninfracționale. Din totalul de contexte noninfracționale, în 39% dintre cazuri apar americani, respectiv în 20% din totalul de contexte infracționale.

Dintre italieni, 60% apar în contexte noninfracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 3.7% dintre cazuri apar italieni.

75% dintre chinezi apar în contexte infracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 12% dintre cazuri apar chinezi.

Germanii apar în proporție de 83.3% în contexte noninfracționale. Din totalul de contexte noninfracționale, în 6.1% dintre cazuri apar germani.

Proeminența articolelor – semne grafice

În *Libertatea*, predomină materialele informative (știri scurte – 52%, știri dezvoltate – 25%, deschideri – 20%), care nu ocupă mult spațiu. *Libertatea* nu promovează materiale lungi, exhaustive din punct de vedere informativ, urmărind să capteze atenția cu informații simple, care nu cer efort de prelucrare din partea cititorului și pot fi mai apoi transmise oral (Figura 13).

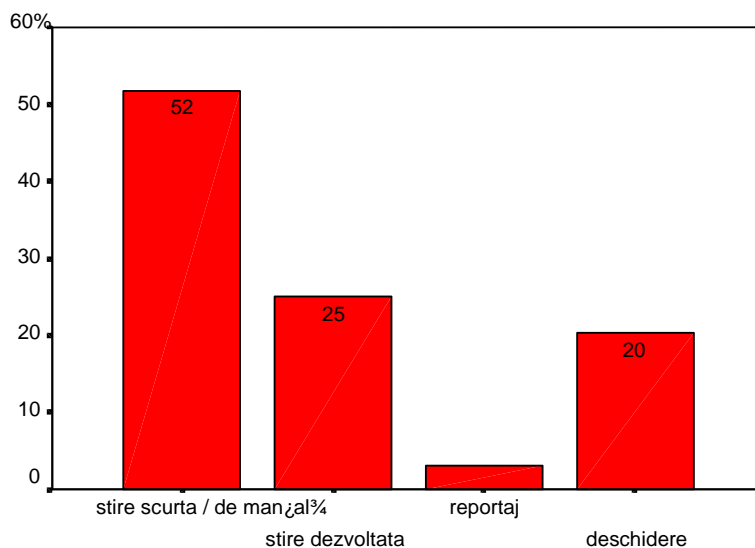

Figura 13 – tipul materialului

Așa cum se poate vedea în Figura 14, mai mult de jumătate dintre materiale au dimensiuni de sub 10% din suprafața paginii, 23% având dimensiuni de până la un sfert de pagină și 19% până la jumătate de pagină. Așa cum am menționat deja, compararea procentajelor de materiale informative cu cele ale materialelor cu suprafețe mici și foarte mici va confirma raportul de directă proporționalitate dintre suprafața ocupată și tipul articolului.

Din totalul materialelor care vorbesc de străini, o treime sunt plasate într-un chenar, (de trei ori mai multe decât în *Adevărul*) acesta fiind unul dintre elemente specifice publicației.

În 70% dintre cazuri, materialele sunt tipărite pe fond alb, 30% dintre ele apar pe un fond se altă culoare (de obicei, diverse nuanțe de roșu, roz, albastru mai rar).

Libertatea este o publicație "de metrou", care nu solicită timp și efort. Atrage atenția prin fotografiile color, care oscilează între ridicol și șocant. Ca dovadă, aproape jumătate dintre articole sunt însoțite de foto (43%).

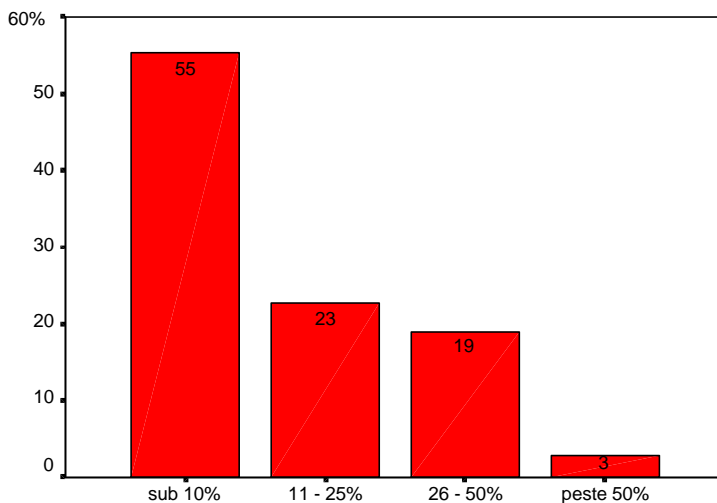

Figura 14 - spatiu ocupat, raportat la pagina

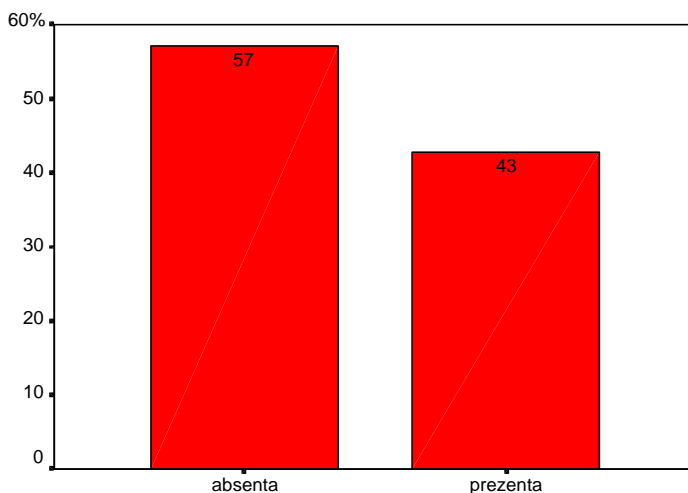

Figura 15 - fotografii

În cazul ziarului *Libertatea*, distribuția pe pagini este mai puțin relevantă, pentru că ultima pagină a fost eliminată din monitorizare, fiind pagina dedicată ciudățeniilor internaționale. Se poate constata un echilibru între materialele din interiorul ziarului și cele tipărite pe pagini cu o importanță mare (prima și ultima), fiind favorizată prima pagină: 46% în pagini de interior, 54% pe prima (a se vedea figura 16).

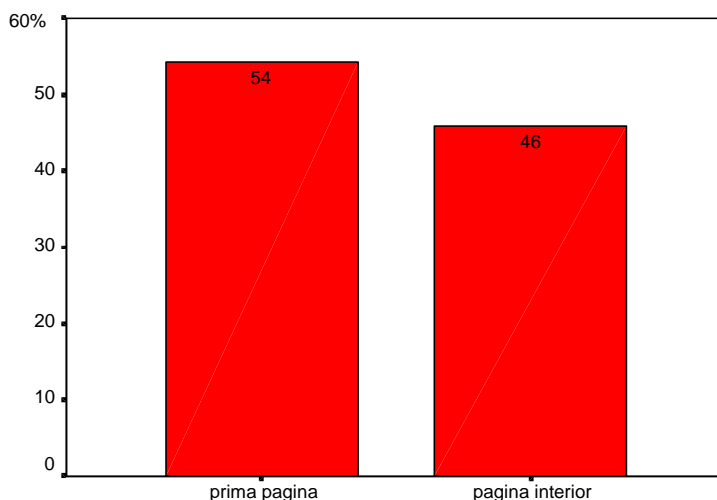

Figura 16 - numărul paginii

În urma studiului *Libertății*, se poate constata că respectă principiile unui tabloid, oferind informații șocante, picante, scandaloase, dar nu poate fi privită ca un ziar care ar putea să ofere o imagine asupra realităților românești și a ceea ce se întâmplă de fapt pe teritoriul țării. Străinii *Libertății* sunt vedetele americane, țiganii contravenienți, turcii și arabii care își reglează conturile în mod sângeros. Când se vorbește despre străini, se vede în primul rând latura deviantă, care se pliază pe politica editorială a ziarului. Din punct de vedere grafic, materialele sunt scurte, tot al doilea fiind însoțit de fotografie, tocmai pentru a atrage cititorul dornic de informații obținute cu minimum de efort.

Frecvența materialelor despre străini în *Evenimentul Zilei*

În ziarul condus de Cornel Nistorescu, distribuția materialelor pe etnii, respectiv naționalități, se aranjează după următoarea grilă: 59% țigani, 34% maghiari (a se vedea Figura 17). În mod cert, *Evenimentul* este campionul absolut al relatărilor care îi au ca subiect pe țigani (conflicte în interiorul clanurilor, bătaii, tâlhării, ocupare de imobile).

Publicația insistă asupra problemei romilor, mult mai gravă în sudul țării, dar, spre deosebire de *Libertatea*, acordă interes sporit minorității maghiare, așa cum reiese din graficul de mai sus.

Dintre rezidenții în România, cel mai bine reprezentați sunt turcii și arabii – 29% din totalul materialelor, după care urmează moldovenii – 23%, ucrainenii/rușii și ex-iugoslavii – 16% (Figura 18).

Dintre Occidentali, americanii sunt cei mai prezenți în articolele *Evenimentului Zilei* – 41%. Germanii, francezii și chinezii apar relativ rar (3%). Preferința pentru actorii americani s-a dovedit și prin modul în care ziarul a reflectat tragedia de la 11 septembrie 2001, precum și în consecvența ziarului în a acorda zilnic spațiul central de pe linia de jos a primei pagini spațiu unui material despre o divă americană de obicei, însoțit invariabil de fotografia acesteia.

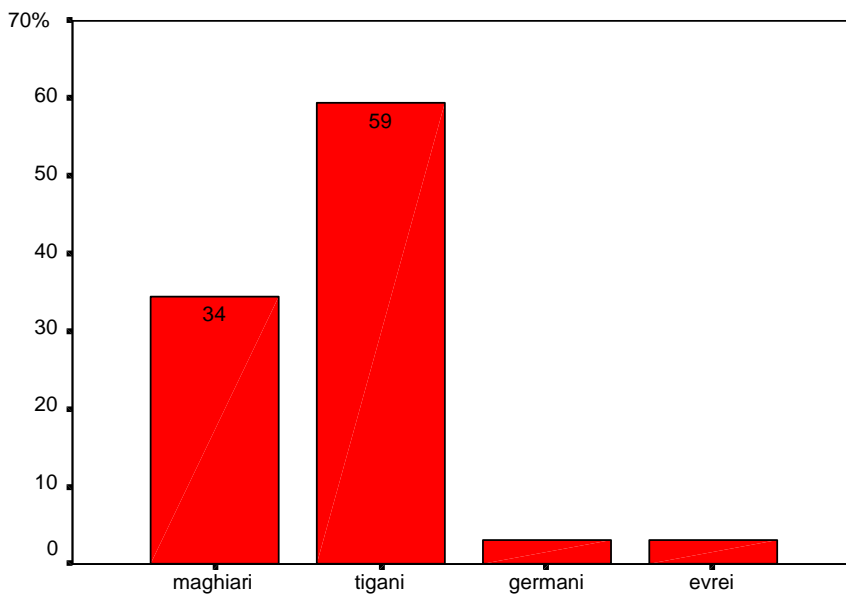

Figura 17 - actorii minoritari în *Evenimentul Zilei*

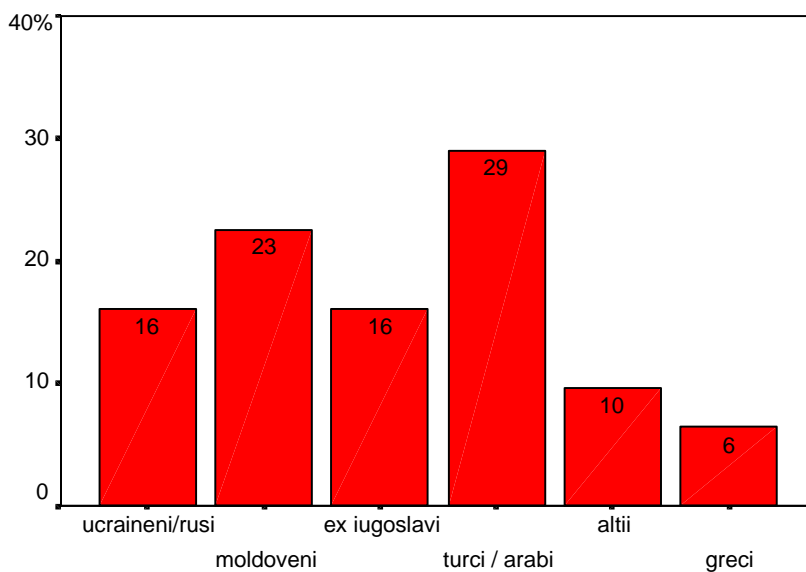

Figura 18 – actori vecini în *Evenimentul Zilei*

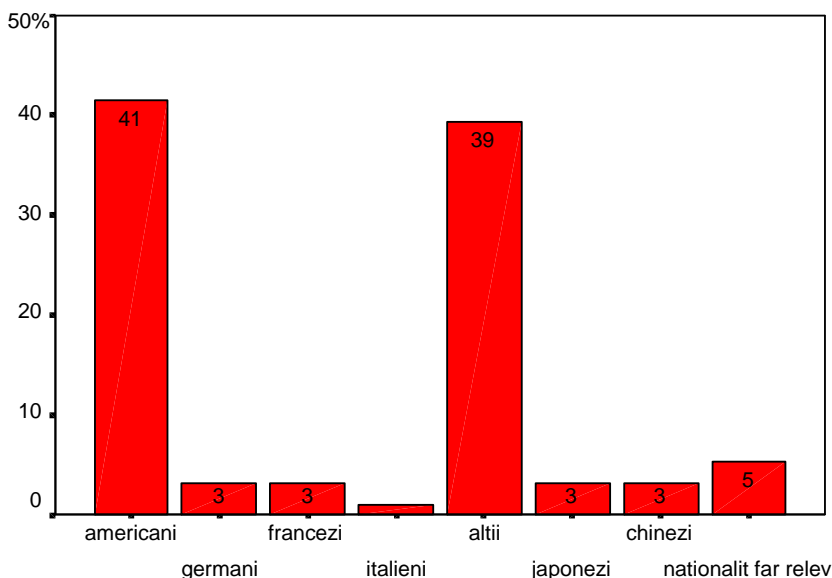

Figura 19 – actorii occidentali în *Evenimentul Zilei*

Corelația dintre naționalitate și contextul infracțional în *Evenimentul Zilei*

Din totalul maghiarilor prezenți în articole de presă, 90.1% apar în contexte noninfracționale. Din totalul de contexte noninfracționale, în 52.3% dintre cazuri apar maghiari.

Din totalul țiganilor, 63.2% apar în contexte infracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 92.3% dintre cazuri apar țigani.

Dintre ucrainenii/ruși, 80% apar în contexte infracționale. Din totalul de contexte noninfracționale, în 25% dintre cazuri apar ucrainenii/ruși.

Din totalul moldovenilor, 71.4% apar în contexte noninfracționale. Din totalul de contexte noninfracționale, în 35.7% dintre cazuri apar moldoveni, respectiv în 12.5% din totalul de contexte infracționale.

Dintre turcii/arabi, 87.5% apar în contexte infracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 43.8% dintre cazuri apar turcii/arabi.

80% dintre ex-iugoslavi apar în contexte noninfracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 28.6% dintre cazuri apar ex-iugoslavi.

Toți americanii apar în contexte noninfracționale. Din totalul de contexte noninfracționale, în 49.4% dintre cazuri apar americani.

Toți chinezii apar în contexte infracționale. Din totalul de contexte infracționale, în 21.4% dintre cazuri apar chinezi.

Toți germanii apar în contexte noninfracționale. Din totalul de contexte noninfracționale, în 3.8% dintre cazuri apar germani.

Proeminența articolelor – semne grafice

În *Evenimentul Zilei*, se poate detecta cea mai largă paletă de genuri jurnalistice folosite pentru ilustrarea problematicii străinului. Predomină materialele informative cu 86% (dintre care știri scurte – 67%, știri dezvoltate – 12%, deschideri – 8%), care nu vor ocupa mult spațiu. *Evenimentul* oferă o mare varietate de materiale, atât ca dimensiuni, cât și ca genuri utilizate, ambalate într-o formă prin excelență comercială. De remarcat abordarea temei străinului în materiale editoriale ale lui Cornel Nistorescu, situație extrem de rar întâlnită în celelalte publicații studiate (a se vedea Figura 20).

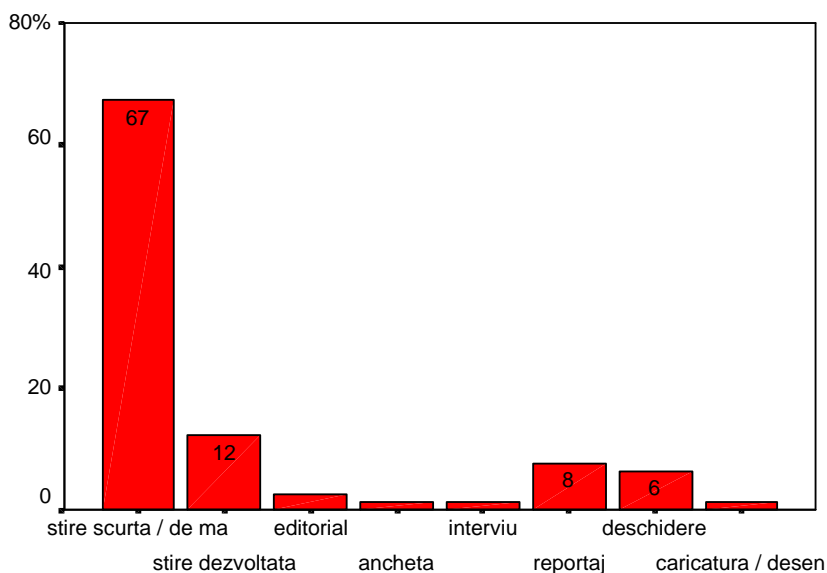

Figura 20 - tipul materialului

Mai mult de jumătate dintre materiale au dimensiuni de sub 10% din suprafața paginii, 28% având dimensiuni de până la un sfert de pagină și 13% până la jumătate de pagină. La fel ca și în celelalte cazuri, o comparație a procentajelor de materiale informative și a procentajului de materiale cu suprafețe mici și foarte mici va confirma raportul de directă proporționalitate dintre suprafața ocupată și tipul articolului.

Din totalul materialelor care vorbesc de străini, 15% sunt plasate într-un chenar, iar 8% au un fond, de obicei tonuri deschise de gri.

Evenimentul Zilei este o formulă de succes a ziarului comercial, care îmbină senzaționalul și ineditul cu informații care ajută cititorii să cunoască și să înțeleagă mai bine realitatea economică, politică românească. Atrage însă atenția prin – la nivel vizual – prin fotografiile color, care însoțesc două treimi dintre materiale.

În cazul *Evenimentului Zilei*, se poate constata un echilibru între materialele din interiorul ziarului și cele tipărite pe pagini cu o importanță mare (prima și ultima): 49% în pagini de interior, 40% pe prima și 10% pe ultima pagină.

REPREZENTĂRI ALE ALTERITĂȚII ÎN PRESA SCRISĂ ROMÂNEASCĂ – 2001

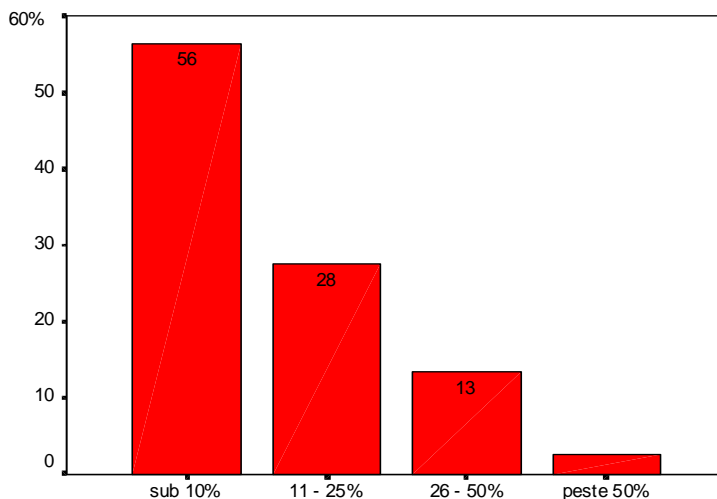

Figura 21 - spatiu ocupat

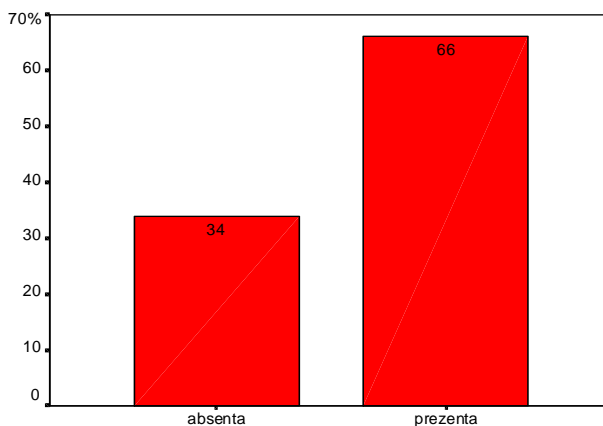

Figura 22 - fotografii

Evenimentul Zilei este formula de succes a ziarului comercial, care nu ezită să își recruteze și ancoreze cititorii prin “cârlige erotice”, ambalat atrăgător, cu un design care îi invită pe cititori să parcurgă paginile. Materiale care au subiecte din sfera senzaționalului, fără prea mare valoare informativă propriu-zisă sunt completate de materiale care ajută cititorul să cunoască și să înțeleagă realitatea românească. Străinii occidentali din *Evenimentul*, au acel “glamour”, sunt de obicei vedete feminine extrem de apetisante. Țiganilor li se oferă un spațiu central, deși în unele cazuri se poate sesiza o notă de umor-ironie în redactarea textului. Moldovenii, turcii și arabii sunt prezenți de obicei în contexte infracționale.

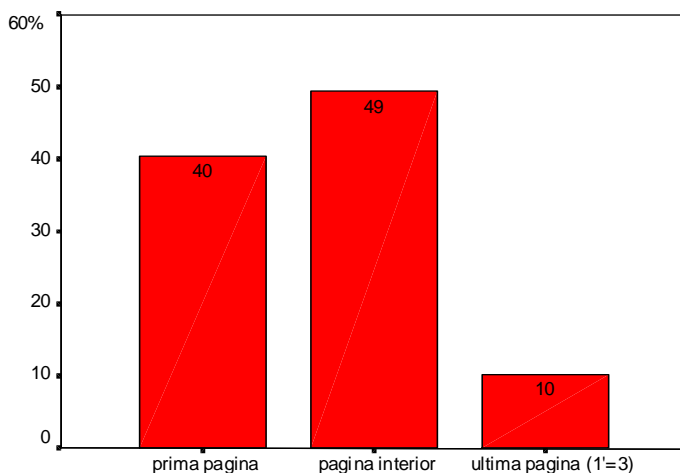

Figura 23 - numărul paginii

Studiul de față ne îndreptățește să spunem că *Evenimentul Zilei* se află, din punct de vedere al abordării tematicii, la jumătatea distanței dintre cele două extreme: *Adevărul* și *Libertatea*.

Concluzii

Studiul de față nu a urmărit găsirea unor arhetipuri ale străinului, fie el minoritar, vecin apropiat sau îndepărtat, fiind mai degrabă axat pe evidențierea frecvențelor cu care cititorul român regăsește – în spații editoriale care nu sunt alocate prin definiție materialelor de presă referitoare la actorii străini – articole despre cei care vorbesc altă limbă, au alte obiceiuri și se ghidează adesea după legi scrise sau nescrise sensibil diferite de ale *noastre*.

Dincolo de interesul acordat acestui aspect cantitativ, studiul dedică o parte consistentă evaluării elementelor vizuale, care stabilesc, alături de titlu – la un prim nivel de lectură – preeminența articolului. Rezultatele acestei analize au fost în mare măsură previzibile, deoarece toate ziarele studiate au deja o tradiție, ceea ce impune o coerență în abordare atât la nivel de politică editorială, cât mai ales vizual, fiecare dintre ele având un design pe care îl respectă cu strictețe.

Cea mai surprinzătoare parte a cercetării o constituie corelațiile stabilite statistic între anumite grupuri etnice – reprezentând străini de pe teritoriul României sau din afara granițelor – și contextul infracțional al evenimentului relatat în ziar. Ipoteza raportului invers proporțional între perceperea străinului ca agresor și distanța la care acesta se află s-a confirmat în cazul țiganilor și mai puțin în cazul maghiarilor. La fel, vecinii¹⁰ / occidentalii¹¹ membri ai lumii interlope, rezidenți în România, sunt cel mai adesea asociați cu infracțiuni care variază între evaziuni fiscale și reglări de conturi soldate cu victime. Așa cum ușor se poate observa, experiența negativă directă a estompat viziunea stereotipică, adesea valorizată pozitiv mai ales în direcția exotismului.

¹⁰ Turci/arabi, moldoveni, ucrainenii/ruși.

¹¹ Italieni, chinezi etc.

În urma acestui studiu, putem conchide, că, și sub aspectul relatărilor despre *celălalt*, presa românească răspunde imperativelor valorii informative (negativism, senzațional, implicarea actorilor care fac parte din națiuni-elită, devianță, conflict etc.) după aceleași reguli după care funcționează și presa de tradiție occidentală, fie ea europeană sau americană.

BIBLIOGRAFIE

1. Berger, Peter, *Construcția socială a realității*, Luckmann, Thomas, Editura Univers, București, 1999.
2. Breton, Philippe, *La parole manipulée*, La Découverte/Poche, Paris, 2000.
3. Iluț, Petru, *Abordarea calitativă a sociumanului*, Editura Polirom, Iași, 1997.
4. Laszlo, Janos, *Narrative organisation of social representations*, în *Papers on social representations*, vol.6/1997.
5. Mazilu, Dan Horia, *Noi despre ceilalți*, Ed. Polirom, Iași, 1999
6. Moscovici, Serge coord., *Psychologie sociale*, Edition PUF, Paris, 1992
7. Moscovici, Serge, *Psihologia socială a relațiilor cu celălalt*, Editura Polirom, Iași, 1998.
8. Neculau, Adrian, coord., *Reprezentările sociale*, Editura Polirom, Iași, 1998
9. Searle, John, *Realitatea ca proiect social*, Editura Polirom, Iași, 2000
10. Thompson, John B, *Media și modernitatea – o teorie socială a media*, Editura Antet, București, 1999.
11. Thomas, Joel (coord.), *Introduction aux méthodologies de l'imaginaire*, Edition Ellipses, Paris, 1998
12. ****Tolérance et Interculturalité en Europe*, Centre Interculturel de Documentation *Ateliers at Chantiers de Nantes*, Nantes, 1999.

Fișa de înregistrare a articolelor despre străini

1. **Data: ziua, luna**
  2. **Spațiul ocupat (raportat la pagina întreagă):**
    - sub 10%
    - 11% -25%
    - 26% - 50%
    - peste 50%
  3. **Numărul paginii**
    - prima
    - ultima
    - pagină de interior
- Proeminenta articolului: (semne grafice)**
4. **fotografie**
    - prezentă
    - absentă
  5. **(pentru cele însoțite de foto) actorii**
    - actori generali, dar care au legătură cu articolul
    - actorii foto identici cu actorii articolului
    - foto cu alt conținut (care?)_____
  6. **chenar**
    - absent
    - prezent
  7. **fundal**
    - alb
    - altă culoare
  8. **Tipul materialului, după genul jurnalistic**
    - știre scurtă (de manșetă)
    - știre dezvoltată
    - editorial
    - material opinie (altul decât editorial)
    - anchetă
    - interviu
    - reportaj
    - deschidere
    - caricatură / desen
  9. **Tema articolului (după tipul de relație stabilit între români și ceilalți)**
    - nici una (inexistentă)
    - conflict
    - colaborare
    - relație neutra
- Actorii articolului**
10. **Minoritari**
    - maghiari
    - țigani
    - germani
    - evrei
    - alții
  11. **Vecini, cetățeni ai unor state relativ apropiate)**
    - unguri
    - ucraineni / ruși
    - moldoveni
    - ex-iugoslavi
    - bulgari
    - turci / arabi
    - greci
    - alții
  12. **Occidentali**
    - americani
    - germani
    - francezi
    - italieni
    - japonezi
    - chinezi
    - reprezentanți ai instituțiilor internaționale (UE, NATO, FMI etc)
    - alții
  13. **Domeniul**
    - politic
    - social
    - economic-financiar
    - cultural
    - învățământ
    - sportiv
    - show-biz
    - altul
  14. **Reprezentativitatea actorilor**
    - persoane private
    - reprezentanți ai unei instituții afiliate politic/militar (Guvern, UE, NATO)
    - reprezentanți ai unei organizații nonguvernamentale
  15. **Contextul în care apare actorul**
    - noninfracțional
    - infracțional

CRITICI ȘI CRONICARI DE ARTĂ ÎN PUBLICISTICA INTERBELICĂ

RODICA PASCU

SUMMARY. Art Criticism and Critics in the Inter-War Press. The study focuses on the most important inter-war art publications and also on the critics' contributions, examining the main themes and trends in the discourse. In that period the state of the art critic, unlike the literary one, was not as well shaped, although highly representative personalities such as Tudor Arghezi, Francisc Șirato, O.W. Cisek, Aurel D. Broșteanu, Al. Busuioceanu, George Oprescu, N.N. Tonitza, Jacques Lassaigne made themselves heard in the field as well.

The most involved art critics were the writers, the art collectors and the artists. It was only in the 1930s that expertise art critics, coming from the academic artistic environment, appeared.

One of the favourite themes of the critique refers to the so-called national specific character of the art, also to synchronizing Romanian art with the European one, through influence and assimilation of such trends as: Impressionism, Expressionism, Fauvism, Cubism etc. A special case was the trend called "New Classicism" in the 1930s, an alternative to the European artistic phenomenon in the same period.

Critica de artă interbelică, spre deosebire de cea literară a aceleiași perioade, oferă, după cum constată Andrei Pleșu¹, "un spectacol intelectual" "mult mai palid, mai arbitrar, mai inconsistent". Cauza nu ar fi lipsa unor personalități de anvergură intelectuală în acest domeniu, căci ele au existat fără îndoială, așa cum o dovedește bogata și însemnata producție publicistică din periodice și în studii, volume, monografiile de artiști. Posibilele explicații ale acestei situații ar putea fi găsite în chiar istoricul constituirii domeniului criticii de artă și în statutul aparte al cronicii artistice. Pe de o parte, este vorba de faptul că "în critica românească de artă, într-un moment artistic de mare înflorire a creației, ca cel de la începutul secolului, aparatul terminologic din punct de vedere al noțiunilor teoretice este în mare parte coincident cu cel din critica literaturii", ceea ce "nu contrazice realitatea surselor concrete ale acestei terminologii și are o semnificație cu totul deosebită și caracterizantă"², situație care, într-o măsură semnificativă se prelungește și în deceniile următoare. Chiar unii dintre criticii de artă importanți provin din rândul literaților. Pe de altă parte, însuși statutul cronicii plastice a fost diferit de cel al cronicii literare, caracterul "evenimential"³ al celei dintâi punându-și amprenta asupra posturii de critic și cronicar plastic. În consecință, în activitatea multora dintre cei pe care istoriografia criticii de artă îi reține aceasta a avut un rol episodic.

---

¹ Andrei Pleșu, *art. cit.*, p. 118.

² Amelia Pavel, *Ideii estetice în Europa și arta românească la răscruce de veac*, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 107.

³ Andrei Pleșu, *art. cit.*, p. 118: "Spre deosebire de cronică literară, cronică plastică are un statut ingrat. Obiectul ei e, prin definiție, evanescent... căci obiectul cronicii e totuși o expoziție, un grupaj de lucrări, o atmosferă mai mult decât o lucrare sau un artist, luate izolat. Expoziția are întotdeauna un caracter de unicat, o aromă de irepetabil, care se răsfrânge și asupra comentariului ei."

De aici rezultă o altă particularitate a domeniului care ne interesează, anume existența unor “categorii”, distincte până la un punct, de cronicari de artă interbelici. Au existat, astfel, “cronicarii-artiști” – Șirato, Tonitza, Tache Soroceanu, O. Han, V. I. Popa, S. Maur, Marcel Iancu, M. H. Maxy ș.a., “cronicarii-literați” – Arghezi, Adrian Maniu, Ion Vinea, B. Fundoianu, V. Eftimiu, Lucian Blaga, O. W. Cisek. Poate fi distinsă și o categorie a cronicarilor și criticilor de artă “specializați”, proveniți din mediul învățământului artistic universitar, precum Ștefan I. Nenițescu, Al. Busuioceanu, G. Opreșcu, ca și din alte domenii de activitate, cum este cazul lui Aurel D. Broșteanu, jurist de profesie. Dintre colecționarii de artă cei mai avizați și cunoscuți în epocă și ca animator al vieții culturale, pe “modelul” antebelic al lui Al. Bogdan-Pitești, K. H. Zambaccian își face auzită vocea critică și în publicistica de artă.

Una dintre temele de reflecție ale publicisticii noastre de artă, ante și mai ales interbelice o constituie chiar statutul, rolul și importanța criticii și a criticului ori cronicarului în relația acestuia cu opera de artă și publicul căruia i se adresează.

Peisajul artistic antebelic, bogat în personalități și manifestări, era consemnat cel mai adesea într-un mod diletantist și descriptiv, fără temeiul unor judecăți artistice care să fie bazate pe o cultură plastică și critică solidă. Faptul este amendat, încă din primul deceniu al secolului XX, de cronicari precum Apcar Baltazar sau Ștefan Petică. Totuși, chiar în contextul acestui amatorism generalizat în ce privește actul critic, s-au impus opiniei artistice voci critice de o altă factură, iar unele dintre ele au constituit dacă nu modele în orice caz exemple pe care le vor avea în vedere criticii de autoritate din deceniile următoare: Eugen Crăciun, M. Dragomirescu, Léo Bachelin și Theodor Cornel.

Poetul Tudor Arghezi a fost foarte activ și în postura de cronicar plastic al vieții bucureștene, încă dinaintea de primul război mondial, în publicații precum **Cronica**, **Seara** și altele. A făcut aprecieri pertinente cu privire la operele lui Brâncuși expuse în țară cu ocazia manifestărilor “Tinerimii Artistice” din 1913-1914, fiind unul dintre exegeții operei acestuia care operează cu conceptul de “primitivism”⁴. El este cel care l-a descoperit pe Ressu, la debutul lui în 1911⁵, i-a urmărit apoi în mod constant evoluția, i-a intuit posibilitățile creatoare, afirmând încă din 1912 că acesta “e un artist mare”.

Gustul artistic sigur, dublat de un ascutit spirit critic, l-a ajutat să discearnă cu precizie autenticitatea și valoarea unor artiști precum Pallady, Dărăscu, Iser, Steriadi, Ion Theodorescu-Sion, de pseudovaloarea artei unor Kimon Loghi sau Oscar Spaethe, cei din urmă ținta unor permanente și acide atacuri din partea sa. De asemenea, cu extremă acuitate a observat și amendat tendințele eclecticice la un moment dat ale Cecillei Cuțescu-Storck sau concesiile artistice pe care Vermont le făcea gustului unui anumit public, amator de mondenități și dulcegării. L-a prețuit în mod deosebit și pe Luchian, “pictorul nostru cel mare”, în varietatea operelor căruia a știut să discearnă unicitatea stilului, prin îmbinarea dintre desenul sintetic, culoarea densă și strălucitoare, compoziția originală și spontaneitatea viziunii decorative.⁶ O convorbire cu Luchian, în 1912⁷, i-a prilejuit lui Arghezi constatarea: “Critica noastră

⁴ T. A., *Cronica picturală. “Tinerimea Artistică”*, în *Seara*, 3 mai 1914

⁵ *Expoziția “Tinerimii Artistice”. Note*, în Tudor Arghezi, *Pensula și dalta*, București, Editura Meridiane, 1973, p. 16.

⁶ *Expoziția “Tinerimii Artistice” 1913*, în Tudor Arghezi, *op. cit.*, p. 66.

⁷ Tudor Arghezi, *Ce spune pictorul Luchian*, în *Rampa*, 16 feb. 1912.

artistică e încă în fașă”; aceasta era axată pe comentariul literar al subiectului plastic, în loc de a spune “ceea ce este în sine tabloul”, adică de a opera cu criterii și concepte proprii esteticii vizualului.

Despre rolul criticii în relație cu publicul de artă și cu artiștii înșiși, cronicarul-poet a mai avut ocazia să-și exprime punctul de vedere personal, de altfel din postura unei voci dintre cele mai autorizate în epocă.⁸ El a considerat că principala menire a criticii este de a instrui publicul, mai ales cel neinițiat, de a “limpezi chestiunile obscure” și nu de a da neapărat sfaturi și rețete artiștilor. În mod așteptat, considera că literatul poate fi un mai eficient critic de artă decât un plastician, cu condiția să-și educe anumite predispoziții, în fapt să dobândească cultură plastică, precum și instrumentele critice necesare pentru emiterea unor judecăți de valoare pertinente.⁹

În perioada interbelică, Francisc Șirato este cel care impune o nouă vocație criticului de artă, aceea de a instrui, în ipostaza sa de mediator între fenomenul artistic și artistul însuși și publicul căruia i se adresează. Critica de artă este, după părerea sa, “o operă de vocație”, care presupune nu numai talent pentru scris și o vastă informație, ci și o sensibilitate specială.¹⁰ Aparținând el însuși tipului de artist-teoretician, Șirato a “trăit” arta ca o problematică socială și culturală. De aici rezultă și spiritul de argumentare, de confruntare, analiza din multiple perspective pe care o face fenomenului artistic. În prefața la volumul *Prospecțiuni plastice* din 1946, precizează că încercările sale critice sunt reacții ale unui artist față de mediul critic în care această activitate s-a produs, “mediu din cale afară de redus ca înțelegere a problemelor de artă plastică”.¹¹

Francisc Șirato și-a exercitat în revista *Gândirea* mai puțin condeiul de cronicar, în sensul de analist “la zi” al momentelor expoziționale. A publicat însă două dintre studiile sale de sinteză privitoare la arta românească. În *Arta plastică românească*¹² din 1924, criticul-artist își propune să evidențieze caracterele distinctive ale sensibilității plastice românești, pornind de la creația populară, ce relevă o “conștiință formală” (căci “forma e baza oricărei exprimări plastice, elementul primordial”), un refuz al naturalismului, prin spiritualizare și purificare, exprimată în echivalențe geometrice. Concepția lui Șirato în definirea specificului național, în care vede șansa unei culturi, cum era și cea românească, de a-și afirma originalitatea pe plan internațional, a fost, formulată câțiva ani mai devreme.¹³ El precizase deja că nu înțelegea prin artă “națională” o artă de inspirație etnografică, ci un “stil național”, ca mod de exprimare a formelor și fenomenelor caracteristice unui popor.

⁸ Theodor Enescu, *Tudor Arghezi critic de artă*, în SCIA, Tom 11, nr. 2, 1964, p. 205: “În orientarea gustului către arta adevărată și în afirmarea valorilor autentice, cronicile lui Arghezi au adus o contribuție fundamentală. Înzestrat cu o clarviziune neșovăitoare, spiritul critic al marelui poet a știut să aleagă nu numai ceea ce era artisticeste valabil, dar să și interpreteze natura individuală a fenomenelor de artă pe care se simțea chemat să le judece. Definirea personalităților artistice contemporane își află de aceea de cele mai multe ori în critica de artă a lui Arghezi un punct de plecare.”

⁹ *Expoziția “Tinerimii Artistice” 1913*, în Tudor Arghezi, vol. cit., p. 65.

¹⁰ Francisc Șirato, *Mărturie. Dreptul la critică*, în *Încercări critice*, București, Editura Meridiane, 1967, Prefață și antologie de Petre Oprea, cu un Cuvânt înainte de Petru Comarnescu.

¹¹ Francisc Șirato, *Determinare*, în op. cit., p. 23.

¹² Francisc Șirato, *Arta plastică românească*, în *Gândirea*, IV, nr. 1, 15 oct. 1924.

¹³ Francisc Șirato, *Spre o artă națională*, în *Sburătorul*, 16,23,30 aug. 1919.

Celălalt studiu de amploare, publicat de Țirato în *Gândirea*¹⁴, schițează o posibilă istorie a artei românești ca o "istorie a stilurilor înțelese evolutiv". În concepția criticului, "stilul" corespunde "sentimentului social", definit ca un "anumit fel de a fi, de a simți, de a gândi și într-un anumit timp sufletească". Procesul evolutiv al stilurilor, condiționate istoric și social¹⁵ determină ca schimbările de stil în artă să coincidă cu orientările social-istorice noi sau cu revenirea unora vechi în forme noi. Aceste considerații teoretice sunt aplicate analizei operei unor precursori ai picturii românești moderne – Tattarescu, Aman, Grigorescu.

Analiza personalității și operei celui din urmă a polarizat mult timp interesul criticului. În studiul amintit, opera lui Grigorescu este considerată ca "fiind o oglindire a specificului rural văzut prin prisma personalității sale". De la "stilul naturalist", considerat "potrivit temperamentului său", el a evoluat, în cadrele generale ale impresionismului, prin sinteza elementelor plein-air-ului, evidențiind însă particularități naționale în asimilarea acestuia. Tocmai acestea sunt cele care "ne arată deosebirea mare existentă între impresionismul operei lui Grigorescu, de pildă, comparativ cu impresionismul artiștilor francezi"¹⁶.

În consens cu Țirato a scris și N. N. Tonitza despre menirea criticului de artă, văzând în acesta un mijlocitor între artist și public, care are datoria de a facilita înțelegerea actului artistic. În opinia sa, criticul trebuie să posede, pe lângă bun gust și cunoștințe tehnice cu privire la mijloacele de exprimare ale artistului. În încercarea de a defini statutul criticului de artă, Tonitza este printre primii care pune și problema limbajului critic, care trebuie să fie adecvat limbajului plastic despre care se emit judecăți de valoare.

Din 1923 până în 1929, O. W. Cisek, scriitor cu o vastă operă (poezie, roman, eseuri, traduceri) și om de cultură cu o largă deschidere universală, a fost titularul *Cronicii plastice* din *Gândirea*, unde a publicat și articole-sinteză despre pictura românească modernă și contemporană, ca și portrete-studiu de artiști – Aman, Luchian, Grigorescu.

Un text publicat postum¹⁷ este un document important pentru înțelegerea fundamentelor teoretice pe care criticul și-a construit demersul, ca și a intențiilor acestuia. Numite aici, cu modestie, "interpretări", paginile din *Gândirea* și-au propus să informeze publicul despre "evoluția artei noastre moderne", ca și despre "fenomene și întâmplări din lumea creațiilor artistice de pretutindeni". Această evoluție a fost "privită prin prisma «Esteticii productive», care înlocuise în Occident tipul de critică narativ-biografică ("istoria artiștilor") prin cea a "istoriei artei", respectiv o "istorie a formelor și a expresivității plastice" în contextul "istoriei evoluțiilor spirituale ale omenirii", așa cum se conturase în scrierile lui Heinrich Wölfflin și ale discipolilor săi. Nu mai puțin importantă și necesară a fost strădania criticului de a găsi "termeni românești", care să definească un fenomen cu particularități naționale, într-o perioadă în care criticii noastre de artă îi lipsea terminologia adecvată și vocabularul specific.

¹⁴ Francisc Țirato, *Momentul istoric și cultural în pictura românească*, în *Gândirea*, nr. 12, decembrie 1930.

¹⁵ cf. *Ibidem*: "Elementul din care germinează viața sufletească a unei națiuni este cel al solului, epocii și societății... Din rădăcinile vieții sociale crește și se ridică elanul afectiv de care este inundată creația artistului."

¹⁶ cf. *Ibidem*.

¹⁷ *Lămurire*, în O.W. Cisek, *Sufletul românesc în artă și literatură*, Antologie întocmită și comentată de Al. Oprea, Cluj, Editura Dacia, 1974, p. 81.

Deceniul al treilea a înregistrat la noi nu numai manifestările expoziționale și publicistice ale avangardei, e adevărat produse cu o oarecare întârziere față de fenomenul similar occidental, dar și o serie de demersuri, ale picturii îndeosebi, care, deși bazate pe un program de renaștere a tradițiilor naționale s-au dovedit a nu fi un fenomen local, rezultat al unui "complex" cultural, ci o variantă a fenomenului contemporan european, cunoscut sub denumiri diferite, ca "noul clasicism", "realism clasicizant", "noua obiectivitate".¹⁸ Este vorba despre o "producție artistică opusă sau pur și simplu diferită de avangardă dar care a dominat climatul artistic interbelic"¹⁹, pe care Ștefan I. Nenițescu o definise drept "clasicism neanonim, clasicism expresiv".²⁰

Încă în 1925, acest fenomen era relevat de O. W. Cisek: "În noua artă plastică românească, această întoarcere la idealul clasic, la formă și construcție, ni se înfățișează îndeosebi în lucrările mai recente ale pictorilor Theodorescu-Sion, Șirato și Ștefan Dimitrescu, în timp ce O. Han e reprezentantul aceleiași cauze în sculptura noastră".²¹ În același text, criticul identifică sursele acestor manifestări de "artă nouă", cum o numește, respectiv arta franceză și cea germană, unde aceste tendințe "înseamnă un fel de program pentru un întreg grup de pictori".²²

În ce-l privește pe Theodorescu-Sion, a cărui pictură se bucura de o apreciere unanimă într-o epocă obsedată de ideea specificului național, nu în ultimul rând datorită temelor și motivelor "specific românești" pe care le vehicula, Cisek sesizează cu acuitate tocmai acea sinteză personală dintre motivele specific naționale și limbajul foarte modern în care acestea sunt transpuse.²³ În aceeași orientare generală, care viza sinteza tradiției autohtone cu sensibilitatea modernă, s-au înscris la un moment dat și demersurile lui Francisc Șirato, doar că, în cazul său, programul artei naționale se evidențiază mai pregnant în opera teoretică decât în cea artistică.

O variantă diferită a "noului clasicism" a reprezentat-o pictura lui Sabin Popp care, pornind de la sursele picturii noastre medievale de tradiție bizantină, a creat o artă de factură realistă modernă. Evoluția acestui demers complex și noutatea sa pentru pictura românească au fost atent urmărite de Cisek în articolul-omagiu scris la moartea tânărului artist, "unul dintre cei mai chemați deschizători de drum ai generației tinere".²⁴ Factura modernă a demersului lui Sabin Popp este exact descifrată de Cisek, când scrie despre aceste "preocupări tenace în dezvoltarea intenției de a transpune, în arta noastră nouă, elemente bizantine", "dovedind că pictura noastră din trecut putea fi parafrazată la nivelul unei mentalități și tehnici noi".²⁵

Etapa clasicizantă din evoluția sculpturii lui O. Han, în același deceniu trei, este pusă de Cisek în legătură cu apropierea sculptorului de concepția lui Bourdelle, de factură arhitectonică, "bazată tocmai pe tradiționalismul sculpturii adevărate și

¹⁸ Ioana Vlasiu, "Noul clasicism" al anilor '20 sau echivocul sincronismului, în SCIA, Tom 34, 1987, p. 70.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Ștefan I. Nenițescu, *Expoziții și Salonul oficial în genere*, în *Adevărul*, 9 mai 1926, apud *Ibidem*.

²¹ O.W. Cisek, *Ion Theodorescu-Sion*, în *Gândirea*, V, nr. 2, feb. 1925.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*: "Aceste peisaje ale lui Ion Theodorescu-Sion au crescut din intenții străine de arta plastică românească, dar în evoluția strădaniilor sale, artistul a știut să transpună în ele atâtea trăsături caracteristice pământului care ne înconjoară, încât astăzi avem în fața noastră primele compoziții cu adevărat românești".

²⁴ O.W. Cisek, *Sabin Popp*, în *Gândirea*, VIII, nr. 1, ian. 1928.

²⁵ *Ibidem*.

neimpresioniste”.²⁶

Raporturile dintre pictura românească și cea europeană a fost una dintre temele la care criticul a revenit mereu în cronicile și studiile din **Gândirea**. În 1923, el afirma: ”Toată pictura nouă de la noi pare imposibilă fără influența puternică a lui Cézanne...”, ceea ce reprezenta un fenomen de sincronizare cu tendințele picturii moderne europene, căci ”Cézanne a fost dascălul cel mai conștiincios al ultimelor generații de pictori din Europa întreagă”.²⁷

Încă din primul deceniu al secolului XX avusese loc un fenomen de ”răspândire a «cézannismului» în întreaga Europă”, mai ales datorită celor două expoziții ale maestrului de la Aix-en-Provence, din cadrul Salonului de toamnă de la Paris, din 1904 și 1907.²⁸ Prin ecurile acestor Saloane, au pătruns și în cronicile de artă românești știri despre Cézanne și influența sa. În perioada în care mare parte din pictura europeană se găsea sub influența directă a acestuia, la noi Luchian asimilase într-un limbaj propriu elemente ale concepției formale cézanniene, fără să fi preluat în mod direct caracteristici ale facturii acestuia.²⁹ Această similitudine de viziune a fost semnalată de Cisek, în studiul pe care l-a consacrat artistului în 1928.³⁰ Șansa picturii românești de a-și contura originalitatea în contextul european era, după părerea criticului, o formulă de sinteză între marea lecție a artei europene și a elementelor specific naționale, așa cum se produsese aceasta în modalități diferite, în opera celor trei mari înaintași – Grigorescu, Andreescu, Luchian.³¹

Pornind de la observația că lecția lui Cézanne a fost asimilată de pictura modernă europeană în modalități și maniere diferite, în funcție de individualitatea artiștilor respectivi, Cisek evidențiază în cronică despre Iser că, deși arta acestuia ”a străbătut, în anii din urmă, cam aceeași linie de evoluție ca și colegii lui reprezentativi din Apus”, ea a știut să evite pericolul imitațiilor, datorită temperamentului său puternic și faptului că sursele sale de inspirație au fost ”elemente figurale și priveliști românești”.³²

El nu a ignorat cea mai importantă manifestare a avangardei din deceniul trei, publicând în **Gândirea** o cronică la expoziția internațională a revistei **Contimporanul**.³³ Familiarizat cu mișcarea de avangardă europeană de la începutul secolului, cum o dovedește situarea în acest context a manifestării bucureștene, criticul adoptă aceeași atitudine echilibrată și, consecvent concepției sale estetice, pune sub semnul întrebării valoarea artistică a acesteia.³⁴

²⁶ O.W. Cisek, *O. Han*, în *Gândirea*, IV, nr. 4, aprilie 1924.

²⁷ O.W. Cisek, *Marginale la o cronică artistică nescrisă*, în *Gândirea*, III, nr. 5, nov. 1923, p. 109.

²⁸ Theodor Enescu, *Anii de formație ai lui Luchian* (II), în SCIA, Tom 16, nr. 1, 1969, p. 92.

²⁹ *Ibidem*, p. 93.

³⁰ O.W. Cisek, *Ștefan Luchian*, în *Gândirea*, VIII, nr. 8-9, aug.-sept., 1928, p. 346: ”O propozițiune a lui Luchian, redată în cartea lui Virgil Cioflec, ne spune: «Natura nu trebuie să o imiți, nici să o copiezi, trebuie să lucrezi în felul ei». Cât de aproape e ea de mentalitatea lui Cézanne, care în privința aceasta a găsit formula cea mai strălucită: «Arta e o armonie care se dezvoltă paralel cu natura»”.

³¹ O.W. Cisek, *Marginale la o cronică artistică nescrisă*, în *Gândirea*, III, nr. 5, nov. 1923, p. 110: ”Ca și Grigorescu, Andreescu și Luchian, pictorul român de azi se va găsi pe sine însuși, numai dacă învățând de la marii pictori ai secolelor trecute și filtrând valorile lor prin eul propriu, se va apropia tot mai mult și tot mai fanatic de imaginile pământului românesc”.

³² O.W. Cisek, *Iser*, în *Gândirea*, VII, nr. 11, nov. 1927, p. 313.

³³ O.W. Cisek, *Expoziția internațională a revistei "Contimporanul"*, în *Gândirea*, IV, nr. 7, 15 ian. 1925.

³⁴ *Ibidem*.

O asemenea poziție se raportează, firească, la concepția sa despre tradiție și specificul național. Cisek nu a publicat nici în **Gândirea**, nici în alte reviste la care a colaborat, un punct de vedere teoretic explicit cu privire la acestea. **Sufletul românesc în artele plastice**³⁵, o conferință publicată postum, este textul care definește poziția sa în această chestiune. Criticul acordă conceptului de specific național un înțeles nuanțat, ca formă particulară de expresie a unui fond spiritual original, regăsit în arta noastră populară și în cea religioasă veche. Polemizând cu Șirato, el consideră că specificul național nu înseamnă doar “esența formală” cum îl definea acesta. Esența n-ar fi decât “expresia” și nu “spiritul” însuși al “materiei prime spirituale” pe care o reprezintă “sufletul românesc”. Din această perspectivă, Cisek consideră că opera lui Luchian³⁶ și a lui Theodorescu-Sion³⁷ sunt în mai mare măsură expresia fondului spiritual național decât cea a lui Grigorescu, în care clișeele criticii contemporane au identificat adesea motivele așa-zis românești cu specificul spiritualității originare.

De asemenea, consideră el, Brâncuși este cel care a sintetizat în opera lui specificul românesc, nu prin motive, ci prin “concepția formală”.³⁸ Concepția plastică a lui Brâncuși este în același timp apropiată de “expresia artei primitive”. Prin arta primitivă, Cisek denușește atât arta anonimă a unor ținuturi exotice, ale cărei valori expresive la descoperiseră și valorificaseră la început de veac precursorii artei moderne europene, între care se număra și Brâncuși, cât și arta noastră preistorică, adăugând că “de la această artă străveche duce însă un fir al evoluției spre domeniul artei populare”.

Despre necesitatea unei critici de artă “ca ramură de cercetare sistematică și de evaluare normativă a operelor de artă” în care “arbitrariul subiectivității” să cedeze locul “cercetării obiective” prin criterii și norme de judecată estetică, care să configureze o metodologie proprie scrie și Aurel D. Broșteanu³⁹, el însuși un critic care a practicat demersul de tip inductiv, așa cum o evidențiază Andrei Pleșu, “mergând de la imagine spre caracterizarea globală, de la percepția nemijlocită la discursul estetic”.⁴⁰

Din 1929, titularul cronicii plastice la **Gândirea** a fost Aurel D. Broșteanu, care a avut aici o colaborare permanentă până în 1936. Alegerea acestuia a fost cea mai potrivită, pentru că a reușit, prin competență și discernământ critic, să mențină la același nivel valoric rubrica de artă.

Într-una din primele sale cronici publicate în **Gândirea**⁴¹, în pictura lui Lucian Grigorescu este sesizat dezacordul dintre reflexivitatea excesivă a pictorului (pe care o numește “intelectualitate”) și expresia pe care o dobândește materia picturală convertită în imagine plastică. Soluția sugerată de critic este cea a unui “just echilibru”. La Marius Bunescu, în schimb, este evidențiată, în expoziția din 1930, tocmai fericita

³⁵ *Sufletul românesc în artele plastice*, în O.W. Cisek, *Sufletul românesc în artă și literatură*, Cluj, Editura Dacia, 1974, p. 16-32.

³⁶ *Ibidem*, p. 21

³⁷ *Ibidem*, p. 20-21

³⁸ *Ibidem*, p. 30

³⁹ Aurel D. Broșteanu, *Monografie critică asupra pictorului Andreescu*, în *Gândirea*, XV, nr. 10, dec. 1936, p. 509.

⁴⁰ Andrei Pleșu, Cuvânt introductiv la Aurel D. Broșteanu, ... *Acest altceva, pictura*, București, Editura Meridiane, 1974, p. 10.

⁴¹ Aurel D. Broșteanu, *Lucian Grigorescu*, în *Gândirea*, X, nr. 1-2, ian.-feb. 1930, p. 53.

concordanță între raționalitatea mijloacelor formale și sensibilitatea construcției picturale.⁴² La Pallady apreciază "spiritul echilibrat și armonios" ce a realizat o sinteză personală dintre "latura decorativă și latura reprezentativă a picturii".⁴³

Este interesant de urmărit evoluția unui artist prin intermediul cronicilor succesive pe care i le-a dedicat Broșteanu care, la fel ca și Cisek, analizează diversele etape ale unei evoluții în ansamblul operei artistului, pe care o comentează și în contextul mai larg al tendințelor și direcțiilor dominante din plastica epocii. Unul dintre posibilele exemple este Iser, căruia i-a consacrat mai multe cronici în **Gândirea**. În cea din 1929⁴⁴, reține căutările artistului "în adâncirea unui sens pictural", corespunzătoare trecerii spre un stadiu de maturitate creatoare, marcat de "unitatea stilului", prin însușirea "unui pictural mai cuprinzător, mai amplu, mai bogat". Se remarcă cu finețe că "orientalismul" pictorului, ce era dat într-o etapă anterioară mai mult de tipologia motivelor, a devenit unul de substanță. Următoarea cronică⁴⁵ se referă la perioada motivelor spaniole, a căror asimilare adeseori pe latura pitorescului exterior este "răscumpărată prin calitatea veșmântului pictural". În sfârșit, cea din 1933⁴⁶ este de fapt un amplu studiu al creației celui pe care îl considera "cea mai completă personalitate" "în cuprinsul artei românești actuale".

În dezbateră cu privire la specificul național în artă, aprecierile lui Broșteanu cu privire la pictura lui Theodorescu-Sion vin în concordanță cu ceea ce afirmase Cisek, ca și alți critici interbelici, în legătură cu fondul spiritual specific românesc al operei pictorului.⁴⁷

Comentariile critice ale lui Broșteanu nu s-au oprit numai asupra artiștilor consacrați pe linia mai mult sau mai puțin tradiționalistă, ci și asupra tendințelor înnoitoare de viziune și expresie artistică, pe care le înregistra evoluția unor tineri. Dintre aceștia, o serie de personalități feminine s-au manifestat în cadrele unui modernism moderat, demers care, așa cum nota Mihai Ispir⁴⁸ a încercat și chiar a reușit să concilieze, în modalități și formule plastice, diferite de cele ale deceniului al treilea, două idei aparent ireductibile: modernitatea prin racordarea la spiritul vremii și întoarcerea spre rădăcinile autohtone ale artei noastre.

Încă din 1926, Broșteanu remarcă cu privire la Nina Arbore că pictorița "cultivă o artă clasică sub aspect morfologic, dar modernă prin substanța lirismului ei concentrat" iar accentul pus pe expresivitatea formei aduce aminte de cubismul lui Derain din anii '20.⁴⁹ În câteva rânduri, el a scris despre Milița Petrașcu⁵⁰ și a insistat asupra raporturilor dintre materie și expresia plastică, rezolvate în sensul unei "purități de stil" obținută prin eliberarea viziunii de servituțiile percepției senzoriale

⁴² Aurel D. Broșteanu, *Marius Bunescu*, în *Gândirea*, X, nr. 3, martie 1930, p. 94.

⁴³ Aurel D. Broșteanu, *Theodor Pallady*, în *Gândirea*, XIII, mai 1933, p. 206.

⁴⁴ Aurel D. Broșteanu, *Iser*, în *Gândirea*, IX, nr. 12, dec. 1929, p. 408.

⁴⁵ Aurel D. Broșteanu, *Pitoresc și cultural. Iser, Ionescu Sin, C. Constantinescu, C. Bacalu, Rodica Maniu*, în *Gândirea*, X, nr. 12, dec. 1930, p. 484.

⁴⁶ Aurel D. Broșteanu, *Iser*, în *Gândirea*, XIII, nr. 1-2, ian.-feb. 1933, p. 53.

⁴⁷ Aurel D. Broșteanu, *Ion Theodorescu-Sion*, în *Gândirea*, X, nr. 4, apr. 1930, p. 143: "Nici unul dintre pictorii români în viață nu a pătruns mai mult în conștiința publicului, pentru că niciunul nu s-a împărtășit în așa măsură din fondul comun de simțire al rasei, niciunul nu și-a însușit cu aceeași convingere ca Theodorescu-Sion modurile de expresie apropiate structurii spirituale specific românești."

⁴⁸ Mihai Ispir, *Figuri feminine în arta românească interbelică*, în *Arta*, nr. 1, 1984, p. 7-9.

⁴⁹ Aurel D. Broșteanu, *Nina Arbore*, în ... *Acest altceva pictura*, București, Editura Meridiane, 1974, p. 103.

⁵⁰ Aurel D. Broșteanu, *Milița Petrașcu*, în *vol. cit.*, p. 111; *Milița Petrașcu*, în *Gândirea*, X, nr. 3, mart. 1930, p. 94.

a formelor. În cazul altei sculptorițe, Céline Emilian, elevă a lui Bourdelle, criticul evidențiază tensiunea dintre “feminin” și “masculin”, ca tipuri de viziune sculpturală aparent opuse.

Încă din primul deceniu al secolului XX, discuțiile despre o serie de concepte estetice, între care și cele de “modern” și “modernitate”, vădesc în critica românească de artă o anume confuzie în utilizarea și definirea termenilor.

Câteva precizări interesante în legătură cu concepția sa despre “modernism” se găsesc în cronica lui Aurel D. Broșteanu despre expoziția din 1936 a “Grupului nostru”⁵¹, grupare eclectică din care făceau parte și câțiva moderniști moderați. Criticul vedea tocmai în tendințele moderate ale grupului, care erau într-o măsură o continuare a direcțiilor “noului clasicism” o alternativă în arta noastră la modernismul propriu-zis al avangardei din deceniul anterior. El vorbea aici despre “sinceritate artistică, probitate de meșteșug, sânguință cercetătoare”, ca fiind calitățile artei promovate de “Grupul nostru”, “în raport de antagonism față de *arbitrariul formelor moderne*” (subl.ns.).

O expoziție a unor reprezentanți ai avangardei românești, Marcel Iancu, Milița Petrașcu, Mattis Teutsch, cărora li s-a alăturat pictorul italian Massimo Campigli, era, în opinia lui Broșteanu, o ilustrare a “unor puncte de vedere diferite pentru înțelegerea cubismului”.⁵²

Publicistica de artă din periodicele bucureștene a comentat aproape exclusiv artiștii și manifestările plastice din Capitală, fapt de altfel normal până la un anumit punct, având în vedere și publicul cititor al acesteia. Chiar și după 1918, artiștii din celelalte provincii românești au fost rar în atenția criticilor bucureșteni, doar cu ocazia unor expoziții personale sau de grup pe care aceștia le-au deschis în Capitală. O. W. Cisek, spre exemplu, a comentat în *Gândirea* pictura lui Fritz Kimm⁵³ și a lui Hans Eder.⁵⁴ Expoziția altor brașoveni, Grete Csaky-Coponi și Hermann Konnerth, din 1932, de la Ateneul Român, a fost prilejul pentru Broșteanu nu numai de a analiza creația celor doi expozanți, ci și de a reliefa “caracteristicile de seamă ale picturii săsești de astăzi”, incluzând aici și pe Kimm și Eder.

Faptul că Broșteanu, ca și alți critici interbelici, face referințe la caracteristici, trăsături, motive de factură expresionistă, existente în opera unora dintre artiștii acelei perioade, fără a le numi drept “expresionism/expresioniste” este simptomatic pentru modul în care exegeza de artă românească a receptat o serie de curente moderne europene și raporturile lor cu arta autohtonă. Acest lucru s-a făcut mai ales prin prisma comentării evoluției unui artist sau a altuia, în care s-au sesizat influențe sau confluente cu acele curente și nu ca fenomene bine conturate sau dominante la noi, la un moment dat. Percepția aceasta a fost corectă, dictată în primul rând de însăși configurația peisajului plastic interbelic.

⁵¹ Aurel D. Broșteanu, în *Grupul nostru*, în *Gândirea*, XV, nr. 2, feb. 1936, p. 106: “În adevăr artistul modern reușise să se piardă pe sine, din râvna de a se găsi: o străduință exagerată în căutarea cât mai multor libertăți, l-a închis în limitele tiranice ale propriei subiectivități. Dar, dincolo de absolutismul voinței circumscrise în sine, există o lume inepuizabilă de emoții (...) atari emoții, din care izvorăsc cele mai rodnice impulsuri de creație artistică, au rămas interzise artistului modern, prea inchistat în formule arbitrare și limitative, pentru a se mai putea găsi pe sine în plenitudinea personalității proprii”.

⁵² Aurel D. Broșteanu, *Cubism și arheologie*, în *Gândirea*, XII, nr. 3, mart. 1932, p. 139.

⁵³ O. W. Cisek, *Fritz Kimm*, în *Gândirea*, III, nr. 1-2, 5-20 mai 1923, p. 31.

⁵⁴ O. W. Cisek, *Hans Eder*, în *Gândirea*, III, nr. 8,9,10, 20 ian. 1924, p. 232.

În perioada interbelică, publicistica literară sau culturală a atras atenția asupra fenomenului expresionist, prin reproduceri dar și prin texte critice, chiar dacă nu foarte numeroase. Printre artiștii prezentați de Ștefan I. Nenițescu, în **Ideea europeană**, se aflau și expresioniștii Alfred Kubin, Franz Marc, Max Pechstein, Emil Nolde, Frans Masereel.

Revista **Gândirea** a avut o contribuție importantă în difuzarea expresionismului în arta românească, prin reproducerile pe care le-a publicat, după expresioniști germani și români și unele comentarii despre cei din urmă.

Unul dintre colaboratorii de marcă ai paginilor de artă ale **Gândirii** a fost și Al. Busuioceanu. Intelectual de vastă și solidă formație umanistă, el a fost și organizatorul competent, împreună cu Ștefan I. Nenițescu și O. W. Cisek, al unor expoziții de artă românească în cadrul unor manifestări internaționale de acest gen.

În concepția sa, arta este oglinda formelor de viață ale umanității, de unde decurge necesitatea sincronizării artei contemporane, mai ales a arhitecturii și artelor ambientale, cu societatea în care se dezvoltă, prin forme care să corespundă misiunii ei sociale. A fost unul dintre cei care s-a preocupat constant și a scris despre arhitectura românească contemporană, problematică care se raportează la dezbaterile din epocă cu privire la chestiunea "stilului național".

Această problematică va fi reluată câțiva ani mai târziu, în articole din aceeași revistă. În 1936, într-o retrospectivă plastică a anului precedent⁵⁵, constată că abandonarea în mare măsură a încercărilor nereușite de a crea o arhitectură de "stil național" pe formula tradiționalistă, a început să facă loc încercărilor unui "stil nou", internaționalist, mai ales în arhitectura de locuințe, care păcătuiește însă și el prin uniformizare și standardizare. În 1939⁵⁶, este pusă în discuție necesitatea sistematizării Bucureștiului. O veritabilă arhitectură modernă presupune respectarea unor principii de ordine, armonie și unitate, în care specificul național se poate și el exprima, dar nu prin forme exterioare ale pitorescului "folclorizant".

Între 1929-1939, Al. Busuioceanu a abordat în **Gândirea** genuri publicistice și teme diverse, care analizează fenomenul plastic românesc în contextul universal al valorilor. Alături de preocupări ca cele amintite, în sfera interesului său s-au aflat expoziții personale, de grup, ca și expoziții românești în străinătate.

După 1940, Petru Comarnescu a susținut cronică plastică din **Revista Fundațiilor Regale**, cu comentarii ale unor expoziții personale și Saloane Oficiale. Una dintre temele care au stat în atenția criticului, implicat activ în dezbaterile cu privire la specificul național în deceniul al treilea, a fost cea a raporturilor dintre arta românească și cea europeană. Un eseu publicat în **Revista Fundațiilor Regale**⁵⁷ dezvoltă ideea că arta românească, cu tradițiile sale provenite din arta populară și cea medievală de sorginte bizantină, începând din secolul al XIX-lea și-a găsit puncte de contact cu cea europeană, mai ales în direcția explorării naturii. Dacă pentru arta europeană, această tendință a însemnat reîntoarcerea la lecția naturii, pentru cea românească a fost continuarea firească a unei viziuni tradiționale marcată de armonia dintre om, natură și divinitate. Influențele europene, prin preluarea unor elemente de tehnică și limbaj au fost, după părerea criticului, selectate în funcție

⁵⁵ Al. Busuioceanu, *Cronica plastică 1935*, în *Gândirea*, an XV, nr. 2, feb. 1936, p. 104.

⁵⁶ Al. Busuioceanu, *Urbanism și arhitectură*, în *Gândirea*, an XVIII, nr. 10, dec. 1939, p. 379.

⁵⁷ Petru Comarnescu, *Om, natură și Dumnezeu în plastica românească*, în *RFR*, X, nr. 1, 1943, p. 129-138.

de datele unei “viziuni proprii românești”.

O viziune particulară asupra raporturilor dintre om și natură este definitorie și pentru opera lui Brâncuși, idee reluată de Comarnescu în studiul dedicat sculptorului⁵⁸, în aceeași publicație. Aici, criticul face și o trecere în revistă a exegezelor românești despre Brâncuși, constatând că “în genere, critica streină a făcut mai mult pentru înțelegerea lui Brâncuși decât critica noastră”.⁵⁹ Originalitatea operei brâncușiene constă în “îndoita caracteristică de a fi, de o parte, chintesența unei străvechi viziuni românești a lumii, iar, de alta, de a constitui o valoare universală actuală, tocmai prin faptul că drumul lui de artist tipic român coincide cu orientarea întregii arte contemporane către un naturism primitiv”.

Pagina de artă a **Adevărului literar și artistic** a fost susținută, între 1938-1939, de Tache Soroceanu care a adus cu sine experiența cronicarului de artă, colaborator la diferite publicații, dublată de cea a plasticianului. El fusese unul dintre membrii “Grupului nostru”, care în 1930 a reunit personalități artistice de facturi diferite, de la moderniști moderați precum M. Sterian, Al. Phoebus, M. Eleutheriade, Mac Constantinescu, N. Arbore, “modern-clasicii” Ștefan Constantinescu, Ionescu Sin, T. Papatriandafil și tradiționaliști ca Demian, Al. Moscu, Ștefan Popescu și alții. Chiar înainte de constituirea “Grupului nostru”, Tache Soroceanu asimila conceptul de modernitate cu tendințele ce se manifestau la noi în direcția noului clasicism.⁶⁰ “Grupul nostru” reprezentase “al doilea val de clasicizanți”⁶¹ după cel înregistrat în deceniul al treilea. Ca pictor, Soroceanu însuși fusese atras, la fel ca alți componenți ai grupului, de artele decorative și monumentale, atracție regăsită în tendințele formale ale realismului nostru interbelic. Între aceste tendințe se număra și reîntoarcerea la figura umană, ca o reacție împotriva impresionismului, demers pe care Soroceanu îl sesiza cu multă acuitate critică în textul din **Adevărul literar și artistic** dedicat unuia dintre reprezentanții primei generații de clasicizanți, Sabin Popp, la 10 ani de la moartea acestuia.⁶²

Pe lângă cronici la unele expoziții personale și de grup, inclusiv ale “Grupului nostru”, Soroceanu a publicat în același periodic studii despre predecesori ai artei românești moderne – Aman, Tattarescu, Grigorescu, Luchian. Textul său despre Cézanne⁶³ se înscrie în sfera aceluiași interes al criticului pentru sursele modernității plastice europene. De la Cézanne de altfel, se reclamau și diferitele clasicisme interbelice europene, ca și tendințele românești corespondente acestora, al căror adept fusese criticul.

Profesor universitar și director al muzeului Toma Stelian, criticul G. Opreșcu a publicat în perioada interbelică o serie de studii și monografii despre artiști români,

⁵⁸ Petru Comarnescu, *Valoarea românească și universală a sculpturii lui C. Brâncuși*, în *RFR*, XI, nr. 6, iunie 1944, p. 624-656.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 627.

⁶⁰ Tache Soroceanu, *Modernism*, în *Cuvântul*, 27 nov. 1928, *apud* A. Pintilie, *op.cit.*, p. 12: “În haosul mecanic din jur, în zbuciumul și cheltuiala pentru agonisirea existenței s-a simțit nevoia unei arte de nou clasicism, cu ideal care să fie din nou îmbietor la gând adânc, la contemplație și repaus sufletesc. Din trebuința de liniște și limpezime am preluat o credință de frumos ce ne corespundea și pe care vrem s-o întregim cu aportul ființei noastre.”

⁶¹ Ioana Vlasu, “*Noul clasicism*” al anilor ‘20 sau echivocul sincronismului, în *SCIA*, Tom 34, 1987, p. 74.

⁶² T. Soroceanu, *Sabin Popp*, în *Adevărul literar și artistic*, XVIII, nr. 894, 16 ian. 1938, p. 1.

⁶³ T. Soroceanu, *O sută de ani de la nașterea lui Paul Cézanne*, în *Adevărul literar și artistic*, XIX, nr. 946, 12 feb. 1939, p. 1.

de la precursorii artei noastre moderne la cei contemporani: Andreescu, Luchian, Grigorescu, G. Petrașcu, Ressu, Jean Al. Steriadi,⁶⁴ precum și lucrări de sinteză despre pictura și grafica românească din secolul al XIX-lea. A încurajat permanent, atât prin ceea ce a scris, cât și prin organizarea de expoziții, grafica și gravura românească⁶⁵ și a făcut cunoscute valorile europene ale genului.

În ipostaza sa de cronicar de artă, la ziarul *Universul*, între 1932-1946 și la revista *Viața Românească*, între 1937-1940, G. Oprescu a surprins complexitatea fenomenului plastic românesc, receptat prin intermediul expozițiilor curente, personale, de grup, oficiale.

Cu ocazia expoziției din 1933 a lui Marius Bunescu, Schwiezer-Cumpănă, S. Mütznér,⁶⁶ criticul făcea referire la influența impresionismului la noi. În concordanță cu părerile altor critici contemporani, el constată că impresionismul, “acel fel original de a vedea natura, de a o descompune prin analiză și de a o reface printr-o sinteză îndrăzneată pe bază de lumină”, spre deosebire de alte zone culturale, a fost pentru pictura românească, nu o simplă formulă artistică lipsită de conținut, ci o asimilare organică, devenită “un admirabil mijloc de expresie”, “permițându-ne totuși o libertate completă de acțiune”.

Un alt pictor, recunoscut de critica interbelică ca unul dintre reprezentanții impresionismului românesc, Lucian Grigorescu, este comentat elogios “ca unul dintre cele mai convingătoare exemple de la noi că în pictură nu există numai compoziție prin linii sau prin volum așa cum o cunosc toți contemporanii noștri, ci și o compoziție prin culoare”. Ceea ce ne-a atras însă atenția în acea cronică din 1938⁶⁷ este afirmația din final: “Aș numi tablourile sale (ale lui Lucian Grigorescu – n. ns.) de acum triumful subtilității vizuale și cu aceasta, aș încheia cronică mea de azi dacă *adept al artei tradiționale* (subl. ns.) n-aș simți oarecare regret, cu toată sărbătoarea colorată ce ne oferă Grigorescu, din privința anihilării formei, a reducerii ei la funcția de fantomă.”

Recunoscute aici, preferințele criticului pentru arta de factură mai mult sau mai puțin tradițională sau pentru modernismul moderat, sunt probate și cu alte ocazii. Astfel, în cronică expoziției “Tinerimii Artistice” din 1937, remarcă, ceea ce era de altfel un loc comun, că există o ruptură evidentă între “pictura de formulă mai veche, evident perimată”, de fapt academistă, a unora dintre vechii membrii ai grupării și “pânzele celor mai tineri”. Dar – ține el să adauge – “n-aș vrea să se tragă concluzia din cele spuse, că părerile mele ar fi dictate de o preferință irezistibilă pentru pictura mai nouă. *Excesele celor mai «moderni»* (subl. ns.) ca și lucrările lor nestudiate le consider tot așa de primejdioase ca și tablourile de gen «pompiere» ale celorlalți”⁶⁸

Este simptomatic pentru faptul că G. Oprescu nu a agreat adevăratele tendințe moderniste și pe artiștii avangardei, felul în care, într-o cronică a expoziției

⁶⁴ v. și G. Oprescu, *Scriseri despre artă*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Meridiane, 1968.

⁶⁵ G. Oprescu, *Doi ani de critică artistică. Note și impresii*, București, 1939, p. 132.

⁶⁶ G. Oprescu, *Anul artistic la noi și la alții. Studii și impresii*, București, Editura ziarului “Universul”, 1934, p. 70.

⁶⁷ G. Oprescu, *Doi ani de critică artistică, ed. cit.*, p. 129.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 28.

lui Maxy din 1937, aprecia tocmai că, după experiența avangardistă, în pictura sa “forma începe să-și reia valoarea sa clasică în compoziții”, iar culoarea “a devenit mai pură, gama mai întinsă, mai clară și mai variată”. Tot aici, face observația interesantă, dacă nu chiar surprinzătoare, că spre deosebire de Maxy, colegul său de avangardă, Marcel Iancu a rămas “mai conservator în modernismul său”.⁶⁹

Tot în legătură cu poziția sa față de arta modernistă, în expoziția “Grupului nostru” din 1932, G. Oprescu aprecia modernismul ei moderat, faptul că evită “improvizațiile agresive”, adică “acele deformări bizare, exagerări voite și proclamate cu emfază care, în anumite doze și la anumite epoci, pot fi utile ca excitante ori corective estetice, dar care, *cu nici un preț, nu pot dăinui prea mult în artă ...*”⁷⁰ (subl. ns.). Credem că putem citi printre rândurile acestea dezaprobarea criticului pentru modernismul avangardei, din care, la începutul deceniului patru mai răzbateau ecouri destul de estompate. Totodată, poziția tradiționalistă, chiar dacă moderată, a criticului însuși, în ce privește actul creației artistice, este și aici declarată: “Oricât am proclama libertatea artistului de a «interpreta» natura, este o limită peste care nu se poate trece, (subl. ns.) fără a falsifica realitatea, fără a rătăci simțurile cărora, în ultimă analiză, se adresează opera de artă”.⁷¹

Ștefan I. Nenițescu a fost unul dintre fondatorii criticii de artă românească profesioniste, “cu intuiții remarcabile în ce privește modernitatea”.⁷² Provenit din mediul literar și deopotrivă universitar, acesta a publicat în 1925 masivul studiu ***Istoria artei ca filozofie a istoriei***, rezultat al asimilării unor idei și curente estetice de circulație europeană, pe care le-a valorificat în încercarea de a realiza o exegeză modernă a artei în care planul estetic și cel istoric să se identifice. Aceasta s-a materializat și în publicistica din periodicele la care a colaborat, la ***Ideea europeană*** mai ales, între 1920-1925, dar și în altele până la începutul deceniului patru. Demersul său critic, de tip “configuralist”⁷³ are în vedere limbajul plastic al operelor puse în discuție, cu configurația lor proprie și nu subiectul “literar” vizualizat în operă, care de cele mai multe ori atrăgea atenția cronicarilor contemporani. Propunându-și să aducă la cunoștința publicului amator de artă și valorile europene ale acesteia, criticul a făcut cunoscute, prin intermediul notelor și însemnărilor din ***Ideea europeană***, personalități și curente, de la cele renascentiste la direcțiile cele mai moderne ale artei momentului, ca și chestiuni legate de design și ambient modern.

Chiar și la sfârșitul deceniului patru, criticul de artă francez Jacques Lassaigue, bun cunoscător al fenomenului artistic și critic românesc, constată că nu există încă un statut bine precizat al criticului de artă. Acesta ar trebui să reunească, după părerea sa, trei discipline – filozofia, literatura și arta însăși – într-un echilibru particular, fiecare dintre ele punându-i la îndemână “unelte specifice” în cadrul unui sistem propriu de judecată critică.⁷⁴

Între cele două războaie, când viața artistică românească și cea bucureșteană în special este extrem de diversă și bogată în personalități, evenimente, manifestări,

⁶⁹ *Ibidem*, p. 32.

⁷⁰ G. Oprescu, *Anul artistic la noi și la alții*, ed. cit., p. 60.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Andrei Pleșu, *Materiale pentru o istorie a criticii de artă românești. I. Ștefan I. Nenițescu. Opera teoretică și colaborarea la “Ideea europeană”*, în SCIA, Tomul 26, 1979, p. 117.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ Jacques Lassaigue, *Despre critica de artă*, în *Revista Fundațiilor Regale*, VII, nr. 2, 1 feb. 1940, p. 446.

tendințe și orientări plastice, pe care presa cotidiană și periodicele le reflectă constant, apar nume noi în critica și cronica de artă, care se impun treptat ca autorități în domeniu. Prin scrisul acestora, încep să se contureze reperele unor metode critice și încercări de definire a unor concepte teoretice, ca și morfologia și sintaxa unui limbaj specializat. Acest tip de critică, profesionistă, va continua însă să coexiste cu cea de tipul "impresionist", pe care o practicau unii cronicari permanenți ai cotidianelor mai ales.

SEXTIL PUȘCARIU – CONCEPȚIA SA POLITICĂ ÎN TIMPUL GUVERNĂRII LUI NICOLAE IORGA

GABRIEL VASILIU

ABSTRACT. *Sextil Pușcariu - His Political Views during Nicolae Iorga's Administration.* In the newspaper he edited "Drumul Nou" (The New Path), S. Pușcariu published a number of articles, mirroring the realities of his time. They are suggestive of the attitudes of the Cluj professor.

La 11 mai 1931, la Cluj, apărea un nou ziar denumit sugestiv „Drumul Nou”, avându-l ca director pe profesorul universitar, Sextil Pușcariu (În Dicționarul presei românești, în cele două ediții apărute, autor Ion Hangiu – nu este menționat). La acea dată, Sextil Pușcariu a avut experiența conducerii unei publicații, a gândit și a condus un timp, Glasul Bucovinei la Cernăuți, revistele Cultura și Dacoromania la Cluj).

La 18 aprilie în același an este investit, de regele Carol al II-lea, ca șef al guvernului, academicianul Nicolae Iorga. Istoria o menționează ca și guvernarea Iorga–Argentoianu, o cârmuire formată exclusiv din „tehnicieni” și nu politicieni. Cu două săptămâni mai înainte (la 4 aprilie) demisionase guvernul G.G. Mironescu de factură național-țărănistă.

Sextil Pușcariu, în această perioadă, era preocupat de o serie de activități profesionale, în primul rând, redactarea materialului pentru Dicționarul limbii române. La 25 mai 1931, la Academia Română, în ședință festivă, prezidată de rege, susține conferința „Dicționarul limbii române” reprodusă și în ziarul pe care-l conducea. Cu toate greutățile (și răutățile unora) întâmpinate în această adevărată industrie care se numește *dicționar*, Sextil Pușcariu înconjurat de o echipă de excepție, se încumetă să scoată un nou ziar.

Profesorul își definise punctul de vedere privitor la participarea sa la activitatea politică încă din 1922. În revista „Lumea universitară” afirma categoric „Pentru ca să fii om politic, în adevăratul înțeles al cuvântului, trebuie să-ți modelezi creierul pentru gândirea politică” încheind „În tot cazul, eu îmi recunosc și lipsa de temperament, și cea de talent politic, încât înțelegeți că, decât să par un nedibaci și nepregătit gladiator, prefer să privesc lupta de pe galerie” [Articolul a fost reprodus, la 17 oct. 2000, în revista „Adevărul literar și artistic”].

Mult mai amplu a fost dezbătut subiectul în cele două articole apărute, în același an, în ziarul de la Cernăuți, „Glasul Bucovinei” și intitulat simplu „O scrisoare” (nr. 974 și 975 din 27 și 28 aprilie 1922) „Politica de care avem nevoie și pe care trebuie s-o facem cu toții, e politica muncii” afirma Sextil Pușcariu și nu a renunțat la acest principiu.

Avea 54 de ani, era o personalitate științifică de prim rang, atât în țară cât și în străinătate. Stima pe care o purta lui Nicolae Iorga, atras de programul acestuia

de a scoate țara la liman, de a contracara răfuiala dintre liberali și țărăniști, dar și apariția ideologiei extremiste de stânga și de dreapta nu l-au lăsat pe Sextil Pușcariu indiferent. Un ziar în care să-și spună „răspicat” părerile considera soluția cea mai bună. Au apărut 168 de numere în perioada 11 mai - 7 decembrie; 37 de articole au fost semnate Sextil Pușcariu iar 97 iscălite Corvin, M. Corvin și Matei Genune, în total 134 de materiale cu o tematică variată, bine documentate și actuale.

Unsprezece articole au constituit și conținutul unei cărți intitulată sugestiv „Problema Ardeleană în politica românească” (Cluj - 1931). Titlurile sunt mai mult decât evocatoare: Problema ardeleană, Liberalii și Ardelenii, Averescanii și Ardelenii, Politica Partidului Național Politica ardeleană a Național-țărăniștilor, D-I Iorga și Ardealul, Două culturi - două mentalități, Dezamăgiri, Prigoana Ardelenilor, Uitări și jigniri inutile, Concluzii (5 sept. - 19 sept. 1931 – numerele 94-104).

O mai atentă lectură a ziarului ne îndeamnă adăugarea la acest ciclu și a următoarelor materiale: „Virtuți negative” din 9 iulie (nr. 47), „Vorbe răspicate” (4 sept., nr. 93) și, în fine „Criza de încredere” (nr. 130, din 21 octombrie). De la început, fără nici un echivoc, explică ce l-a determinat să preia conducerea ziarului „... Nicolae Iorga reprezintă însuși simbolul celui mai lămurat patriotism și a celei mai neobosite activități” în același timp și intenția declarată a lui Sextil Pușcariu de a combate regionalismul dezastruos pentru țară „A intra cu ceea ce Ardealul are mai bun în sistemul nou al vieții naționale – iată regionalismul care vrem să facem” („Zestrea Ardealului”, nr. 2). Aceeași idee o întâlnim în „Virtuți negative” (nr. 47) unde pretindea ca eforturile tuturor românilor, indiferent de zonă, să aibă ca scop propășirea nației „Nu la dezunire, ci la o cât mai strânsă și mai neîntârziată colaborare cu Țara Veche, în aceste momente istorice, trebuie angajate toate energiile și virtuțile Ardealului. De virtuți negative ne-am săturat”. Suntem la 13 ani după Marea Unire „simțim că trăim vremuri de prefaceri extraordinare dar cu miopia contemporaneității nu suntem în stare să le deslușim” (nr. 47). Revine după 46 de numere cu aceleași idei, dar și mai categoric expuse „Din momentul apariției avem încredințarea că trăim vremuri excepționale, care ne interzic luxul unor părăduiri de timp și de energie în certuri sterile” ca să încheie articolul neezitant „Oricine poate fi util, dar nimeni nu-i indispensabil” (nr. 93). De la început se declară împotriva acelor care cer „O autonomie completă pentru Ardeal”, dar conducerea din capitală nu are voie să uite că „problema ardeleană există și ar trebui să preocupe în mod constant pe cei chemați să ne cârmuiască” (nr. 94 „Problema ardeleană”).

Primul partid supus analizei, pentru că de fapt acesta este scopul, este partidul liberal, insistând asupra opiniei Brătienilor în legătură cu Ardealul „Dacă Ionel Brătianu a înțeles mentalitatea locuitorilor acestei provincii, nu a știut însă „să contracareze regionalismul din toată țara”, de aceea laudă noua doctrină pe care o pune în circulație Ion G. Duca „care vrea să conducă Ardealul cu ardeleni” prin cei „ce cunosc mai bine nevoile, năzuințele, mentalitatea și psihologia localnicilor”. În final, autorul lasă să se înțeleagă că cele afirmate de I.G. Duca vor fi și puse în practică. În articolul următor „Averescanii și Ardealul” (nr. 96) ia poziție față de unii politicieni ai locului; generalul Averescu a avut „dintre toți șefii din vechea țară cea mai cuminte politică”, ca dovadă, spune autorul, încredințează conducerea lui Octavian Goga. De aceea nu va ierta conflictele dezastruase, pentru țară, dintre Maniu-Goga și mai ales dintre Vaida-Goga de pe urma cărora au profitat unele persoane

și, ca atare, „a dus la apariția pe lângă marele poet a unor indivizi suspecti, venali sau ridicoli, cărora le-a dat rolul de conducători, făcând din cauza lor mult rău partidului acasă, în Ardeal, unde erau prea bine cunoscuți și mai ales făcând rău Ardealului dincolo de munți, unde a contribuit astfel să surpe numele bun de care se bucurau Transilvănenii înainte de a fi cunoscuți mai de aproape” (nr. 96).

Două materiale au meritul de a trece în revistă guvernările național-țărăniște. S. Pușcariu îl cunoștea pe Iuliu Maniu de foarte mult timp (încă de pe vremea Austro-Ungariei), dar nu s-a înregimentat în partidul condus de el. Felul de a gândi a ardeleanului Sextil Pușcariu, nu se cam potrivea cu punctele de vedere ale șefului partidului; este o idee care se desprinde de la început. Dorința lui Maniu, care a fost o permanență, de a asigura o autonomie, atât politică cât și economică, Ardealului, nu era agreată de profesorul clujean. Deși Iuliu Maniu a venit în România „cu o fierbinte iubire de neam”, a alunecat pe o pantă nu tocmai potrivită „În loc să intre cu toată masivitatea partidului său într-unul din partidele politice istorice, să-i imprime directive nouă și să-i impună concepții nouă, d-l Maniu a preferat să ia lupta cu «regățenii» și în special cu cel mai puternic exponent al lor, cu Ionel Brătianu, față de care nu înțelegea să aibă un rol de subordonat” (nr. 97, „Politica Partidului Național”). Nu-i poate ierta șefului partidului național-țărănesc promovarea unor indivizi ca Sever Bocu sau Sever Dan – numit ministru al sănătății când avea la dispoziție pe un Iuliu Moldovan, Iuliu Hațieganu sau Iacob Iacobovici. În final, autorul articolului se arată optimist pentru că Ardealul, prin oamenii săi, „nu așteaptă decât să fie chemați la opera de consolidare a țării pe care o iubesc atât de mult (nr. 98 „Politica ardeleană a Național-țărăniștilor”). Cu foarte multă atenție, chiar critic este văzută guvernarea Iorga, mai ales în raporturile cu Transilvania. „Generația care se ridică acuma n-a mai apucat să citească paginile pline de avânt și de sănătoasă îndrumare națională a celui din fruntea Sămănătorului. Pentru tineretul de azi, d-l Iorga nu este apostolul neamului, precum ne-am obicinuit noi, cei mai bătrâni, să-l considerăm, ci este unul din bărbații noștri politici, care duce o politică personală, nu tocmai consecventă și străbătută de un romantism, care nu e pe placul tineretului de azi” (nr. 99 „D. Iorga și Ardealul”). Ceea ce nu au făcut celelalte guverne, s-au dacă au avut în program nu a fost dus până la capăt, cabinetul Iorga ar trebui să-l fixeze ca prioritate „...D-l Iorga va trebui să-și aducă aminte că românismul din Ardeal are nevoie de multe instituții culturale și de sprijin economic pentru ca nedreptățile trecutului să înceteze” (nr. 99).

Articolul-cheie în acest grupaj, în care autorul nu numai că încearcă să treacă în revistă multitudinea de probleme apărute după anul 1918 se intitulează semnificativ „Două culturi – două mentalități” (nr. 100). S-a vorbit de zeci de ani (și se mai discută) de existența a unor diferențe mai mari sau mai mici, în varii domenii, dintre locuitorii din Ardeal și cei din „Țara Veche”, dar „cele două mentalități izvorâte din două culturi diferite, grupate pe același substrat etnic nu se exclud una pe alta, ci se completează”. Sextil Pușcariu pornește discuția de la explicarea opoziției dintre tipul de gândire a lui Ion Maiorescu în contrast cu cel a lui Eliade Rădulescu „Azi (1931) tipul Ion Maiorescu este mai necesar decât tipul Eliade Rădulescu, cu o singură condiție, a nu se confunda cele „două noțiuni diferite: civilizația și cultura”.

După o pledoarie pro Ardeal, te-ai fi așteptat, în continuare, la o cruntă și nemiloasă critică a celor din Regat (mai precis a politicienilor). Dar Sextil Pușcariu

nu va cădea în această greșeală, el își dă seama ce înseamnă imparțialitatea în ceea ce afirmi „Văzut de aproape, Ardealul era altul decât cel visat de frații noștri, iar vremurile tulburi au scos după «preluarea imperiului» la suprafață o mulțime de elemente dubioase” (nr. 101). Ideile din articolul menționat mai sus și intitulat „Dezamăgire” vor fi reluate și în următorul, cu titlul „Prigoana Ardelenilor” idee vehiculată mai ales în presa regională a timpului „Nemuțumirile Ardelenilor sunt de două feluri: personale și generale. Cele dintâiu sânt de obicei absurde; cele din urmă explicabile și mai adesea justificate” (nr. 102, „Prigoana Ardelenilor”). Clarificările le găsește în politica greșită dusă în capitală. Problema având gravitatea sa, autorul, concluzionează „Alături de regionalismul ardelenesc era fatal să se nască și un regionalism regătenesc” (nr. 102). Anumite grupări politice din București, prin presa centrală, au pus în circulație doi termeni, care au incitat spiritele și mai mult, „desrobiți” și „desrobitor” și de aici o serie de „jigniri inutile”. Profesorul clujean, jurnalistul cinstit a prezentat această chestiune mai mult decât diplomatic „Unirea națională n-avea s-o hotărăscă nici elanul vitejesc al lui Stan al Ioanei din Dragoslavele, nici resemnarea cu care se ducea la moarte vărul său Ioan al Stanei din Șirnea Branului învecinat, ci jertfa supremă a unui neam întreg acolo unde soarta l-a așezat” (nr. 103, „Uitări și jigniri inutile”). Situații asemănătoare au apărut, după 1919, în Europa și exemplele date sunt convingătoare „De aceea, din dicționarul nostru ar trebui să înceteze cuvintele de „desrobiți” și „desrobitor” menite să tulbure sentimentele de adâncă recunoștință și să dea naștere la jignitoare nedreptăți” (nr. 103).

Ciclul de articole, cum e și firesc, se încheie cu o serie de învățăminte (profesorul și de data aceasta nu se dezmente), intitulat simplu „Concluzii” (nr. 104). Sunt probleme mai mari și mai mici, unele sunt false probleme și, pentru rezolvarea lor, e nevoie de bunăvoință din partea „ambelor tabere”, ceea ce este grav că aceste conflicte au fost exploatate de mai toate partidele politice. „Deși în întreaga Românie Mare nu există nici un Român cu mintea sănătoasă, care să nu fie unionist, diferențierea în partide politice după regiuni a fost o lovitură grea adusă unității noastre” (nr. 104). Sextil Pușcariu nu neagă existența unor diferențe, chiar le explică geneza „ele ducând la dezvoltarea mentalităților lor diferite” dar aceasta nu este motiv de susținere a opiniei de regionalizare a țării. Ultimul articol („Concluzii”) a văzut lumina tiparului la 19 septembrie 1931.

Era de așteptat ca presa din opoziție, chiar și cea declarat aliată să ia o atitudine și unii să riposteze conform obiceiului. De aceea, la 21 octombrie, după o lună, autorul se simte obligat să răspundă pentru că „Asemenea interpretări răsar din atmosfera de suspiciune în care trăim” și mai ales „la noi când lauzi pe cineva te pomenești bănuțit că o faci din interes, iar când îi arăți greșelile lumea se întrebă dacă vrei să te răzbuni pe el sau să-l șantajezi” (nr. 130, „Criza de încredere”).

Am prezentat acest material, pornind de la ideea că despre savantul Sextil Pușcariu, omul Pușcariu, trebuie să se spună tot, corect și la obiect. Nu numai munca de o viață la catedră, de lingvist, uneori, a fost răstălmăcită ci și activitatea din alte domenii. Așa cum bibliografia operelor lui Pușcariu nu trebuie să fie selectivă, ci exhaustivă așa și viața lui *publică* trebuie onest cu bună credință analizată.

De frica cenzurii sau a necunoașterii, în alte timpuri, când s-a amintit de directorul de publicații – Sextil Pușcariu s-au făcut doar afirmații fugare. S. Pușcariu nu

a făcut nici politică de dreapta, nici de stânga, nici de centru, a ascultat, a citit ca orice om și, atunci când a considerat și-a spus părerea. Așa cum în toată activitatea sa de lingvist de notariat internățională a știut, cum puțin știu, să discearnă, să se corecteze când a fost cazul, tot așa a făcut și în munca de la ziar. Atunci când noua redacție de la „Glasul Bucovinei”, ziar înființat și condus de el, a alunecat într-un politicianism regionalizant, S. Pușcariu s-a retras, legăturile rămânând doar protocolare. Caracteristicile ce caracterizează toate cele 14 articole sunt evidente: cinstit gândite, nu poartă pecetea improvizăției și a dorinței de senzațional. Dacă am avea curajul să schimbăm anul și le-am data 2002, am constata actualitatea lor, ceea ce bineînțeles pe noi, azi, nu ne bucură.

S. Pușcariu nu a fost eruditul izolat de lume, când era vorba de politică și politicieni, așa cum spunea în 1922, „a privit lupta de pe galerie” dar când se pune în discuție soarta țării și oamenii ei și-a luat arma – condeiul și a atacat. Toate articolele au un personaj comun: Ardealul ceea ce ne duce cu gândul la o lucrare apărută în 1937 „Contribuția Transilvaniei la formarea și evoluția limbii române”.

D. Macrea și Mircea Vaida în studiile lor menționează 18, respectiv 20 de reviste, la care a colaborat S. Pușcariu, pe lângă cele 4 pe care le-a condus. Adevărul este altul: a colaborat la 124 de reviste (și nu este exclus ca cifra să crească). Mulți oameni ai vremii au știut, dar puțini au avut curajul ca și Sextil Pușcariu, profesor, academician, rector, director de Institut, să se pună în serviciul omului; el și-a dat seama că „o sută de adunări populare nu pot face ceea ce o bună gazetă zilnică poate îndeplini cu ușurință, formarea unei opinii publice, adepți înflăcărați a unei idei”.

UNDE SUNT GENTLEMANII? - PUBLICITATEA POLITICĂ NEGATIVĂ ȘI ROLUL EI ÎN COMUNICAREA POLITICĂ CONTEMPORANĂ -

(I)

GEORGE ANGHELCEV

Motto:

“De câte ori revedeam clipul acela hidos, mă gândeam cu tristețe că toți cei implicați în lansarea sa - reporterul, scenaristul, agenția de publicitate și candidatul pe care îl promovau - renunțaseră la onoare pentru a câștiga o bătălie politică.”

Barry Goldwater, fost candidat la Președinția SUA, despre Daisy Spot

O fetiță, o floare, o aluzie implicită, o explozie atomică și rezultate garantate la vot. Celebru clip publicitar cunoscut sub numele de “Daisy Spot”, prin care stafful președintelui american Lyndon Johnson distrugea imaginea contracandidatului Barry Goldwater în campania prezidențială din 1964, este adesea invocat ca prim reper în istoria publicității politice negative televizuale din spațiul american¹.

Deși subtilitatea retoricii persuasive din acest clip și eficiența sa aparent incontestabilă au constituit premisele unei explozii fără precedent a publicității politice negative în campaniile electorale televizate, Daisy Spot beneficiază de credite doar parțial meritate. Clipul a constituit o inovație mai degrabă la nivelul formei (expresiei) decât al conținutului (atac), fiind precedat de încercări similare în anii anteriori. De fapt, meritul de a fi semnalat posibilitatea cultivării discursului negativ în publicitatea politică televizuală pare a reveni unei mici agenții de publicitate ai cărei angajați au consacrat clipurile negative cu 12 ani înainte de difuzarea lui Daisy Spot.

Analiza de caz: Campania prezidențială din 1956, SUA

---

¹ Exploatând o falsă imagine a lui Goldwater în rândul publicului american (aceea de susținător al programului de dezvoltare a armamentului nuclear), clipul dezvoltă un discurs de tip afectiv, asociind posibila victorie a republicanului cu pericolul unui război atomic. Santajul afectiv culminează cu folosirea imaginii unei fetițe ce numără petalele unei margarete: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.....10. Când fetița rupe a zecea petală, număratoarea e reluată în sens descrescător de vocea unui bărbat. Vocea aduce aminte de număratoarea inversă de la lansarea rachetelor: 10, 9, 8, 7.....0. În cadrul următor, un gross-plan pe ochiul fetiței, în care se oglindeste imaginea unei explozii atomice. Pe coloana audio, sunetele exploziei. Moment de pauză. Apoi vocea lui Lyndon Johnson: “Aceasta e miza - o lume în care copiii să trăiască în pace sau sfârșitul acestei lumi. Viata guvernată de iubire sau moartea”. Urmează un voice-over: “Votati-I pe președintele Johnson în 3 noiembrie. Miza este prea mare ca să rămâneți acasă” (“These are the stakes - to make a world in which all of God’s children can live, or to go into the dark. We must either love each other, or die” - engl. orig.)

Contextul

In America, 1956 a fost anul când televiziunea n-a mai reprezentat un factor opțional în alegerea suporturilor de campanie electorală. Până în 1952, în SUA se vânduseră 20 de milioane de televizoare; în 1955, numărul aparatelor TV aflate în proprietatea americanilor ajunsese la 40 de milioane. După cum afirma un analist politic al vremii, "candidații nu se mai întrebau dacă să folosească televiziunea ca suport de campanie, ci cum să o folosească și câți bani aveau la dispoziție pentru aceasta"².

Campania

În competiția pentru fotoliul prezidențial se aflau președintele în exercițiu (Eisenhower) și democratul Adlai Stevenson. Cel din urmă își exprimase public dezacordul față de folosirea publicității în campaniile electorale, și de aceea avea greutate în găsirea unei agenții care să-i coordoneze campania. Cum marile firme de publicitate refuzaseră propunerile venite din partea staff-ului său, s-a recurs la colaborarea cu o firmă mai mică – Norman, Craig și Kummel (NC&K).

Această firmă a folosit, pentru prima dată într-o campanie prezidențială televizată, publicitate de tip negativ, adoptând o modalitate originală de a-l discreditat pe președintele Eisenhower.

Rețeta a fost simplă: cei de la NC&K s-au folosit de clipurile electorale ale președintelui Eisenhower din campania precedentă. În aceste clipuri, generalul făcea promisiuni alegătorilor americani.

Pe baza prelucrării vechilor clipuri ale lui Eisenhower au luat naștere noile clipuri ale lui Stevenson. Acestea începeau cu fragmente din clipurile folosite de General în anul 1952, dar erau întrerupte de întrebarea How's that, general? (Despre asta ce spui, generale?) ori de câte ori Ike făcea o promisiune. Apoi urmau explicații cu privire la nerealizările administrației Eisenhower. Prin această tehnică se inducea alegătorilor americani ideea că Eisenhower nu-și respectase promisiunile electorale. Prin discreditarea lui Eisenhower, alegătorii erau îndemnați la a nu repeta greșeala pe care o facuseră cu patru ani înainte.

Efectele

Publicitatea negativă folosită de democrați n-a reușit să împiedice victoria lui Ike Eisenhower, dar a atras cu siguranță atenția tuturor specialiștilor în publicitate politică din spațiul american asupra unui nou arsenal de metode care putea contribui la câștigarea de voturi. Întrebarea tuturor era dacă, într-o competiție mai echilibrată, publicitatea negativă ar fi produs diferența necesară câștigării alegerilor (Diamond și Bates consideră competiția ca fiind dezechilibrată din start deoarece Eisenhower era, la terminarea războiului din Coreea, cel mai admirat cetățean al Americii. În ciuda problemelor de sănătate ale generalului, se poate spune că în 1956 Stevenson intrase în competiție cu un mit).

Sursa: Diamond and Bates, 1992

Campaniile amintite anterior și cele care le-au urmat pînă în zilele noastre sunt o dovadă a faptului că publicitatea politică negativă datorează televiziunii o bună parte a succesului său.

O primă explicație a impulsului dat campaniilor de atac de către dezvoltarea televiziunii transpare la o examinare sumară a specificului mesajelor transmise de noul tip de media: televiziunea beneficiază de avantajul unic al combinării sunetului cu imaginea în mișcare. Pentru publicitari, aceasta a însemnat imediat că televiziunea este prin excelență un mijloc de comunicare ce favorizează mesajele afective.

---

² Walter Goodman. apud. Diamond și Bates, 1992, p. 75

Avantajul a fost exploatat foarte de timpuriu în publicitatea comercială. Practicienii publicității comerciale au descoperit că o voce plăcută, o muzică sugestivă și niște imagini bine alese înseamnă uneori mai mult decât zeci de mesaje informative. De aici și până la transferul metodei în sfera publicității politice a mai fost doar un pas: exploatarea emoțiilor și sentimentelor au devenit și ele ingrediente ale succesului persuasiv și în spoturile electorale.

Trecerea la mesaje de tip negativ s-a produs într-o etapă imediat următoare, odăscoperirea marelui avantaj al mesajelor de tip afectiv: faptul că acestea nu pot fi contrazise. Când un candidat este atacat prin mesaje informative, ca în perioada pre-televizuală, el poate foarte ușor să răspundă atacului, demonstrând punctual falsitatea afirmațiilor făcute. Dar cum contrazici o senzație? Cum poți anula sentimente? Prin apelul la emoții, televiziunea oferea posibilitatea unor atacuri mult mai greu de contracarat, căci ele nu se mai adresau rațiunii.

O a doua explicație constă în popularitatea rapidă și credibilitatea sporită a noului mijloc de comunicare. Odata elaborate mesajele de atac, mai rămânea doar ca ele să ajungă la cât mai multi alegători și să fie suficient de puternice pentru a convinge. Popularitatea televiziunii era dovedită statistic: televizoarele erau deja prezente în casele majorității alegătorilor americani. Dar nici în privința credibilității televiziunea nu stătea prost: prin combinarea imaginii în mișcare cu sunetul mesajele aveau o doză ridicată de naturalism. Teoria semiotică ne arată că gradul de naturalism al unei reprezentări mărește considerabil șansele percepției sale ca fragment de realitate. Credem ceea ce vedem, în special dacă ceea ce vedem seamănă cu realitatea, spun semioticienii (vulgarizând, între *un portret* al unui senator îmbrăcat indecent într-un loc public și *o fotografie* ce îl surprinde pe senator în aceeași postură, mai credibilă este fotografia). Prin urmare, credibilitatea era un alt avantaj.

La cei doi factori a contribuit și un avantaj de ordin practic: durata clipurilor publicitare. După cum afirma un celebru practician al comunicării politice, Charles Guggenheim, "în 30 de secunde este mult mai ușor să lansezi o acuzație decât să argumentezi logic adevărul unei afirmații"³.

Contracarea campaniilor negative

Datorită impactului devastator pe care îl pot avea campaniile de atac, găsirea unor metode eficiente de contracarare a publicității negative a fost mereu pentru consultanții politici o preocupare majoră.

În alegerile prezidențiale din SUA au fost experimentate în ultimii ani trei strategii de răspuns la campaniile negative.

1. ignorarea atacului

Este soluția folosită de Michael Dukakis în campania prezidențială din 1988, când a fost ținta unor atacuri lansate de stafful republican al lui George Bush.

Populară prin anii 80, această strategie s-a dovedit în multe cazuri falimentară. Ea ține mai degrabă de perioada romantică a comunicării politice, când campaniile electorale erau o dispută între candidați și nu

---

³ Apud Diamond și Bates, p. 387

între echipele de investigatori ai acestora. Nefiind educat în a percepe confruntarea politică sub forma unui spectacol dramatic, publicul impunea politicianilor conduite de tip etic, ceea ce însemna că atacurile trebuiau susținute cu argumente concrete pentru a nu se întoarce împotriva celor ce le lansaseră.

În era televiziunii atacurile au devenit mult mai eficiente prin rapiditatea cu care se răspândea informația și numărul mare de alegători la care ajungea ea. În plus, de la *Daisy Spot* încoace, nu rare au fost atacurile care se inserau doar pe context afectiv, discreditând imaginea adversarului fără a avea nevoie de argumente concrete. De aceea, *a ignora* a devenit sinonim cu *a nu nega*, fapt care lasă locul unor interpretări tendențioase.

Dukakis însuși a recunoscut că dacă ar fi adoptat altă tactică, rezultatele alegerilor i-ar fi putut fi favorabile.

2. intensificarea campaniei proprii

O altă strategie constă în a intensifica propria campanie de imagine, în speranța ca aceasta va înclina balanța într-o direcție favorabilă candidatului promovat. Strategia este fundamentată pe o judecată cantitativă, pe o aritmetică simplistă conform căreia, din perspectiva impactului, un mesaj pozitiv este egal cu un mesaj negativ, iar echilibrul balanței depinde de numărul final al mesajelor.

Așa cum am arătat însă, alegătorii acordă o greutate mai mare afirmațiilor de tip negativ. Weaver și Lynceer invocă cercetări⁴ care demonstrează de ce această strategie nu e întotdeauna eficientă. Ei insistă pe faptul că mesajele negative au efect mai puternic decât cele de tip pozitiv în primul rând prin prisma coeficientului de retenție – sunt reținute mai ușor și rămân în memorie o perioadă mai lungă de timp.

3. "vaccinul antigripal"

În opinia profesorului Edwin Diamond de la Universitatea din New-York, George Bush se numără printre adepții celei de-a treia strategii. Aceasta privește publicitatea de tip negativ ca pe o boală cu efecte letale, ce poate fi prevenită prin administrarea profilactică a unui vaccin. Tradusă în limbajul comunicării politice, strategia presupune identificarea propriilor punctelor slabe și explicarea acestora într-o campanie de imagine în care să se ofere explicațiile, contraargumentele sau dezmințirile necesare.

Această abordare este destul de riscantă. Deși s-a dovedit eficientă în cazul lui Bush (și nu numai) ea este respinsă constant de către politicieni din teama de a nu își expune în mod gratuit punctele slabe, dând apă la moară contracandidaților lor.

4. teoria framing-ului

Sensul de bază al cuvântului *frame* este acela de *cadru, ramă*. În științele sociale el înseamnă *cadru de interpretare*. Pentru a explica relevanța noțiunii de framing în procesul de persuasiune, se oferă următoarea analogie:

---

⁴ Kellerman, 1989; Lau, 1982; Lang, Dhillon și Dong, 1995

Un comis-voiajor care vinde enciclopedii scumpe vorbește cu doi părinți ai căror copii sunt în primii ani de școală. El i-a determinat deja pe interlocutori să recunoască faptul că educația copiilor este un lucru extrem de important. Comis-voiajorul abordează subiectul preț cu mare finețe: "Deoarece enciclopediile pot fi plătite în rate, într-un interval de trei luni va trebui să plătești cca. 40 de cenți pe zi. Aceasta înseamnă mai puțin de o sticlă de apă minerală. Eu nu vreau să vă influențez, dar judecați dumneavoastră: ce e mai important, educația copiilor sau o sticlă de apă minerală?" Puși în fața acestei alegeri, cei doi se decid să cumpere enciclopedia.

Comis-voiajorul a reușit să obțină efectul dorit deoarece el a descris realitatea printr-un alt frame, printr-un alt cadru de interpretare. El a deplasat accentul dinspre prețul ridicat înspre lipsa de importanță a unei banale sticle de apă minerală. Definind realitatea printr-un frame convenabil lui, și anume raportul "apă minerală-educația copiilor", el i-a influențat pe părinți doar determinându-i să privească lucrurile într-un anumit mod. Cu alte cuvinte, a exploatat efectele unui framing favorabil.

Sursa: Milton, A "Understanding the concept of framing"

Tocmai pe aceasta se bazează a patra posibilă strategie. Ea constă în a impune propria definiție a contextului ca primă variantă de discurs mediatic, în a oferi mass-mediei, într-un limbaj convenabil, un cadru de interpretare a evenimentelor. Influențate astfel, televiziunile, radiourile și presa scrisă vor reflecta confruntarea printr-un frame favorabil celui care lansează atacul. Contracandidatului îi rămâne unica soluție de a reacționa la atacul lansat, plasându-se în defensivă. Aceasta înseamnăștig important pentru cel care a atacat: aparându-se, contracandidatul său va pierde inițiativa în fixarea temelor din calendarul dezbaterilor. Fiind nevoit să-și cheltuiască resursele de timp, personal, bani și energie pentru a dezminți atacul, el va abandona din propriile teme favorabile sau nu le va acorda importanță suficientă, fapt care atrage în final o pierdere semnificativă de voturi.

Falsa problemă a argumentelor

Succesul lui *Daisy Spot* postulează un mare adevăr al comunicării politice contemporane: pentru a distruge credibilitatea unui contracandidat este suficient să te adresezi afectivului. *Daisy Spot* nu e un clip informativ, și nici nu construiește un discurs bazat pe argumentarea rațională. Inocență, copilărie, explozii, alternative dramatice - totul se inserează pe palier afectiv. Cum se explică atunci efectele spotului? De ce a fost atât de mare impactul unei acuzații nesustținute de vreo dovadă concretă? Cum au raționat alegătorii?

O parte din răspunsurile la aceste întrebări sunt furnizate de un experiment recent al lui Just, Crigler și Neumann. Aceștia au dovedit că în procesul luării deciziilor *electoratul plasează obiectul evaluării în frame-uri de cogniție conotate afectiv*⁵. Prin aceasta, cercetătorii confirmă premisa că rațiunea este influențată de afectiv când se realizează evaluarea opțiunilor electorale. Alegătorii judecă la modul global (în ansamblu), fără a face o analiză critică a platformelor fiecărui politician.

Uneori, criteriile de alegere sau de respingere a candidaților sunt exclusiv afective. Faptul că subiecții oferă argumente raționale atunci când sunt întrebați de

⁵ Ann N. Crigler, Marion Just, Russell Neumann - *Cognitive and Affective Dimensions of Political Conceptualisation*, in Crigler, Ann - *The Psychology of Political Communication*, the University of Michigan Press, Michigan, 1996.

ce au votat într-un anumit mod, nu înseamnă neapărat că decizia a fost rațională. În multe cazuri raționalizarea se produce ulterior, din nevoia de consonanță cognitivă.

Aceste fenomene erau cunoscute la momentul lansării lui Daisy Spot, dar meritul realizatorilor este de a fi folosit pentru prima dată într-un discurs publicitar negativ doar argumente de tip afectiv. Până la vremea aceea, apelul la sentimente fusese exploatat doar de publicitatea politică pozitivă; atât în sfera comercialului, cât și în publicitatea politică, discursul negativ era bazat pe invocarea de argumente raționale.

Efecte

La fel ca în alte domenii ale câmpului sociouman, analiza efectelor [publicității politice negative] a dat naștere la numeroase dezbateri și contradicții. Rezultatele studiilor privind efectele publicității politice sunt adesea contradictorii datorită existenței unor factori din mediu care, alături de publicitate, intervin asupra comportamentelor electorale. De multe ori, influența acestor factori nu poate fi eliminată total, iar asta dă naștere la erori.

După mai bine de șase decenii de analiză sistematică a efectelor publicității politice, se pare că disputa dintre susținătorii și detractorii strategiilor agresive este departe de a se fi încheiat. Cât privește cuantificarea efectelor, lucrurile sunt încă atât de neclare încât analiștii de marcă fac referire cu ironie la vorbele memorabile ale lui B. Berelson din 1940, care sintetizează certitudinile existente în această problemă: tot ceea ce știm sigur este că "anumite spoturi axate pe anumite probleme și receptate de către anumiți alegători în anumite contexte au anumite efecte"⁶.

E salutar însă faptul că polemica, plasată într-o primă fază pe terenul argumentărilor de tip etic, s-a rafinat în ultimii ani și a dobândit consistența dată de rezultatele unor cercetări riguroase. Ar fi imposibil să cităm lungul șir de cercetări care s-au desfășurat numai în ultimele două decenii, atât în spațiul american, cât și în cel european. Iată însă care sunt principalele teme aflate în controversă.

1. Principala critică la adresa publicității politice negative este faptul că ea reduce rata participării la vot, transformând confruntarea electorală într-un spectacol al invectivelor reciproce care îi îndepărtează pe alegători, provocându-le dezgust. Ca reacție, aceștia refuză să se implice în actul politic și nu se mai deplasează la urne.

Uneori, acest efect poate să fie chiar scopul campaniei negative: a-i determina pe simpatizanții contracandidatului să nu meargă la vot poate asigura cele câteva procente necesare câștigării alegerilor. Dar în cele mai multe cazuri efectul nu este planificat. El se produce ca efect bumerang și se răsfrânge asupra ambelor tabere.

În ciuda rigurozității de care au dat dovadă, cei amintiți par să fi comis o eroare de perspectivă. Cercetările lor tratează efectele în lipsa oricăror diferențieri cu privire la categoriile de alegători implicați în procesul electoral, tratând masa votanților în ansamblu. Asemenea judecăți globale comportă riscuri majore și pot conduce la concluzii complet eronate. În cartea lor "Going Negative: How Political Advertisements Shrink and Polarize the Electorate", Stephen D. Ansolabehere și Shanto Iyengar demonstrează că impactul publicității politice negative diferă în funcție de categoriile de alegători. Cei doi diferențiază votanții partizani (care au deja o opinie puternică în

---

⁶ apud Diamond și Bates, p 245

favoarea unui candidat) de cei independenți (neafiliați politic și indeciși). În opinia autorilor, reclamele negative nu influențează decisiv votanții partizani, dar determină o semnificativă scădere a participării la vot a votanților independenți⁷.

Mai mult chiar, publicitatea politică negativă poate genera creșterea participării la vot, arată un experiment recent desfășurat la *Universitatea Missouri-Columbia*. Autorii experimentului⁸ au demonstrat că în realitate publicitatea de atac contribuie la creșterea gradului de implicare a alegătorilor procesul electoral. Leshner și Thorson susțin că acest efect este cuantificabil statistic: alegătorii care au atitudini negative față de campaniile electorale votează în procente semnificativ mai mari decât cei care sunt mulțumiți de felul în care decurge campania.

Cei doi autori critică rezultatele studiilor care susțin că publicitatea politica negativă duce la scăderea participării la vot. Ei sunt de părere că majoritatea acestor studii sunt susceptibile de un viciu de metodă, și anume de faptul că se bazează pe declarațiile subiecților și nu pe date statistice reale privind participarea la vot. Nu toți cei care spun ca au mers la vot au votat cu adevărat – sunt de părere Leshner și Thorson. 75 de procente dintre subiecții cercetării realizate de ei au declarat că participaseră la vot, deși ei nu votaseră în realitate.

Opiniile pro și contra trebuie nu trebuie să facă abstracție de faptul că în ecuația evaluării efectelor intervin și variabile de context. Participarea la vot poate să fie și consecința altor factori din mediu. Simțul culturii civice pare a fi scăzut considerabil în ultimii ani în întreaga lume, iar alegătorii nu mai percep fenomenul politic drept parte a realității cotidiene în care sunt implicați, ci ca pe un spectacol îndepărtat. Aceasta se datorează faptului că cetățenii nu mai au acces direct la dezbaterile politice, ci percep totul prin intermediul presei, radioului și televiziunii. Transformarea realității politice din experiența directă în realitate mediată pare a îi determina pe indivizi să o perceapă ca pe un ritual fără impact imediat asupra vieții lor viitoare. Pe aceste coordonate, îndemnul de a merge la vot, lansat în cadrul unui clip de televiziune, nu diferă cu mult de îndemnul de a cumpăra o cutie de margarină, cultivat de un spot comercial⁹. Prin raportare la logica acestei argumentații este firesc ca rata participării la vot să scadă, dar asta nu se datorează publicității politice negative.

BIBLIOGRAFIE (I)

1. Crigler, Ann N.,. Just M, Neumann R. - *Cognitive and Affective Dimensions of Political Conceptualisation*, in Crigler, Ann - *The Psychology of Political Communication*, the University of Michigan Press, Michigan, 1996.
2. Diamond, S., Bates, J. - *The Spot: The Rise of Political Advertising on Television*- ed a treia, MIT Press, Michigan, 1992
3. Jamieson, Kathleen Hall - *Dirty Politics: Deception, Distraction, and Democracy*, Oxford Univ Press, 1993

⁷ Cf. lui Ansolabehere și Iyengar, scăderea participării la vot a alegătorilor independenți ca efect al campaniei negative a fost de e 11%, în timp ce în cazul alegătorilor partizani rata de scădere a fost de doar 3%

⁸ Leshner și Thorson, 2000

⁹ Diamond și Bates, p. 370

4. Kellermann, Kathy (1989), *The Negativity Effect in Interaction: It's All in Your Point of View*, în "Human Communication Research", 16 (2), 147-183.
5. Lau, Richard R.- *Negativity in Political Perception*, în "Political Behavior", 4 (4), (1982), 353-377.
6. Leshner, Glenn și Thorson, Esther – *Political Communication*, 2000
7. Lang, A, Dhillon, Dong - *The Effects of Emotional Arousal and Valence on Television Viewers' Cognitive Capacity and Memory*, în "Journal of Broadcasting and Electronic Media", (1995), 39 (3), 313-327.

O PERSONALITATE MARCANTĂ A GÂNDIRII ETICE EUROPENE – ADELA CORTINA

TEODOR VIDAM

ABSTRACT. A Prominent Personality of European Ethical Thought - Adela Cortina.

The ethical conception proposed by Adela Cortina represents a referential moment in the European thinking at the end of the century and the beginning of the new millennium. The Spanish ethician differentiates three distinct levels of the moral world: morality, moral and ethics. She studies the methods that are used in moral phenomenon exploration, choosing mostly the transcendental and systematic methods. Also she analyses with judgement the actual ethical pluralism, underlining the virtues that the communicative ethics and civic moral have. She is concerned of the particularities of moral judgement and the possibilities to build a better world. We think that there are enough reasons to reveal from inside how are structured the essential joints of her own ethic conceptions.

A. Ființa umană - ființă protomorală

Dualismul ontologico-etic există pentru cine separă «este» și «trebuie», adică faptul de valoare. Conform viziunii lui Adela Cortina naturalismul mai mult decât «panmoralizează», discreditează specificul fenomenului moral prin accentuarea în exces a substratului natural-obiectiv. Nu este posibil să se reducă predicatelor morale la cele naturale, să reabilităm sofismul hegelian sub o altă formă: tot ce e natural e moral și invers. Or, să se prescrie realității ceea ce trebuie să fie fără a ține seama de structura și modalitățile acesteia. Altfel zis, să admitem o ruptură între lumea premorală și cea morală.

Realitatea nu este ceea ce este dacă avem în vedere și realitatea umană. Ceea ce este nu este totul ținând seama de aceeași condiție umană. După cum realitatea deține forțe pe care oamenii nu le pot neglija dacă vor să se realizeze în mod plener, într-o formă deplină, să tindă spre fericire. Pentru a fi liberi, oamenii trebuie să se bazeze pe realitate, pe lumea în care trăiesc și din care se hrănesc. Pentru a nu admite arbitrarul în incinta moralei, lipsind-o de suport și autoritate, avem nevoie de puncte de sprijin în realitate. Analiza datului în profunzime ne dezvăluie că ființa umană e legată de realitate printr-un cordon ombilical, care nu se poate scurta, fără să provocăm moartea. Este necesar ca ființa umană să-și clarifice statutul existențial, să cunoască lucrurile și fenomenele și să se cunoască pe sine însăși. Fiecare om este dotat cu tendințe neîmplinite, care îl determină să considere dezirabil să aleagă unele posibilități comparativ cu altele. Aceste tendințe izvorăsc din ansamblul dispozițiilor înnăscute, adică din constituția temperamentală a persoanei din ceea ce ne alocă natura prin intermediul patrimoniului genetic. Nu putem alege locul unde vedem lumina soarelui, după cum nu putem alege între o pereche de părinți sau alta.

După cum consideră Adela Cortina “Antropologia arată cu mult înaintea judecății și principiilor morale că amoralismul este un concept gol” (1. Adela Cortina, *Etica sin moral*, Ed. Tecnos, S.A., 1995, Madrid, p.63). omul este ființa care prin însăși natura sa se vede obligată să dobândească a doua natură. Dacă animalului îi este trasată adaptarea, omul vrea să o facă, ține să-și justifice actele sale: acest prim sens al «justiției» este indubitabil pentru om.

Realitatea este indispensabilă omului pentru autorealizarea sa, nu numai pentru a supraviețui, ci, el fiind «protomoral» structurat, poate și trebuie să se modeleze axiologic. Datul condiției umane de ființă «protomorală» ne arată că în mod constitutiv suntem diferiți de celelalte realități, că oamenii tind în mod irepresibil spre fericire, iar singura modalitate de a o realiza este însușirea posibilităților care conduc la ea. A proiecta sau a face proiecte este o caracteristică a voinței, dar fericirea trebuie să corespundă deopotrivă dorinței, și, de aceea, nu este doar cucerire, ci, de asemenea, dar. Ea este legată de daimonul personal, ea este dar când este. Dar al păcii interioare, al concilierii și reconcilierii cu alții și cu noi înșine.

Protomoralul pretinde să ocupe locul întemeietor pe care etica kantiană îl rezerva rațiunii. Gradul de sănătate a persoanelor se măsoară prin gradul de autoposiune, în timp ce imposibilitatea de a se controla pe sine-însăși este simptomul bolii. “Impulsul de autostăpânire este, poate, o tendință biologică ce operează în conduita noastră” (2. Adela Cortina, *El quehacer etico*, Aula XXI, Soutillima, 1999, p.100). Ceea ce este nu este totul, ceea ce poate fi mai mult depinde de capacitățile noastre creatoare, de ceea ce poate amplifica realul pornind de la ceea ce este. Nu există indivizi abstracti, independenți de popoare, culturi și epoci. Pentru a deveni persoane trebuie să traversăm un proces de socializare și să ne însușim tradițiile societății noastre concrete.

Punctul de plecare al moralității nu este niciodată un individ oarecare, ci acest individ dintr-un grup social, dintr-o epocă și un anumit loc. De-a lungul unei vieți suntem obligați de a alege între diverse posibilități care se ivesc sau pe care le instituim, și aceste succesive alegeri ne duc în parte la formarea caracterului nostru. De regulă, mergem în preîntâmpinarea acelor posibilități care duc la creșterea stăpânirii-de-sine, a acelor care ne fac să fim mai mult «noi-înșine». În mod strâns legat de idealul stăpânirii-de-sine se află necesitatea de autoapreciere. Între individualismul exagerat și altruismul rău înțeles, se interpune autoaprecierea justă care duce la înălțimea morală, capabilă de a se confrunța cu demoralizarea și dezumanizarea. ***Dobândirea și fortificarea celei de a doua naturi, adică a caracterului, ghidat de atitudini și valori, înseamnă trecerea calitativă de la condiția de ființă protomorală la aceea de subiect moral.***

B. Specificitatea fenomenului moral

Oamenii se nasc cu un strat insubordonabil, dificil de deslușit într-o manieră inteligibilă: dorinți, preferințe, necesități, aspirații și interese, ceea ce stopează preocuparea generalizată de a fundamenta morala pe fapte. La o primă aproximare structura fenomenului moral este contradictorie, subiectivă și obiectivă, în același timp. După cum precizează Adela Cortina “lumea morală nu este aceea a iraționalului, ci are logica sa particulară” (3. Adela Cortina, *Etica minima*, Ed. Ternos, S.A., 2000, p.34). Materia dorințelor este o componentă intrinsecă a fenomenului moral, dorinți

concupiscente, comune, rezonabile, ceea ce nu înseamnă să cădem în capcana subiectivismului. Matricea afectivă constituie patul germinativ nu numai al deziderabilității, ci și a raționalității practice.

Adevărul judecăților morale se poate verifica prin confruntare cu realitatea umană. Judecata "Omul, și în general orice ființă rațională, există ca scop în sine însuși" este o judecată de existență. Nici normativă nici de valoare, ci o afirmație despre realitatea umană. Ea cere să fim încrezători în propria umanitate. Conform poziției lui Adela Cortina posibilitatea moralei constă în preferința rațională dintre mai multe coduri. Morala se referă la judecăți care încearcă să regleze conduita umană, fapt pentru care ele pot fi considerate drept «prescripții». Ele se referă la acte libere, și, ca atare, sunt responsabile și imputabile.

Distincția formă-conținut străbate istoria eticii prezentându-se din unghiuri diferite. Forma reprezintă elementul universalizator, în timp ce conținutul comportă schimbări, variații istorice și culturale, fapt care asigură diversitatea morală. Termenul «scop» conferă la ceea ce este imediat și implicit din perspectiva moralității rațiune suficientă. În descoperirea adevărilor morale sunt insuficiente și unilaterale metodele psihologice, economice și istorice. De problematica rațiunii suficiente, aceea a scopurilor, se poate ocupa și răspunde într-o manieră acceptabilă metoda sistematică.

Aceasta înseamnă că particularul se deslușește deopotrivă prin mijlocirea relației sale cu întregul și determinarea adevărului unui enunț este posibilă printr-un sistem de relații. Pentru a circumscrie specificitatea fenomenului moral, după Adela Cortina, este necesar să ne detașăm de metoda descriptiv-explicativă, de tratarea istorică a conceptelor, de analiza limbajului moral, care nu poate justifica adevărul judecăților morale nici măcar nu transcende incinta semantică. Puncte de sprijin metodei sistematice îi poate oferi metoda transcendentă întemeiată de Kant și care de atunci a îmbrăcat diverse forme.

Pozitivismul neagă posibilitatea unei fundamentări raționale a judecăților morale. Scientismul, axându-și rădăcinile în pozitivism și cunoscând o dezvoltare amplă sub tutela neopozitivismului logic promovează raționalitatea strategică (mijloace-scopuri) în considerarea acțiunilor, neținând seama de valorizare. Raționalitatea instrumentală și cea strategică nu țin seama de particularitățile proprii fenomenului moral. Intersubiectivitatea nu se confundă cu subiectivismul nici nu se reduce la particularitățile unui individ. Ea semnifică că suntem capabili de a fi înțeleși și acceptați de fiecare subiect uman întrucât se recunoaște un fond comun între toți oamenii.

Identitatea umană rezidă în capacitatea comunicativă, ea este un proiect de dobândit parcurgând conținuturi prin care ne recunosc ceilalți oameni. Morala este intersubiectiv validă, comunicativă, comprehensibilă și acceptabilă de orice om. Determinarea morală e progresivă atât în planul maturizării psihointelectuale de ordin personal, cât și filogenetic, adică planul de cristalizare și sedimentare treptată a spiritualității umane. Religiile au îndeplinit în civilizațiile arhaice o funcție de identificare, de întemeiere a normelor morale și juridice și au legitimat dominația politică.

Evoluția cunoașterii științifice și îndeosebi dezvoltarea tehnicii și a producției au dus treptat la diminuarea cosmoviziunilor religioase ca izvor de identificare și legitimare. Treptat s-au impus alte viziuni sincrone cu modul tehnic de a considera și rezolva problemele, renunțându-se la concepțiile preocupate de «absolut», «soarta» etc. de la termenul de «rațiune» din epoca luminilor s-a ajuns la mijlocul secolului

al XIX-lea la cel de raționalitate, pentru ca în secolul XX să sa ajungă la «raționalități». Afirmarea raționalismului, după cum consideră M. Weber, a dus la desfermecarea lumii, ajungându-se finalmente la ideea că D-zeu a murit. Din această schimbare de direcție s-a născut dreptul natural, morala formală și idealurile democratice.

Universalismul moral așa cum și l-a închipuit epoca luminilor s-a stins, a învins «raționalitatea instrumentală». Are loc o mutație valorică după cum precizează A. Cortina. "Morala transcende incinta «deontică», cuprinsul datoriei și al normelor". (4. Adela Cortina, *Etica minima*, Ed. Tecnos, S.A., 2000, Madrid, p.157). ea a ajuns să asigure minimul de legi cosensuale constituite ca norme pozitive care reprezintă reguli ale derulării vieții cotidiene. Dar proiectele morale sunt legate în același timp de minimum și maximum normativ, înregistrează o mișcare de pendul între aceste limite, limita superioară neputând fi atinsă decât prin valori care cer sacrificii din partea autorilor, dar și înobilează viața.

Este posibil să configurăm o atitudine mai umană decât altele? Absența convingerilor morale coerent înrădăcinate duce la absența dimensiunii personale în stilul de viață profesat de societatea modernă. Suntem conservatori în familie, progresiști între amici, credincioși azi, atei mâine, agnostici poimâine. Liberali în ce privește sexul, socialiști în ce privește economicul și anarhiști în ce privește cultura. În fiecare din noi răsună multiple apartenențe, oferte și cereri ale societății noastre complexe și schimbătoare. Un asemenea pluralism mai mult presupune gol decât substanță morală. Pragmatismul nu mai are timp pentru reflecție și amintiri, calculabilitatea se substituie adevărului. În acest context, Adela Cortina ajunge la o concluzie importantă "Este rațiunea comunicativă, nu cea strategică a imperativelor ipotetice, ceea ce face din om dintre toate ființele un scop al creației" (5. Idem, p.176).

Adela Cortina recunoaște în mod deschis ruptura dintre raționalitate și credința religioasă, dintre ultima și viața publică lipsită de idealuri morale. Fapt îngrijorător este că a început să crească numărul celor care se comportă irațional în fața in justiției, durerii și morții. Spre deosebire de rațiunea teoretică ce se referă la lucruri care nu pot fi altfel de cum sunt, rațiunea practică se referă la acțiuni care pot să fie altfel. Ele pot fi justificate prin scopuri, iar cunoașterea lor definește conținutul raționalității practice. ***Fapta morală primește justificarea sau întemeierea de la existența persoanei umane marcată valoric sau ca fiind ceva valoros, dar nu valoarea per se.***

Orice ființă umană este scop-în-sine, poate să treacă de la condiția de individ la condiția de persoană când minimul moral (limita inferioară) este prezent și funcționează, dar puțini sunt aceia care ating pragul superior, statutul de personalitate marcantă moral, adică să realizeze maximul moral. A fi om este mai mult decât realitatea naturală, deoarece el are capacitatea de autodeterminare, de a produce bunuri și valori, de a parcurge registrul «raționalităților» care deși parcelare, pot fi justificate de raționalitatea practică, adică de capacitatea de a comunica și a iubi, sau într-un cuvânt de reacția axiologică în fața lumii și a formelor vieții.

Judecata "Omul virtuos este fericit" nu constituie pentru utilitarism o judecată analitică, de vreme ce el încearcă să concilieze criteriul maximei fericirii cu distribuirea justă a utilităților. Adela Cortina consideră că gândirea etică a separat "cele două componente ce alcătuiesc fenomenul moral în totalitatea sa – virtutea și fericirea – deoarece ambii termeni au primit conotații foarte diferite de cele pe care le aveau

în Grecia clasică” (6. Idem, p.274). Aserțiunea lui Kant conform căreia judecata “Omul virtuos este fericit” e o judecată sintetic a priori nu o confirmă nici simpla analiză nici experiența. Pentru a putea elibera ființa umană de orice reziduu naturalist, Kant separă cele două lumi, lumea morală și cea naturală, această separare fiind prețul plătit pentru salvarea autonomiei. Acest punct de vedere al moralei kantiene este un moment necesar, dar trebuie depășit deoarece formalismul nu ne permite să legitimăm nici un conținut concret al moralității, ci se limitează la a legitima datul. Adela Cortina specifică într-o manieră indubitabilă față de Kant “Interesele eteronome sunt acelea care conduc alegerile indivizilor empirici” (7. Idem, p.280). judecata «Omul virtuos este fericit» este sintetic a posteriori, deoarece conexiunea ambilor termeni depinde de înlănțuirile cauzale. În societatea în care trăim se poate spune că dacă un om virtuos este fericit are noroc, deoarece condițiile nu sunt puse sau asigurate.

C. O posibilă etică a modernității critice – etica comunicativă

Ar fi posibilă reconstruirea bogăției fenomenului moral pornind de la proceduralismul etic conștienți fiind că morala dispune de o dimensiune antropologică, axiologică și teleologică. Proceduralismul etic profesat de Adela Cortina nu s-a constituit fără motiv, de altfel, ca orice curent etic. Motivul major l-a constituit insuficiențele unor metode folosite în cercetarea fenomenului moral. Metoda descriptiv-explicativă, metoda istorică, metoda analizei limbajului moral, metodele psihologice, economice, sociologice etc., toate acestea s-au dovedit irelevante pentru a surprinde specificitatea fenomenului moral.

În timp ce normele, virtuțile, idealurile depind de contexte diferite, de modul cum «substanța morală» se modifică diacronic, iar câteodată sincron, structurile cognitive și procedeele legitimizează ale normelor pot fi descrise fără a ține seama de contexte, de factorii sociali și temporali. După Adela Cortina procedeele ne permit menținerea caracterului critic al rațiunii, exigența universalizării, transcenderea praxisului concret, dar în același timp ele se pot citi în modalitățile de manifestare ale praxisului concret: în formarea stadială a judecăților morale (J. Kohlberg), a celor despre justiție ce impregnează democrațiile occidentale.

Această dialectică a imanenței și transcendenței raționalității practice este aceea care-l discreditează pe R. Rorty care susține imposibilitatea de a depăși barierele contextuale ale etnocentrismului, pe Macintyre în convingerea sa că raționalitatea practică este determinată de tradiție. Este necesar poate, înrădăcinarea indivizilor în comunități și tradiții, în ethosul concret din care modernitatea ne-a smuls, pentru a conta pe o identitate reală, autentică. Istoricitatea conținuturilor morale este de netăgăduit, dar proceduralismul etic poate justifica în mod rațional exigența universalizării fenomenului moral.

Din această perspectivă, eticiana Adela Cortina, întreprinde un demers critic la adresa teleologismului și deontologismului. Deosebirea dintre aceste două orientări etice rezidă în modul distinct de a articula două concepte centrale ale moralității – ceea ce e bun și ceea ce e corect. Pentru teleologism este necesar să începem cu determinarea binelui pentru ființa umană și ulterior a corectului ca și o condiție de maximizare a binelui. Deontologismul se ocupă de caracterizarea și definirea a ceea ce este corect și lasă binele în plan secund. El se rezumă la principii, datorii, norme, la ceea ce îl face demn de rădăcina greacă a denumirii sale – **deon**.

Pentru Kant moralitatea unei acțiuni depinde în totalitate de intenție, de ceea ce agentul vrea să facă, pe când actualii deontologiști și eticieni ai responsabilității consideră mai important decât o bună intenție este ceea ce este bun să se realizeze.

Adela Cortina disociază între bun și bine. La fel cum este necesar să menținem dimensiunea intenției și a motivului moral pentru a putea vorbi de moralitate, deoarece nu se poate institui intersubiectivitatea dacă nu ne bazăm pe subiecți autonomi, capabili de a pune în orice moment problema instituțiilor statului. Este aproape inuman să pretinzi fidelitate față de norme în toate cazurile, dar nu se poate renunța la ele pentru orientare și pentru demersul critic.

Adela Cortina în mod judicios aduce patru obiecții la adresa teleologismului hedonist. În primul rând, eticile care au un scop dominant să se străduiască pentru superioritatea scopului ales încât acesta să poată fi utilizat drept criteriu pentru a decide în mod rațional în cazul conflictelor acțiunii. Termenul de plăcere, satisfacerea unei dorinți, reprezintă un teren unde ne putem împotmoli. În al doilea rând, existența unei legislații juridice și al unui cod moral nu se explică numai prin dorința de a place. După cum, de asemenea, în al treilea rând, exigențele autonomiei nu pot fi justificate numai prin dorința de fericire. Subiectivismul caracterizează teleologismul hedonist precum și utilitarismul care încearcă să gestioneze utilitățile în vederea unui maxim de satisfacție. În al patrulea rând, cine consideră plăcerea drept scopul conduitei și ia ca punct de plecare etica dorințelor pierde orice drept de a distinge între plăcerile inferioare și cele superioare în maniera lui J.S. Mill.

Refuzul raționalismului critic de a admite o întemeiere a oricărei etici se situează încă pe traseul modernității, fapt care face din epistemologie centrul reflecției filosofice. Hans Albert, continuatorul legitim a lui K. Popper, consideră decizia morală ca fiind supusă jurisdicției raționalismului critic. R. Rorty consideră participării la un discurs ca fiind uniți de un interes și urmărind un scop comun, adică ceea ce se numește «universitas». Hermeneutica unește oamenii mai mult prin urbanitate decât pe un teren sau în jurul unui obiectiv comun. Ea încearcă să substituie dorința de obiectivitate prin aceea de solidaritate. Adevărul se identifică cu posibilitatea de a justifica o afirmație în fața umanității. Este adevărat ceea ce este în mod universal justificabil.

Nietzsche, Heidegger sau Gadamer au șters diferențele între adevărurile permanente și cele stabilite în mod contingent, adică într-o manieră fáctice. Nu există un punct central aistoric și o periferie contingentă, **ci contingența este categoria majoră a vieții noastre**. Nu se recunoaște nici măcar fondul sau numitorul comun a ceea ce este și rămâne același. Contingența, ocazionalul, fácticitatea sunt termenii care ne arată lipsa noastră de contingență, faptul că suntem sortiți anonimatului și aneantizării.

Lipsurile rațiunii moderne totalizatoare au fost dezvăluite din unghiuri multiple: psihologic (Freud); psihologico-sociologic (Horkheimer și T. Adorno); filosofia limbajului (L. Wittgenstein). Ei aprobă opțiunea pentru fragment, diferență, descentrare. Raționalitatea strategică a «colonizat» lumea vieții, a inundat-o cu mijloacele sale de control – banii și puterea. Cert este că raționamentul practic nu se mișcă în lumea ideilor, separat de lumea noastră contingentă, nici nu se sprijină pe un imperativ formal, ca și cum ar fi posibil să reflectezi în mod moral pornind de

la zero. El aparține întotdeauna unuia context vital de care nu se poate dezlega și de aceea punctul de plecare al reflecției etice trebuie să fie experiența hermeneutică. Etica neoaristotelică înțelege, probabil, că ethosul individual și comunitar este locul raționamentului practic, loc de care nu ne putem elibera decât prin mijlocirea criteriilor care-l transcend. Deosebirea dintre cele două tipuri de ethos, individual și comunitar, este necesară pentru sprijin și control reciproc.

Modernitatea menține un potențial emancipator, un minimum de raționalitate, universalitate și exigibilitate. Aceste exigențe, conform poziției lui Adela Cortina, le reunește și le confirmă etica comunicativă. În acest sens, ea împărtășește linia dominantă a gândirii filosofice europene ilustrată de Karl-Otto Apel și J. Habermas. “Posedă forță legitimatoră numai regulile și premisele comunicative, care permit să deosebim un acord de un pact, obținut între persoane libere și egale, față de un consens contingent sau forțat (8. J. Habermas, *La reconstruction del materialismo historico*, Ed. Taurus, Madrid, 1981, p.254).

După Adela Cortina cele două mari intuiții morale ale epocii noastre: compasiunea pentru oamenii vulnerabili și grija pentru relațiile sociale cărora le datorăm identitatea și promovarea, implică două virtuți: justiția și solidaritatea. Justiția are grijă de a apăra libertățile și drepturile egale ale indivizilor care se autodetermină, în timp ce solidaritatea se ocupă de componentele unei forme de viață, pe care împărtășindu-le, aderăm, fraternizăm cu ele. Etica comunicativă este o «democratizare» și o «pragmatizare» a dreptului rațional modern. Un subiect moral se modelează într-un dialog intersubiectiv, dar nu mai puțin intrasubiectiv. Voința, concept cheie al vieții morale, se identifică cu etica comunicativă sau a «formării democratice», devenind treptat disponibilă pentru dialog. Formarea morală a voinței nu se poate lăsa pe seama unui posibilism politic.

În cazul fenomenului moral dimensiunea rațională merge împreună cu cea intențională, fapt care a fost neglijat de reprezentanții diferitelor orientări etice. “Acordul este inerent ca «ethos» al limbajului uman. Limbajul și acordul nu se comportă în mod reciproc ca mijloc și scop, dar numai așa putem să clarificăm termenul de acord când precizăm ceea ce semnifică utilizarea propozițiilor cu sens comunicativ. Termenii de rostire și acord se interpretează în mod reciproc.” (9. J. Habermas, *Theorie des Kommunikativen Handelns*, Ed. Suhrkamp, Frankfurt, 1981, p.387). Limbajul este unicul mijloc de a coordona acțiunea.

Trebuie să distingem între o utilizare originară și una derivată a limbajului: utilizarea originară poartă cu sine telosul: **utilizarea derivată caută acordul, principiul de bază al eticii comunicative**. El se caracterizează prin patru trăsături definitorii: autorenunțarea, recunoașterea, compromisul și speranța. Autorenunțarea se referă la propriile interese și convingeri marcate de subiectivism și limite, fapt care îngreunează calea spre adevăr. Recunoașterea se referă la dreptul membrilor comunității de a-și expune propriile descoperiri și de a le justifica. Celelalte două trăsături sunt subsecvente primelor două: compromis în căutarea adevărului și speranța într-un posibil consens definitiv.

Etica comunicativă consideră oamenii capabili de competență în praxisul mediilor de comunicare sau care ar putea să o posede. Scopul comunicărilor este acordul, care se poate produce în mod deplin în condiții de simetrie materială și culturală. Dacă telos-ul limbajului este acordul și limbajul este unicul mediu de

coordonare a acțiunii, întemeierea rațională a regulilor morale, considera Adela Cortina, este posibilă. Supoziție argumentată și de Karl-Ott Apel "Toate ființele umane capabile de comunicare lingvistică trebuie să fie recunoscute ca persoane, deoarece în toate acțiunile și expresiile lor sunt interlocutori virtuali și justificarea nelimitată a gândirii nu poate renunța la nici un interlocutor". (10. Karl Otto Apel, *Etica aplicado și democrația*, Ternos, Madrid, 1993, p.380-381).

D. Modelul cetățeanului național și universal

Logica particular-contradictorie a fenomenului moral caracterizează și democrația, atât în domeniul participării cât și în cel al cetățeniei, comunității și individualismului. Democrația tinde să fie guvernarea tuturor, dar se poate exercita în societatea de mase numai prin puterea minorității. O asemenea dilemă s-ar putea rezolva convertind viața democratică într-un mecanism de selecție a elitelor. O a doua contradicție a democrației se referă la faptul că deși unitatea de bază ar trebui să fie individul, în realitate se manifestă corporațiile și coalițiile. Tendința de a forma coaliții este inevitabilă. Când indivizii nu pot să urmeze interesele lor proprii se unesc pentru a le putea urmări în mod colectiv prin intermediul coalițiilor. Sunt aporii, consideră Adela Cortina pe care trebuie să și le asume un ethos democratic.

Timpurile pe care le trăim sunt timpuri amestecate: timpul economiei mixte, amestecă piața liberă și intervenția; politica mixtă, nici liberalism sălbatic nici socialism dogmatic; filosofie mixtă, nici rațiune nici experiență pură. Nu deținem chei a priori ale lumii și istoriei. Spre stupoare marxismului, schimbările sociale au dovedit caracterul caduc al categoriilor materialismului istoric: diviziunea de clasă nu a dat seama de grupările distincte de interese; abolirea proprietății private nu este o condiție necesară și suficientă a unei societăți mai juste; promisiunea unei societăți abundente datorită progresului științifico-tehnic nu s-a adevărit; ideile nu dirijează istoria dar nici structura economică; considerarea omului ca sumă a relațiilor sociale conduce la un colectivism inuman; dar fără marxism nu avem motive să pretindem o societate mai justă. Liberalismul, la rândul său, s-a văzut nevoit să-și revizuiască dogmele inițiale bazate pe înțelegerea omului ca individ posesor: proprietatea reprezintă sprijinul ferm al libertății sale și egoismul reprezintă pârghia vieții economice.

Persoana autonomă este punctul de încrucișare între individual și universal. Ea reprezintă punctul de plecare înaintea pacturilor, negocierilor și chiar a acordurilor. Ea este mai mult decât o incintă a preferințelor subiective când își asumă perspectiva universalității. Într-o lume umană în care inegalitățile naturale nu vor fi niciodată eliminate, iar cele sociale vor fi atenuate cu mare dificultate, ceea ce se poate face este să apelăm la cooperare, la creșterea autoaprecierii responsabile de sine și la solidaritate ca element vital pentru umanitatea concretă din noi. Dialogul intersubiectiv nu se substituie celui intrasubiectiv: praxisul lingvistic arată că este imposibil ca persoanele să subziste fără o țesătură a relațiilor intersubiective, fără un minimum de recunoaștere reciprocă între participanții la un limbaj. Subiecții autonomi sunt insubstituibili, dar, de asemenea, trebuie cultivată atitudinea de solidaritate.

Etica societății civile este una minimă și nu una maximă. Există diferență între judecată, "aceasta e just" și "aceasta îmi convine". Prima trece dincolo de preferințele personale și grupale, cealaltă este ancorată în subiectivismul acestora.

O societate pluralistă, în care are sens morala civică, este una în care trăiesc cetățenii cu credințe religioase diferite, grupări ce împărtășesc idealuri distincte de viață. Într-o asemenea societate se pun întrebări într-o manieră socratică: Ce persoană sau instituție este recunoscută de toți cetățenii pentru a-i informa ceea ce este moralmente corect sau incorect? Cine este autorizat într-o asemenea societate să se pronunțe asupra măsurii umanității?

În calitate de cetățean ființa umană este membru al unei familii, a unei etnii, a unei culturi, a unei biserici, și nu în ultimul rând reprezentant al unei națiuni care așteaptă de la el o participare activă și responsabilă la realizarea binelui comun. Modelul cetățeanului, după Adela Cortina, este deopotrivă național și universal, el se constituie ca exponentul unui particularism care nu se poate valorifica plener decât în perspectiva universală. Sentimentul civic este rezultatul unor proiecte comune cu conaționalii și cu ceilalți concitadini care populează planeta albastră numită Pământ. Asumarea punctului de vedere moral nu poate să fie niciodată pactul intereselor individuale sau grupale, rezultatul unor negocieri, ci un acord unanim, fructul unui dialog sincer, acela care încearcă să răspundă unor interese universalizabile.

De aceea există un ansamblu important de etici care se ocupă de dimensiunea normativă a fenomenului moral. Pe lângă intersubiectivitate morala e marcată de interacțiuni, nucleul semnificativ al acestora reprezentându-l normele juridice, religioase și morale. Adela Cortina ne dezvăluie deosebirile dintre ele. Normele morale sunt acelea care obligă subiectul din interior, deoarece este propria sa conștiință aceea care le recunoaște forța umanizatoare, în așa fel încât toți cetățenii ar trebui să le recunoască și realizeze pentru a nu rămâne sub pragul minimului moral. Încălcarea unei norme morale se sancționează pe plan intern producându-se sub forma remușcării. Normele morale care duc la descoperirea unor soluții umane sunt universalizabile.

Normele juridice sunt promulgate de aceia care conduc o națiune și obligă pe toți membrii comunității politice să fie de acord sau nu cu norma. În cazul încălcării normei juridice are loc o sancțiune din afara subiectului printr-o forță constrângătoare. Normele juridice au nevoie nu numai de forță legală, ci și de legitimare din partea valorilor morale. “O ultimă diferență între morală și drept, - precizează Adela Cortina – pe care aici vrem să o detașăm, este că normele juridice nu obligă întreaga comunitate, ci numai membrii unei comunități în cuprinsul căreia au forță legală”. (11. Adela Cortina, *Los ciudadanos como protagonistas*, Galaxia Gutenberg, Barcelona, 1999, p. 60).

Normele religioase, la rândul lor, provin de la D-zeu, parcurgând comunitatea religioasă și biserica sa. Pentru catolici conștiința subiectului este aceea care recunoaște obligativitatea normei între limitele sale interne cele mai stricte. Norma morală nu are forță obligatorie, ci numai pentru cine o recunoaște, astfel încât niciodată norma morală nu va fi impusă din afară. Aceste norme reglementează viața privată și publică. Fiecare cetățean este responsabil pentru judecățile sale morale și pentru adeziunea la un cult religios sau altul. Nu există reprezentanți etici ai judecății și voinței subiecților. Opinia majorității și opinia publică nu reprezintă adevărul moral. Ele pot să enunțe normele morale corecte, dar nu pot să le formuleze. Voința majorității este procedeu legal pentru a lua decizii în mediile

politice, deoarece unanimitatea este greu de atins, dar în incinta moralei nu e nevoie de forță legitimatoare, în care fiecare subiect decide în ultima analiză ce consideră corect.

Adela Cortina subliniază foarte clar “Se pare că izvorul moralității ar fi majoritatea sau opinia publică, când în afacerea moralității fiecare subiect uman este piatra unghiulară” (12. Idem, p.62). protagoniștii vieții morale sunt persoanele obișnuite, normale; ei sunt adevărații promotori ai moralei civice. În mod firesc Adela Cortina își pune întrebarea: Ce ar fi de lumea noastră umană, de modesta noastră planetă albastră, fără convingerea acestor oameni de rând de a munci pentru o lume mai bună?

Unii cred că mai important este de a te adapta la mediul social, decât de a trăi moral, de a stăpâni abilități sociale și tehnice decât a avea o conduită rezonabilă și responsabilă. E nevoie de edificarea unei lumi mai bune, fapt care nu e posibil fără minimul moral, dar acesta e o condiție necesară dar nu și suficientă. Sursele fecunde ale moralei sunt experiența, literatura și religia. Pot să acționeze acestea într-un mod convergent pentru a asigura înțelepciunea și înălțimea morală de care omul are nevoie? Parcurgând momentele esențiale ale gândirii eticiene spaniole Adela Cortina, am înregistrat nu rareori un simț al ironiei, pe lângă detașare în analiza problemelor, o înregistrare a tragismului vieții umane din cauza aglomerărilor, disfuncționalităților și disimetriilor, un râs printre lacrimi. Poate că lacrimile sunt menite să ne spele de păcate, de lașități, de suferințe pe care nu știm să le înnobilăm, de micimea și îngustimea sufletească ce ne îndepărtează de acel «supliment de suflet» de care vorbea H. Bergson.

BIBLIOGRAFIE

1. Adela Cortina, *Etica in moral*, Ed. Tecnas S. A., Madrid, 1995;
2. Adela Cortina, *El quehacer ética*, Aula Xxi, Santillana, 1966;
3. Adela Cortina, *Etica mínima*, Ed. Tecnas S. A., 2000;
4. J. Habermas, *La reconstruction del materialism historico*, Ed. Taurus, Madrid, 1981;
5. Karl Otto Apel, *Etica aplicada y democracia*, Tecnas, S. A., Madrid, 1993;
6. Adela Cortina, *Los ciudadanos como protagonistas*, Ed. Galaxia Gutemberg, Barcelona, 1999.

CUNOAȘTEREA SPECULATIVĂ

SILVIU G. TOTELECAN

ABSTRACT. Speculative Knowledge. If we have a close look at the evolution of social science we can see that, after a long period of co-habitation with philosophy, linguistics and other socio-human fields of research, followed by a period of powerful struggle within this space of knowledge, nowadays the trend is to return at the core which is shared of all these disciplines. Of course, there are many voices out there who want to promote the discrepancies and the importance of getting a certain label that "make" you sociologist, anthropologist, ethnographer etc., but when in the middle of investigations is situate the human being, what is really important is to get the access at this object and subject of investigation and not the "name" that you have.

In so called late-modernity if you are stick in a specific tools of investigations of a certain domains of research which are provided by your academic socialization, and do not have the courage to open the "professional" cage for supplements from outside the big true will still remain unrevealed. Thru our paper we will try to see some alternative ways that can help us to be in the proximity of the other and more than that, to get some real insights in his world.

Punerea în lumină. Dezbaterile academice contemporane au readus în prim planul disputelor științifice problema rupturii dintre științele sociale și filosofie: "Filosofia și sociologia au trăit multă vreme într-un regim de separare care nu reușea să le ascundă rivalitatea decât refuzându-le orice teren de întâlnire, împiedicându-le creșterea, făcându-le de neînțeles una față de cealaltă, punând, prin urmare, cultura într-o situație de criză permanentă"¹. Un loc central în cadrul acestei chestiuni o ocupă tematica *dezvăluirii*² mesajului științific. Oponenții tendinței de netă diferențiere, percepută de aceștia drept contra-productivă, atrag atenția asupra sărăciei semantice a discursurilor științifice ce evită orice contact cu filosofia, în timp ce partizanii direcției "fără filosofie", consideră ca neavenit orice import din zona speculativului. Dacă pe diverse segmente filosofia ar putea fi ignorată, momentul interpretării datelor, trecerea de la notarea faptelor la înțelegerea lor, nu se poate face fără a apela la instrumentarul specific acesteia.

Amplele "adevăruri" pe care se sprijină și în care ne transferă știința³, dacă nu sunt trecute prin grila explicativă internă cercetătorului, rămân inaccesibile, fără putință de a fi comunicate celorlalți (specialiști sau nu). Ceea ce ridică de pe acestea misterul care le înconjoară, făcându-le vizibile, sunt mijloacele de înțelegere⁴ care

---

¹ "Dar această separare nu face mai puțin parte dintr-un anume simț comun al filosofilor și sociologilor care, aducând filosofia și științele umane la ceea ce consideră a fi tipul lor pur, compromite în cele din urmă atât cunoașterea cât și reflecția.", Merleau-Ponty, M., 1953, trad. 2000, *Elogiul filosofiei și alte eseuri*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, p. 75-76.

² Levinas, E., 1991, trad. 2000, *Între noi. Încercare de a-I gândi pe celălalt*, București, Ed. Bic All, p. 61.

³ Ortega y Gasset, J., 1999, *Ideii și credințele (și alte eseuri de filosofie)*, București, Ed. Științifică, p. 12, 13.

⁴ Merleau-Ponty, M., id., p. 91.

sălășluiesc în omul de știință. Incursiunile în spațiul filosofic sunt cele care permit valorificarea resurselor interne proprii cercetătorului, simultan, pentru el și pentru noi. Pe cât de uzual este acest mecanism, pe atât de greu îi este dogmei științifice să recunoască dreptul cercetătorilor la interpretarea finală a faptelor, ascunzându-se în spatele angrenajului teoretico-metodologic specific, proprietarul cu acte în regulă al dreptului de emiteră a concluziilor, niciodată "eretice".

Falia creată se adâncește constant și dinspre malul filosofic, nepermisiv și insensibil la ideea creării și reînnoirii punților de comunicare cu spațiul științific. Nesatisfăcută de rezultatele mereu provizorii ale cercetării științifice⁵, neîncrezătoare în valoarea eventualelor achiziții empirice care ar putea veni dinspre aceasta, filosofia preferă să se izoleze cât mai bine posibil, protejându-și tezaurul propriu de cunoștințe, considerate mult superioare adevărilor de categoria "a doua" cu care operează știința. Refuzul comunicării între cele două a atras după sine pierderi de o parte și de alta, nesensizate inițial. Un număr în continuă creștere de zone ale câmpului epistemic rămân descoperite, în timp ce altele sunt din ce în ce mai stoarse de vlagă.

În științele sociale, analiza raportului subiectiv dintre omul de știință și lumea socială și a raportului (social) obiectiv presupus de acesta, vital pentru un progres substanțial pe drumul cunoașterii, a devenit, ca urmare a "schismei" care a avut loc, "neanalizatul oricărei analize savante (atât subiectiviste cât și obiectiviste)"⁶. Sfaturi de tipul: "E important de a nu separa niciodată cercetarea sociologică de experiența noastră de subiecți sociali (care cuprinde, bineînțeles, nu doar ceea ce am simțit pe cont propriu, ci și conduitele pe care le observăm prin gesturile, povestirile ori scrierile altor oameni), de vreme ce ecuațiile sociologului nu încep să reprezinte socialul decât în momentul în care corelațiile pe care le rezumă sunt recordate unele la altele și înglobate într-o vedere unică a socialului și a naturii, proprie societății considerate și devenite în ea, chiar dacă este suficient de diferită de concepțiile oficiale în curs, instituție, principiu clandestin al întregii funcționări manifeste"⁷, s-au dat și se vor mai da, însă barierele existente între categoria subiectivului și obiectivului au rămas în picioare în ciuda acestora.

Cercetătorul e nevoit să recurgă în aceste condiții la o abordare a faptului social din postura de străin, omițând prezența intersubiectivității, uitându-se că cea mai insignifiantă înțelegere a raporturilor sociale pleacă de la propria experiență, confirmată ori anulată de teren. Estomparea laturii umane, dornică de "implicare", în favoarea unei detașări reclamată cu fervoare de practicile științifice⁸, nu face decât să sporească minusurile în cunoaștere. Semnalele care vin dinspre obiect în întâmpinarea cercetătorului, oferindu-i-se spre cunoaștere⁹, vor fi nevoite a trece

⁵ Richard Rorty, 2001, Declinul adevărului redemptiv și apariția unei culturi literare: drumul pe care au mers intelectualii occidentali, în *Caietele Echinoc*, vol. I, Postcolonialism & Postcomunism, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, p. 30.

⁶ "Dintre toate opozițiile care divizează artificial știința socială, cea mai fundamentală și mai ruinătoare este cea care se stabilește între subiectivism și obiectivism.", Bourdieu, P., 1980, trad. 2000, *Simțul practic*, Iași, Ed. Institutul European, p. 37, 43.

⁷ Merleau-Ponty, M., id., p. 79.

⁸ Trigg, R., 1985, ed. a III - a 1993, trad. 1996, *Înțelegerea științei sociale*, București, Ed. Științifică, p. 107.

⁹ "Knowing is a relation to things and facts, but also to rules, laws and programs. Some sort of participation is therefore constitutive for knowing: knowing things, rules, programs, facts is 'appropriating' them in some sense, including them into our field of orientation and competence. [...] Knowing is, then, grosso modo participation in the cultural resources of society.", Stehr, N., 1994, *Knowledge Societies*, London, Sage Publications, p. 92-93.

prin grila științifică cu care acesta operează, înainte de a ajunge la el. Se pierde astfel esența ieșirii omului de știință în lume, una din ce în ce mai complexă, o mixtură a diferențelor în care mesajele se întrepătrund și recombina mereu, transformarea sa și nu a lumii fiind scopul ultim.

Cunoașterea realității sociale, a semnificațiilor posibile pe care "realitatea vieții cu individualitatea ei mereu specifică"¹⁰ le afișează, nu se va putea face fără un *du-te-vino* de la fapte la idei, care să asigure dezvoltarea de interpretări ce vor trece dincolo de limitele datelor noastre, și nu în ultimul rând dincolo de modalitățile în care înaintașii noștri au folosit aceste idei¹¹. Chiar dacă această idee poate fi cu ușurință îmbrățișată, punerea ei în aplicare este din ce în ce mai dificilă azi, când cercetarea științifică începe să încorporeze printre semnificațiile ei și *interesatul*¹², zonă în care adevărul se substituie practicii de fabricare a adevărilor. Vom obține o cunoaștere perfectă¹³, în momentul în care, pe parcursul dintre producerea¹⁴ și difuziunea ideilor¹⁵, grija noastră principală va fi identificarea, corectarea și eliminarea erorilor, de dragul adevărului¹⁶.

Aducerea la lumină a interacțiunilor ființelor umane - actori sociali individuali sau agregați, fără simplificare, fără eliminare a părților ce depășesc limitele a ceea ce este efectiv trăit, luarea în considerare și a orizonturilor care se îndepărtează în mod indefinit, a marginilor confuze¹⁷, ne va ajuta să trecem de cunoașterea conjecturală¹⁸, una prin excelență marginală. Un rol capital în acest context, o va juca recunoașterea faptului că "eu nu știu tot ceea ce știu cei din jur, și invers", susținută de felul în care disciplinele socio-umane vor înțelege să combine hărțile exterioare și interioare¹⁹ cu care operează, redefinindu-le rolul, printr-o atribuire de noi sensuri. Depășirea stadiului conjecturalului presupune o cercetare activă a lumii, "smulgerea" informațiilor, nu doar o simplă "digerare a datelor senzoriale care pătrund în noi

¹⁰ Weber, M., 1951, trad. 2001, *Teorie și metodă în științele culturii*, Iași, Ed. Polirom, p. 38.

¹¹ "Este clar că, fără ideile de valoare ale cercetătorului, n-ar exista nici principii ale selecției materialului, nici cunoaștere profundă a realității individuale, așa cum, fără existența credinței cercetătorului în semnificația anumitor conținuturi culturale, orice preocupare de cunoaștere a realității individuale ar fi de-a dreptul lipsită de sens.", *ibid.*, p. 39-40.

¹² Veyne, P., 1983, trad. 1996, *Au crezut grecii în miturile lor?*, București, Ed. Univers, p. 107.

¹³ Boudon, R., - coord., 1992, trad. 1997, *Tratat de sociologie*, București, Ed. Humanitas, p. 59, apud. Simmel, G., 1917.

¹⁴ Bourdieu, P., *id.*, p. 5.

¹⁵ "[...] se consideră că acestui domeniu îi aparține orice idee care face sau a făcut obiectul unei adevărate adeziuni colective din partea unui grup semnificativ.", Boudon, R., *id.*, p. 556.

¹⁶ "Cunoașterea înseamnă căutarea adevărului - căutarea de teorii explicative, obiectiv adevărate. Ea nu este căutare a certitudinii. Greșeala este omenească: orice cunoaștere omenească este supusă erorii și de aceea incertă. De aici rezultă că trebuie să distingem foarte limpede între adevăr și certitudine.", Popper, K. L., 1984, trad. 1998, *În căutarea unei lumi mai bune. Conferințe și eseuri din trei decenii*, București, Ed. Humanitas, p. 12.

¹⁷ Copoeru, I., 2001, *Structuri ale constituirii. Contribuții la analitica datului intențional*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, p. 29-30.

¹⁸ Popper, K. L., *id.*, p. 13.

¹⁹ "[...] outside maps try to record what people are actually observed to do, such as how people within a culture and a society behave in the roles of chiefs, priests, warriors, hunters, farmers, and so on; inside maps try to infer from observations and introspections what people think and believe and how they organize their knowledge of the world and of their society.", Robert de Beaugrande, *The Story of Discourse Analysis*, în Van Dijk, T. A., - edited by, 1997 (1998), *Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, volume I, London, Sage Publications, p. 36.

prin intermediul ochilor și a urechilor²⁰ pe care, mai apoi, le supunem unui proces de "fermentație". Accesul real la "produsele" particulare în timp și spațiu ale unei anume societăți²¹ solicită integrarea valorilor noastre în schemele de interpretare aplicate și/sau considerate a fi aplicabile.

Trecerea de la cercetarea convențională, născută și dezvoltată sub egida modernității solide, la una care ar trebui să se "concentreze asupra conștiinței de sine individuale, asupra înțelegerii și responsabilității individuale"²² - promotoare a autonomiei și libertății, este saltul epistemic necesar. Punerea sub semnul întrebării a credinței și autorității²³ comunității științifice, "libertatea față de modelele intelectuale și față de specializări"²⁴, ieșirea dintr-un cadru cu reguli imuabile, demolarea zidurilor evidentului, ale ideologiei curente producătoare de rutină, mai buna definire a spațiului alb de unde vorbim, sunt pașii premergători revalorizării triadei *narativitate – intersubiectivitate – interpretare*, ce vor asigura plasarea rezultatelor cercetării în vecinătatea cunoașterii perfecte.

Pe tărâmul sociologiei, cu precădere în țările din centrul și estul Europei, asistăm la îndepărtarea continuă a disciplinei de om. Antropologia, percepută sub forma unei călătorii psihologice într-o lume străină, cu scopul de a ne învăța despre alții (învățându-ne de fapt despre noi), printr-un transfer al culturii și premisei sale în ceva ce noi să putem percepe (Rosman, A., Rubel, P. G., 1981, 1995 - 5th edition: 1), era cea care, în baza unor generalizări despre populație și comportamentele sale, urma să ne redea "cunoașterea plenară a realității umane plene" (Danciu, I. M., 2001: 17), să racordeze analiza obiectivă la trăire, să ajungă la o înțelegerea completă a diversității umane (Haviland, W. A., 1975, 1996 – 8th edition: 5). Crezând că, în general, este mai ușor să distingi între formă și substanță în comunități mai mici decât în cele mari (Shah, A. M., Baviskar, B. S., Ramoswamy, E. A., - editors, 1996: 142), intenționa construirea a unui "sistem de referință general unde să-și poată găsi loc punctul de vedere al indigenului, punctul de vedere al civilizatului, greșelile unuia în privința celuilalt" (Merleau-Ponty, M., 1953, trad. 2000: 104-105), pornind de la analiza comunităților de dimensiuni mai reduse. Perioada de numeroase frământări (Geertz, C., 1988) prin care trece antropologia, prilej cu care autorii își pun tot mai des problema legitimității dreptului de a scrie despre "celălalt"²⁵, arată cât de departe este ea astăzi de aceste deziderate.

²⁰ Popper, K. R., Konrad, L., 1985, trad. 1997, *Viitorul este deschis. O discuție la gura sobei*, București, Ed. Trei, p. 46.

²¹ "Înțelegerea altor societăți depinde de supoziția simplă că nu există realități total diferite. Fiecare societate se confruntă cu aceeași realitate, dar se referă la ea în moduri diferite.", Trigg, R., id., p. 95.

²² Bauman, Z., 2000, *Modernitatea lichidă*, București, Ed. Antet, p. 199.

²³ "Numai atunci când comunitatea se decide să adopte o credință și nu alta, sau curtea decide în favoarea uneia din părți și nu a alteia, sau comunitatea științifică în favoarea unei teorii și nu a alteia, devine aplicabilă ideea de 'autoritate'. Așa numita 'autoritate' a oricărei alte entități diferite de comunitate (sau de o persoană sau lucru sau cultură expertă autorizată de comunitate să ia decizii în numele ei) e doar o lovitură cu pumnul în masă.", Richard Rorty, 2001, *Politica culturală și întrebarea referitoare la existența lui Dumnezeu*, în *Caietele Echinoc*, vol. I, Postcolonialism & Postcomunism, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, p. 17.

²⁴ Popper, K. R., 1998, *Mitul contextului. În apărarea științei și a raționalității*, București, Ed. Trei, p. 8.

²⁵ "Cum pot antropologii să-și facă munca dacă există atât de multe realități diferite iar realitatea antropologilor profesioniști este atât de net deosebită de realitățile diverselor culturi pe care ei vor să le cerceteze?", Trigg, R., id., p. 92.

O mișcare de avangardă care să reașeze omul în centrul atenției și care să țină seamă de contribuțiile ambelor discipline în domeniul înțelegerii semnificației și a căilor pe care oamenii pot construi realitatea socială pare a se fi instaurat în cadrul socio-antropologiei²⁶ sau antropologiei sociale, exponenta unui nou drum de investigație. Este locul în care *patterns -urile*²⁷ intră în dialog cu *ideal-type -urile*²⁸, în scopul cunoașterii profunzimilor contextului socio-cultural și segmentelor vieții sociale. Aici, prezentarea cercetării științifice sub forma textului literar²⁹, producerea de texte care nu se sfiesc să ia distanță, să "bâjbăie în direcția propriilor sale limite", să "sape gropi pentru a-și defini calea"³⁰, asigură o mai bună compatibilitate între lumea creată de cercetarea socială și realitatea reală, superioară unei prezentări, de exemplu, în maniera unor modele procesuale liniare. Diferită de literatură, analiza socială este de aceeași speță, ambele fiind practici sociale de *world-making*, creatoare de text, exemple de construcție a lumii de pe poziții particulare de citire, scriere, interpretare și înțelegere a ei. A fi de partea discursului literar³¹ mai degrabă decât a celui științific, nu ne transformă în nuveliști, așa cum nici construcția de ipoteze sau redactarea de formule nu face din noi fizicieni. Este forma prin care zone, profiluri, trăsături ale lumii, devin mai accesibile celorlalți. În avantajul *povestirii*, pe lângă capacitatea de reflecție a comportamentului uman, stă și puterea de modelare³² a acestuia.

Într-o post-modernitate fragmentară, adaptarea la un real în continuă curgere (Bauman, Z., 2000), dă măsura diferenței între cel ce vede³³ și cel ce se rezumă doar la a privi realitatea. Ea nu înseamnă abandonarea cunoașterii științifice, ci mai degrabă a înțelesului tradițional al acesteia, înseamnă a îndrăzni să privim la un spațiu cognitiv nestructurat - depozitar al unei game diversificate de adevăruri, prea puțin încadrabile în clasificările cunoscute. În acel loc, cunoașterea corectă, sau de calitate, devine cea care este capabilă a surprinde diversitatea jocurilor de limbaj: "Cunoașterea științifică se pretează doar la un joc de limbaj (denotație) și le exclude pe toate celelalte; cunoașterea narativă adoptă o varietate de jocuri de limbaj (care include descrierea, prescrierea, evaluarea, interogația, comanda și declarația). Cunoașterea științifică face uz de propoziții care nu se întrepătrund cu

²⁶ "Ceea ce numim astăzi antropologie socială [...] este ceea ce devine sociologia când admite că socialul, ca și omul însuși, are doi poli ori două chipuri: este semnificativ, poate fi înțeles dinăuntru și, în același timp, intenția personalizată este generalizată, amortizată, tinde către proces, este, cu un cuvânt celebru, mediatizată de lucruri.", Merleau-Ponty, M., id., p. 97.

²⁷ Coffey, A., & Atkinson, P., 1996, *Making Sense of Qualitative Data Complementary Research Strategies*, Thousand Oaks, Sage, p. 143.

²⁸ "[...] încercarea de a cuprinde într-un concept genetic individualității istorice sau unele din părțile lor componente."; "Fiindcă scopul formării conceptelor idealtipice nu este niciodată punerea în evidență a mediei, ci a particularității fenomenelor culturale.", Weber, M., id., p. 50, 56.

²⁹ Usher, R., *Telling a Story about Research and Research as Story-Telling: Postmodern Approaches to Social Research*, în McKenzie, G., Powell, J., & Usher, R., -coord., 1997, *Understanding Social Research: Perspectives on Methodology and Practice*, London, The Falmer Press, p. 35.

³⁰ Foucault, M., 1969, trad. 1999, *Arheologia cunoașterii*, București, Ed. Univers, p. 23.

³¹ Geertz, C., 1988, *Works and Lives. The Anthropologist as Author*, Stanford, Stanford University Press, p. 8.

³² Renato, R., 1989 (1993), *Culture and Truth. The Remaking of Social Analysis*, Boston, Beacon Press, p. 130.

³³ Castaneda, C., 1971, trad. 1995, *Cealaltă realitate*, Berlin, Ed. Rao.

corpul social; cunoașterea narativă permite societății în care povestirile sunt spuse să definească criteriul competenței și al evaluării. Competența cerută pentru legitimarea cunoașterii științifice privește numai postura de emițător - nu e cerută nici o competență destinatarului; în cunoașterea narativă există o dublare a posturilor, de emițător și de receptor. Validitatea propozițiilor științifice este independentă de relatarea lor și se sprijină pe succesul argumentării și al verificării; cunoașterea narativă nu

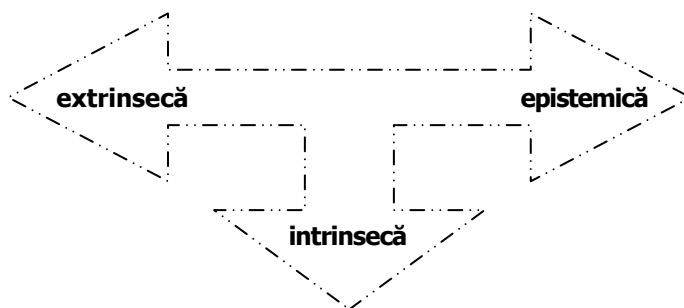

Fig. 1. Dimensiunile structurii narativului.

face încercări de argumentare și verificare, întrucât ea nu acordă prioritate problemei proprii sale legitimării. Jocul cunoașterii științifice presupune o temporalitate diacronică; temporalitatea cunoașterii narative este ritmică.³⁴

De pe aceste baze, ideea recuperării cât mai multor noțiuni, considerate până nu demult ca fiind de domeniul simțului comun, și a introducerii lor, chiar dacă uneori prin contrabandă³⁵, în universul savant, nu mai poate fi considerată ca lipsită de sens. Cooptarea narativului în cadrul analizei sociale, proces de construcție și re-construcție a unui produs – narațiunea – ce, paradoxal, nu este niciodată finalizată (terminată) și în același timp e capabilă să funcționeze în orice moment la întreaga capacitate, este una din multiplele soluții posibile.

Narativul, așa cum îl percepem aici, este o *macro-structură*, care, pe lângă narațiunea propriu-zisă – componentă vânată cu îndârjire de naratologie, mai conține și o componentă umană, actorii implicați în generarea narațiunii și cei cărora le este destinată. De multe ori, aceste două categorii se suprapun suficient demult, pentru a fi considerate la nivel empiric una și aceeași. În atenția clasei de discipline rezultate din *amalgamarea* sub diverse forme a sociologiei cu antropologia, prioritară rămân *narațiunile care relatează* despre evenimente actuale și persoane reale³⁶, o sub-categorie a marelui continuum narativ, reflexia caracterului comun al experienței umane, marcat, articulat, clarificat prin actul de a povesti sub toate formele sale³⁷, ce se întinde de la literar-ficțional la factual-istoric.

Patima cu care disciplinele filologice au preluat structura *intrinsecă* a narativului – narațiunile propriu-zise a obturat pentru multă vreme dorința de implicare a științelor

³⁴ J. F. Lyotard, 1984, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, Minneapolis, University of Minnesota Press, p. 18-27, apud., Schrag, C. O., 1992, trad. 1999, Resursele raționalității. Un răspuns la provocarea postmodernă, București, Ed. Științifică, p. 159-160.

³⁵ Bourdieu, P., 1994, trad. 1999, *Rațiuni practice. O teorie a acțiunii*, București, Ed. Meridiane, p. 58.

³⁶ Michael McGuire, *The Rhetoric of Narrative: Hermeneutic, Critical Theory*, în Britton, B. K., Pelegrini, A. D. - coord., 1990, *Narrative Thought and Narrative Language*, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, p. 226.

³⁷ Ricoeur, P., 1986, trad. 1999, *De la text la acțiune (eseuri de hermeneutică II)*, Cluj-Napoca, Ed. Echinox, p. 12.

sociale în acest domeniu. Căutarea structurilor de suprafață (*surface structure*) și a celor de adâncime (*deep structure*) ale limbajului³⁸, a înțelesurilor "îngropate"³⁹ în cuvinte, a devenit un domeniu de investigație de sine stătător, cu o evoluție extrem de spectaculoasă, ce surprinde în permanență. Grupul de întrebări privind structura unei narațiuni, elaborate de părintele analizei narative în varianta formalizată - structuralistă (*Vladimir Propp, 1968*)⁴⁰, macro-regulile analizei narative (*Teun A. Van Dijk, 1980*)⁴¹, ca să punctăm doar două din nenumăratele perspective, prin prisma cărora narațiunea este mereu disecată în scopul determinării logicii interne și regulilor de alcătuire, sunt încercări din ce în ce mai performante de rafinare metodologică în domeniul analizei narațiunilor, care din nefericire nu și-au propus a se opri și asupra celorlalte elemente ale narativului.

Structura *extrinsecă* a narativului – participanții angajați⁴² în generarea și punerea în circulație a narațiunilor, a fost și încă rămâne neinteresantă pentru lingviști, din rațiuni pur profesionale, și trebuie să devină (dacă nu cumva chiar este!) una vitală pentru socio-antropologi, din, paradoxal, aceleași motive. Fără înglobarea acestei dimensiuni, ce transpune evenimentele în formă comprehensibilă, transformându-le în obiecte ale conștiinței, reflecției și analizei⁴³, din povestea receptată, oricât de seducătoare ar fi, va răzbate prea puțin "suflul comunității". Absența sufletului comunitar din analiza narativului închide (barează) drumul spre structura sa *epistemică*, în dubletul *ante-* și *post-* moment narativ, de reprezentare, respectiv construcție socială a comunității locale asupra realității. Forma epistemică a narativului este cea prin care se realizează legăturile între extrinsec și intrinsec, dând coerență procesului narativ.

³⁸ Chomsky, N., 1968, trad. 1970, *Le langage et la pensée*, Petite bibliothèque payot, p. 52.

³⁹ Noica, C., 1970, *Rostirea filosofică românească*, București, Ed. Științifică, p. 5.

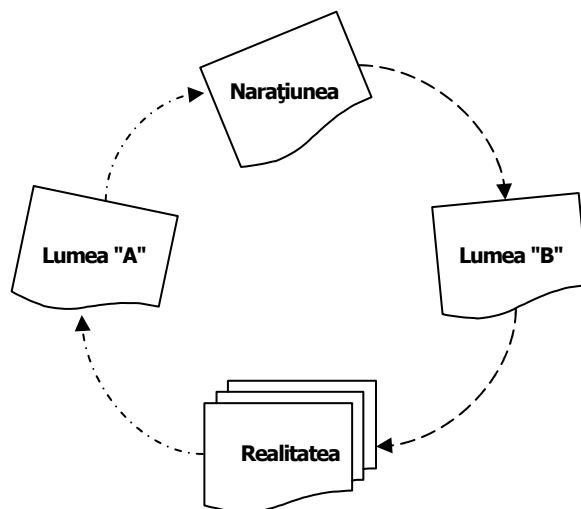
⁴⁰ 1. *Abstract* ⇔ *What was this about?* - componentă adițională, în funcție de "apropierea" existentă între cercetător și subiectul interviuat, acesta din urmă poate apela sau nu la ea; 2. *Orientation* ⇔ *Who? When? What? Where?* - se stabilește locul, timpul acțiunii, persoana despre care este vorba; 3. *Complication* ⇔ *Then what happened?* - parte reprezentată de evenimentele narate, în general fiind vorba de relatări din trecut, crize, probleme, semnificația acestora fiind construită de povestitor; 4. *Evaluation* ⇔ *So what?* - subliniază punctele esențiale ale narațiunii; 5. *Result* ⇔ *What finally happened?* - poate urma fie după faza a treia, fie după cea de a patra, și descrie rezultatul evenimentelor sau rezoluția problemelor; 6. *Coda* - sfârșitul narațiunii. Așa cum *abstract-ul* este opțional, narațiunea se poate (sau nu) termina cu un sfârșit. *Coda* marchează închiderea sau sfârșitul narațiunii, întoarcerea la discursul din prezent, marchează punctul din care discuția se poate întoarce la alte părți ale întâlnirii., apud. Coffey, A., & Atkinson, P., id., p. 60-61.

⁴¹ 1. *Deletion/selection* - excluderea din textul analizat a propozițiilor nelegate de firul discuției; 2. *Strong deletion* - eliminarea detaliilor relevante local dar irelevante la nivel "global"; 3. *Generalization* - elementele lăsate în suspensie nu sunt definitiv pierdute, din acestea se încearcă construirea unor propoziții care să preia esențialul din ele în vederea unei conceptualizării; 4. *Construction* - din propozițiile de nivel general se creează macro-propoziții; 5. *Zero rules* - lasă propozițiile intacte, admitându-le direct la nivelul macro acolo unde este cazul, în special în discursuri scurte unde "microstructurile" și "macrostructurile" coincid., apud., Alassutari, P., 1993 (1995), *Researching Culture. Qualitative Method and Cultural Studies*, London, Sage, p. 72.

⁴² Schrag, C. O., id., p. 150.

⁴³ David R. Olson, *Thinking About Narrative*, în Britton, B. K., Pelegrini, A. D. - coord., 1990, *Narrative Thought and Narrative Language*, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, p. 101.

Apariția unei situații care captează atenția comunității, concentrarea asupra unui fragment de realitate (lumea "A"), va da naștere inevitabil unui număr de versiuni încă "neoficiale" asupra aceluși eveniment. Aceasta este urmată de negocieri și re-negocieri a semnificațiilor variantelor individuale, construirea narațiunii oficiale și împărtășirea acesteia de cei prezenți. Efortul comunității de "închidere" a realității în narațiune ar fi aproape zadarnic dacă cei ce vor veni, nu ar putea beneficia și ei de noul element strecurat în trezoreria cunoștințelor comune. Este nevoie de redeschiderea narațiunii spre realitate (lumea "B"), adăugarea în corpusul ei a elementelor care să-i permită să depășească momentul narativ și să privească realitatea printr-o nouă optică.

Fig. 2. Structura epistemică a procesului narativ.

Sintetizând,

aprofundarea triadei extrinsec – intrinsec – epistemic înseamnă apropierea de înțelegerea modului în care persoanele, grupurile, produc povești, ilustrează experiențele personale în acord cu propriile standarde de adevăr⁴⁴, de felul în care membrii comunității reflectă și-și reprezintă⁴⁵ evenimentele, gândurile și sentimentele, construind și împărtășind valori culturale, semnificații, și experiențe personale. Mai înseamnă, apoi, perceperea cu maximă acuratețe a peisajului acțiunii umane și identificarea celor mai propice zone din care se poate extrage informația cu cel mai înalt grad de adecvare la obiectivului cercetării.

Preluarea povestirii – veșmântul⁴⁶ ce acoperă structura intrinsecă a experiențelor noastre, dând posibilitatea unei asimilări continue a spațiului și timpului⁴⁷, din cadrul mediului de povestit – structura particulară a comunității sociale⁴⁸ în care se naște povestea ca modalitate de reprezentare a realității din imediata

⁴⁴ Denzin, N. K., 1989, *Interpretive Biography*, Newbury Park, Sage, p. 77.

⁴⁵ Elinor Ochs, *Narrative*, în Van Dijk, T. A., - edited by, 1997 (1998), *Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, volume I, London, Sage Publications, p. 203.

⁴⁶ David Carr, 1986, *Time, Narrative and History*, Bloomington, Indiana University Press, p. 65, apud. Schrag, C. O., id., p. 150.

⁴⁷ Schrag, C. O., id., p. 180-181.

⁴⁸ "[...] procesul de comunicare narativă nu poate fi abordat la nivelul comunității sociale, în ceea ce s-a numit comunitatea de povestit el trebuie studiat în mediile de povestit constituite în cadrul unor microunități stabile, înglobate în comunitatea socială."; "[...] o serie de norme etice tradiționale, de funcții culturale, diferențiat sociale, de niște modele comportamentale, de roluri și relații de rol, care controlează participarea, fără însă a face din mediul de povestit o rețea socio-culturală închisă.", Cuceu, I., 1999, *Fenomenul povestitului. Încercare de sociologie și antropologie asupra narațiunilor populare*, Cluj-Napoca, Ed. Fundației pentru Studii Europene, p. 76.

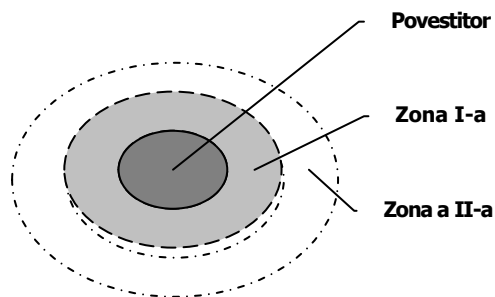
vecinătate și care asigură condițiile necesare de transmitere și recepție a mesajelor narative, nu este posibilă fără *participarea* cu toată ființa la lumea "celorlalți". Cercetătorul va intra în posesia cheii ce eliberează "adevărurile" comunității sociale, numai în urma participării la evenimentele narative ale comunității.

Trăirea împreună a momentelor în care timpul fizic, ceasul comunitar "îngheață", dând șansa membrilor unității sociale să intre într-o nouă realitate, prilej cu care are loc retrăirea în manieră personală a evenimentelor relatate, facilitează fără doar și poate

apropierea de celălalt, însă nu este suficientă. Este necesar ca cititorii și ascultătorii textelor scrise și, respectiv, vorbite, pornind de la experiența trăită, să parcurgă alături de comunitate drumul de la narațiune la realitate. Incursiunile în lumea "textului", numai urmate de revenirea în lumea acțiunii, pentru "a o configura din nou sau [...] pentru a o transfigura"⁴⁹, respectiv înțelegerea modului în care narațiunile emergente din mijlocul comunității *reflectează* lumea, respectiv lumea *se reflectă* în narativ, va asigura cunoașterea a ceea ce este necunoscut⁵⁰. Recursul la poveștile folosite de actorii sociali în interacțiunea de fiecare zi ne va permite însușirea corpusului de cunoștințe împărtășit de membri comunității, asigurându-ne totodată, doza necesară de autenticitate *poveștii științifice* care va fi elaborată ulterior.

Calea interpretativ – intersubiectivă. Tot mai acuta conștientizare a faptului că disciplinele sociale convenționale n-au reușit să respecte promisiunile teoretice și practice⁵¹, care le-au asigurat ascensiunea în spațiul științific, a deschis drumul unor inițiative alternative de cercetare. Definitorie pentru acestea, este uzul, dacă nu cumva și abuzul, fenomenologiei, hermeneuticii filosofice, a teoriei critice etc., folosite în scopul contrabalansării *predominanței obiectivismului*.

Numărul vocilor ce susțin integrarea acestor curente în cadrul cercetărilor sociale, deși în continuă creștere, este deocamdată insuficient pentru a face ceva mai mult decât simpla demontare a obiecțiilor emise de oponenții⁵² acestei direcții.

Fig. 3. Cercetătorul în spațiul narativ.
Variante de poziționare.

⁴⁹ Ricoeur, P., 1986, trad. 1995, *Eseuri de hermeneutică*, București, Ed. Humanitas, p. 20.

⁵⁰ Robert A. Nisbet, 1969, *Social Change and History*, apud. Turner, V., 1974, *Dramas, Fields & Metaphors. Symbolic Action in Human Society*, Ithaca & London, Cornell University Press, p. 25.

⁵¹ Habermas, J., 1983, trad. 2000, *Conștiință morală și acțiune comunicativă*, București, Ed. All Educational, p. 27.

⁵² "Atunci când, în 1967, am prezentat pentru prima oară teza conform căreia științele sociale nu trebuie să renunțe la dimensiunea hermeneutică a cercetării lor, căci problema înțelegerii putea fi suprimată numai cu prețul unor denaturări, m-am confruntat cu două tipuri de obiecții. Prima consta în insistența asupra faptului că hermeneutica nu este o chestiune de metodologie. [...] Al doilea tip de obiecții provenea de la susținătorii curentului principal al științelor sociale, [...] afirmau că problema interpretării stă în mistificarea ei. Nu există probleme universale de interpretare, ci numai probleme particulare ce pot fi rezolvate cu tehnici normale de cercetare.", *ib.*, p. 26-27.

Chiar și în aceste condiții, șansele constituirii în cadrul științelor sociale a unei paradigme de cercetare care să revalorizeze dimensiunile interpretative nu sunt deloc neglijabile. Ele devin certe, pe măsură ce are loc transformarea atitudinii unidirecționale de *identificare - observare* a evenimentelor (expresii cu sens - exprimări verbale sau non-verbale, artefacte oarecare gen instrumente, instituții, documente oficiale, ș.a.m.d.), într-o perspectivă bifocală⁵³ de investigație, prin includerea obiectivării semnificației înțeleasă în urma observării.

Sesizarea semnificației reclamă *participarea* la acțiunii comunicative (reale sau imaginate) în decursul cărora, vorbitorii, ascultătorii și alți membri, "întâmplător" prezenți, se implică "existențial, adică vital și 'artistic'"⁵⁴. Pentru a se putea lua parte la acestea, altfel decât într-o manieră superficială, atitudinea de "superioritate", deseori adoptată de omul de știință, ca urmare a unei supra-valorizări a statutului său de observator "privilegiat" al unui domeniu de obiecte⁵⁵, trebuie abandonată. *Falsa transformare* a străinului în familiar devine tot mai vizibilă, atunci când nu sunt luate în considerare diferențele semnificative ale practicilor și premiselor de fundal ce structurează gândirea persoanelor investigate, respectiv a analiștilor.

Numai prin acceptarea aceleiași condiții cu a celor pe care doresc să-i înțeleagă, cercetătorii vor putea ocupa un loc confortabil în mijlocul alterității. *Apropierea*⁵⁶ de celălalt și de perspectiva acestuia în descoperirea adevărului va permite "nimerirea" semnificației *interpretandum-ului* în cel mai înalt grad, dând totodată omului de știință posibilitatea să aducă necesarele corecții propriului adevăr. Necesitatea adaptării la pretenții mai vaste de valabilitate în construirea interpretărilor înseamnă acceptarea ca vocea specialistului să nu dețină monopolul asupra interpretărilor, ci doar să medieze corect gândurile celuilalt, în expunerea și transmiterea lor unui terț⁵⁷.

Fie că ne situăm în zona explicației științifice tradiționale – fundamentată pe un model causal, fie pe tărâmul comprehensiunii – a procedurilor de semnificare, suntem nevoiți, într-o formă sau alta, să recurgem la interpretare. Recunoașterea acestei realități a rămas însă problematică în științele sociale. Pentru a se evita complicațiile epistemice, importurile "clandestine" din spațiul hermeneuticii au fost puse sub tăcere, iar chestiunea etichetată ca aparținătoare câmpului opțiunii metodologice. Printr-o asemenea atitudine de asumare tacită (și nu expresă!) a unui drum hermeneutic, caracterizat prin orientarea spre sens (semnificant), punerea lui în evidență, traducerea lui dintr-un plan în altul, transmiterea lui altcuiva decât i-a fost menit explicit⁵⁸, generarea unor *înțeleșuri nedisciplinate* este cea mai probabilă.

⁵³ *Ib.*, p. 28.

⁵⁴ Codoban, A., 2001, *Semn și interpretare. O introducere postmodernă în semiologie și hermeneutică*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, p. 78.

⁵⁵ Habermas, J., *id.*, p. 31-32.

⁵⁶ "Deși suntem dependenți de celălalt în construirea conștiinței de sine, ignorăm mereu punctul de vedere al celuilalt. Sarcina hermeneuticii este, deci, de a ne apropia de perspectiva celuilalt în descoperirea adevărului.", Codoban, A., *id.*, p. 79. "Prin termenul de apropiere, vom sublinia încă două trăsături; una din finalitățile oricărei hermeneutici este aceea de a lupta împotriva distanței culturale; această luptă poate fi înțeleasă ea însăși în termeni pur temporali, ca o luptă contra depărtării seculare sau, în termeni mai autentic hermeneutic, ca o luptă contra îndepărtării de sensul însuși, adică de sistemul de valori pe care se bazează textul; în acest sens interpretarea 'apropie', 'egalizează', face 'contemporan și asemănător', ceea ce înseamnă într-adevăr că face să devină propriu ceea ce la început era străin.", Ricoeur, P., 1986b, trad. 1999, *De la text la acțiune (eseuri de hermeneutică II)*, Cluj-Napoca, Ed. Echinoc, p. 142.

⁵⁷ Schleirmacher, F. D. E., 2001, *Hermeneutica*, Iași, Ed. Polirom, p. 21

⁵⁸ Codoban, A., *id.*, p. 79.

Orice interpretare care privește felul în care membri comunității ajung la o înțelegere comună asupra unui lucru sau la o părere comună⁵⁹, încercând o apropiere superficială de niște structuri instabile, în aparență convergente, va rămâne arbitrară și colaterală realității din care este emergentă. Evitarea derapajelor între interpretarea *psihologică* și *gramaticală*⁶⁰, înțelegerea nediferențiată a produsului rezultat în urma muncii de construcție a limbii, ca un decupaj din limbă respectiv, ca fapt al subiectului care gândește, nu se poate face prin eludarea regulilor⁶¹ de interpretare hermeneutică.

Aplecarea asupra actului de comprehensiune a discursului, sesizarea posibilităților de a fi⁶², ce ne orientează într-o situație, schimbându-ne în ultimă instanță viața⁶³, după ce s-a realizat investigația științifică și nu anterior acesteia, înseamnă gândirea unui înțeles inert, eventual prezent în "text"⁶⁴ și suprimarea posibilităților de existență indicate de acesta. Prevalența reconstrucției dinamice interne textului, în pofida restituirii capacității operei de a se proiecta în afară⁶⁵, este vizibilă atunci când hermeneutica este discutată în termenii opțiunii metodologice și nu ca un cadru de referință în care se desfășoară munca de cercetare. Rezultatul este o constantă îndepărtare de "povestea din spatele cuvântului"⁶⁶, de narațiunea care susține semnificația cuvântului conferindu-i sens, și nu în ultimul rând de cei care o produc.

Fenomenologul este cel care, interpretându-i pe ceilalți prin prisma propriei sale existențe și determinări, se îndreaptă către lucrurile însele (*zu den Sachen selbst*)⁶⁷, menținându-se aproape de referențialii. Fenomenologia⁶⁸, teorie cu privire la fenomene, "la apariții", trimitând la "puterea fenomenelor de a apărea, de a se manifesta", pledează pentru aducerea fenomenelor în câmpul privirii și descrierea lor pornind de la experiențele vitale care se află în spatele obiectului-problemă. Din păcate, în soluționarea unui obiectiv extrem de generos: surprinderea totalității modurilor de manifestare ale obiectului, reconstituirea sensului și înregistrarea respectiv descifrarea semnificațiilor pe care agenții le produc "printr-o percepție diferențială a acelorași proprietăți"⁶⁹, recuperarea, redescoperirea înțelesurilor subiacente a originii a ceea ce este constituit, fenomenologul ia în calcul doar propria trăire, cunoașterea socialului devenind o cunoaștere despre mine însumi. Dacă vrem să fim riguroși, nu putem trece peste faptul că socialul, fie în varianta

⁵⁹ Habermas, J., id., p. 29.

⁶⁰ "[Interpretarea, n.n.] psihologică este superioară atunci când limba este privită doar ca mijloc prin care individul își comunică gândurile; [interpretarea, n.n.] gramaticală este astfel simplă îndepărtare a dificultăților momentane." "[Interpretarea, n.n.] gramaticală este superioară în măsura în care limba este considerată cea care condiționează gândirea oricărui individ, dar a individului ca loc al limbii, iar discursul său este privit ca element în care acesta din urmă se manifestă. Atunci [interpretarea, n.n.] psihologică, la fel ca existența omului ca individ în genere, este complet subordonată.", Schleirmacher, F. D. E., id., p. 25-26.

⁶¹ Codoban, A., id., p. 83.

⁶² Ricoeur, P., 1986b, id., p. 86.

⁶³ Codoban, A., id., p. 78.

⁶⁴ Ricoeur, P., 1986b, ib.

⁶⁵ Ricoeur, P., 1986a, trad. 1995, *Eseuri de hermeneutică*, București, Ed. Humanitas, p. 29.

⁶⁶ Codoban, A., ib.

⁶⁷ Pöggler, O., 1963, trad. 1998, *Drumul gândirii lui Heidegger*, București, Ed. Humanitas, p. 56.

⁶⁸ Copoeru, I., 2001, *Structuri ale constituirii. Contribuții la analitica datului intențional*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, p. 36.

⁶⁹ Bourdieu, P., 1980, trad. 2000, *Simțul practic*, Iași, Ed. Institutul European, p. 223.

trăire-subiectivă, fie cea alternativă, rece-obiectivă cu care am fost obișnuiți să operăm, conține o multitudine de experiențe ce trebuie luate în calcul.

Calea fenomenologică ajută să nimerim înțelegerea, dar nu oferă decât frânturi ale acesteia. Pe de altă parte, a trece în revistă și ne familiariza cu percepția fiecărui subiect nu se justifică atâta vreme cât doar unii au acces la adevăratele înțelesuri. Combinația salvatoare pare a fi o *fenomenologie hermeneutică* asupra aceluși "ceva" care ne ține pe toți împreună într-un grup sau unitate identificabilă, o soluție ce "cheamă și autorizează o vedere a mea"⁷⁰ asupra *intersubiectivității*⁷¹. Exploatarea ei trebuie făcută ținându-se seama de locul din care este privită realitatea, întotdeauna limitat la ceea ce unul observă, în timp ce alte unghiuri care ar putea avea aceiași acuratețe nu sunt luate în calcul.

Cunoașterea noastră provine dintr-un adevăr obținut și construit pe o anumită perspectivă⁷², ce ne sensibilizează în a vedea anumite părți ale realității și a ignora altele, acționând ca un filtru prin care tot ceea ce se găsește în jurul nostru este perceput și interpretat. Dacă *aici și eu*, suntem inseparabili, raportarea mea la lume, la lucrurile ei se face în baza unei perspective, lucrurile ei se află aproape sau departe, la dreapta sau la stânga, deasupra sau dedesubt⁷³ față de aici. La fel ca mine, celălalt are propriul *aici*, "aici"-urile noastre se exclud, nu sunt interpenetrabile, sunt distincte și de aceea perspectiva în care-i apare lui lumea e totdeauna distinctă de a mea⁷⁴. Din acest motiv lumile noastre se află una în afara celeilalte, suntem două "exteriorități" ce supraevaluăm propriile filtre prin care privim realitatea, păsându-ne prea puțin de acuratețea lor.

Preocupările în vederea determinării modalităților optime prin care perspectivele ar putea fi reconciliate sunt încă la început. Rămâne încă dificilă o construcție teoretică ce nu numai că își propune, dar și reușește să treacă dincolo de acceptarea faptului că lumea din apropierea mea, din raza mea de acțiune nu poate fi identică cu a ta, a lui etc., deoarece pentru mine *aici* înseamnă pentru celălalt *acolo* și invers.

În fiecare moment al vieții, în fiecare situație în care ne aflăm, ne este dat numai un anumit segment al lumii, doar o anumită parte a acesteia intrând în raza noastră de acțiune.⁷⁵ Variațiile înțelegerii și explicației ce rezultă din diferențierile dintre biografia mea și a lui sunt de asemenea *date*, dar diferențele, și aici este rădăcina de care A. Schutz s-a ancorat când a pus în joc ideea reciprocității perspectivelor⁷⁶, între acestea devin irelevante pentru scopul nostru, al lui și al meu.

⁷⁰ Merleau-Ponty, M., 1953, trad. 2000, *Elogiul filosofiei și alte eseuri*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, p. 90.

⁷¹ Caracterul intersubiectiv al subiectivității se justifică prin următoarele elemente: subiectivitatea umană nu este în esență o lume interioară proprie, divorțată de lumea din afară, de exteriorul material; constă în praxisul lumesc al senzațiilor, întrupări ale existenței, prin urmare publică și intersubiectivă; subiectivitatea constă în primul rând într-o deschidere pre-reflexivă spre și cu angajarea alterității, mai degrabă decât o experiențiere sau obiectificare a acesteia; acțiunea umană, în particular vorbitul, asumă în mod necesar o formă socială instituită, aceasta fiind esențială pentru semnificațiile ei; multe din acțiunile și experiențele umane derivă din situații și sisteme dialogale, ireductibile la subiecții umani individuali., Crossley, N., 1996, *The fabric of social becoming*, London, Sage Publications, p. 24.

⁷² Charon, J. M., 1979, 1998 - 6th edition, *Symbolic Interactionism: an introduction, an interpretation, an integration*, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, p. 5.

⁷³ Ortega y Gasset, J., 1957, trad. 2001, *Omul și mulțimea*, București, Ed. Humanitas, p. 70.

⁷⁴ *Ib.*, p. 71.

⁷⁵ Schutz, A., & Luckmann, T., 1973, *The Structures of the Life-World*, Evanston, Northwestern University Press, p. 103.

⁷⁶ *Ib.*, p. 60.

Precondiția diluării *interdicției de a păși* în lumea celuilalt ("Celălalt" este celălalt om. Ca prezență sensibilă, am din el doar un corp, un corp care-și expune forma specifică, se mișcă, manevrează lucrurile sub ochii mei, adică se comportă exterior sau vizibil – ceea ce psihologii americani numesc *behavior*. Faptul surprinzător, ciudat și, în ultimă analiză, misterios este însă că, deși ne sunt prezente doar o figură și niște mișcări corporale, vedem în aceasta sau prin aceasta ceva esențialmente invizibil, ceva ce e pură intimitate, ceva ce fiecare cunoaște numai el însuși direct: gândirea, simțirea, vrerea lui, operații care, prin ele însele, nu pot fi prezențe pentru alții, care sunt non-externe și nici nu se pot exterioriza, din cauză că nu ocupă spațiu și nu au calități sensibile – fiind astfel, față de toată exterioritatea lumii pură intimitate."⁷⁷) constă în rafinarea metodologie de *apropiere* față de acesta. Pentru ca posibilitatea de a mă plasa acolo unde se află celălalt acum (pentru a experiența lucrurile prin perspectiva sa, iar acesta la rândul său, să se poată transpune în locul ocupat de mine pentru a vedea lucrurile în maniera mea), să nu rămână una teoretică, ci interșanjabilitatea pozițiilor să devină din posibilă probabilă, trebuie să nu recurgem la "eliminarea din spațiul social a celorlalți, care sunt altfel aproape (aproape din punct de vedere fizic), sau interzicerea intrărilor, înseamnă refuzul de a-i cunoaște (și refuzul de a-i lăsa să te cunoască)"⁷⁸. Atâta timp cât există o congruență a sistemelor relevante pentru indivizi, cât suntem "legați" într-o relație de tip "noi" - comunalitate spațială și temporală⁷⁹ -, bătălia este departe de a fi pierdută.

Relația cu celălalt. Traseul interpretativ-intersubiectiv soliciță asumarea trecerii de la relația *eu-el*, simptomatică pentru receptarea celuilalt ca și corp sau unitate statistică, la una de tipul *eu-tu*⁸⁰, în care celălalt ni se dezvăluie ca și spirit, dispozițiile și stările sale sufletești fiind prilej de observare "zilnică". Noul raport astfel creat nu devine automat unul de comuniune⁸¹, de anulare a separării dintre *eu* și *altul*, de scoatere a celuilalt din anonim și aducere a sa în spațiul nostru social. Prin schimbarea de accent propusă, se are în vedere cel puțin estomparea distanței sociale față de celălalt. Crearea unei relații active⁸² cu acesta, dându-i șansa să acționeze asupra mea așa cum și eu acționez asupra lui, va duce la acumularea unor cunoștințe vaste și multilaterale, despre niște ființe omenești care, altfel, ar fi rămas în afara obiectului cunoașterii.

Deschiderea spre o alteritate căreia nimic nu-i rezistă⁸³ înseamnă orientarea actului meu social atât asupra existenței fizice a lui *alter ego*, cât și către potențiala sa reacție ce mă aștept să fie provocată de propria-mi acțiune. Aplecarea spre alteritate este creatoare de relație, nu de una oarecare "printre multe altele care se pot produce în ființă", ci de evenimentul ei ultim⁸⁴, cea socială⁸⁵ - acțiune umană ce ține

⁷⁷ Ortega y Gasset, J., id., p. 84-85.

⁷⁸ Bauman, Z., 1995, trad. 2000, *Etica postmodernă*, Timișoara, Ed. Amarcord, p. 170.

⁷⁹ Schutz, A., & Luckmann, T., id., p. 66.

⁸⁰ Totelecan, S.-G., 2000, *Ce analizăm? Colectivități statistice sau colectivități "spirituale"*, în vol. Zamfir, E., Bădescu I., Zamfir, C. - coord., *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*, București, Ed. Expert.

⁸¹ Lévinas, E., 1961, trad. 1999, *Totalitate și infinit: eseu despre exterioritate*, Iași, Ed. Polirom, p. 223.

⁸² Ortega y Gasset, J., 1957, trad. 2001, *Omul și mulțimea*, București, Ed. Humanitas, p. 99.

⁸³ Noica, C., 1999, *Douăzeci și șapte trepte ale realului*, București, Ed. Humanitas, p. 26-27.

⁸⁴ Lévinas, E., id., p. 194.

seama de comportarea celorlalți indivizi, fiind influențată de aceasta în desfășurarea ei (atunci când individul sau indivizii acționează).

Prin intermediul relației sociale, celălalt ne devine puțin câte puțin mai cunoscut, avem posibilitatea să-i descifrăm mai în amănunt fizionomia, gesturile, actele, prilej cu care îl transpunem în *regiunile*⁸⁶ noastre de relevanță. "Construite" în baza unui sistem de interese (*interest at hand*), prea puțin constant și niciodată omogen, zonele de relevanță variată, sunt locurile din care se inițiază "căutarea" *celuilalt*. Acest proces debutează cu *întâlnirea*⁸⁷ dintre mine și acesta, urmărind în același timp trecerea dincolo de "formele plastice ce acoperă neîncetat ca o mască prezența" sa în relația *față-către-față*⁸⁸. În absența oglindirii reciproce a experienței imediate a celuilalt, oricât de abili ne vom dovedi în variația sinelui și mai ales în "proiectarea uneia din aceste variante în afara sa"⁸⁹, experiența celuilalt ne va rămâne străină.

În ultimă instanță, preluarea⁹⁰ categoriei celuilalt se face independent de dorința noastră, "și în cazul în care aș prefera să nu existe celălalt, fiindcă-l detest, rezultă că eu exist în mod iremediabil pentru el și asta mă obligă, vreau, nu vreau, să contez pe el și pe intențiile lui cu privire la mine, care uneori sunt perfide"⁹¹, o conexiune intersubiectivă de motive⁹², mă pun pe mine în relație cu un alter ego individual, cu care împărtășesc același spațiu și timp. Complicațiile apar la nivelul veridicității acestei relații. Chestionări mai ample ale ei, scot de cele mai multe ori la iveală natura sa îndoielnică.

⁸⁵ Creator de excepție în domeniul relațiilor sociale a fost și rămâne Max Weber, pentru care relația socială era "acel comportament care în conținutul său inteligibil-rațional se raportează atitudinal și prin urmare se orientează după conduita altora" (Poledna, R., Concepția lui Georg Simmel despre sociologie și societate, în Simmel, G., 1912, trad. 1999, *Religia*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, p. 103, apud. Max Weber, 1984, *Wirtschaft und Gesellschaft*, p. 47), servind la "desemnarea comportamentului unei pluralități de agenți în măsura în care, prin conținutul său semnificativ, acțiunea fiecăruia ține seama de cea a celorlalți agenți și este influențată de ea" (Ricoeur, P., 1986, trad. 1999, De la text la acțiune (eseuri de hermeneutică II), Cluj-Napoca, Ed. Echinoc, p. 280, apud. Max Weber, 1971, *Economie et société*, Paris, Plon). Spectrul ocupat de acestea, este delimitat de cele două tipuri ideale: *Vergemeinschaftung* (comunalizare) – întemeiată pe apartenența simțită subiectiv (afectiv sau tradițional) a participanților și *Vergesellschaftung* (socializare) – acea relație socială în care orientarea acțiunii se întemeiază pe compensarea unor interese motivate rațional (scop - sau valorico-rațional) sau pe asocieri de interese motivate în același mod (Poledna, R., id., p. 69).

⁸⁶ Schutz, A., 1964, 1976 - 4th edition, Collected Papers, volume II, *Studies in Social Theory*, The Hague, Martinus Nijhoff, p. 125-126.

⁸⁷ "Principiul care stă la temelia tuturor formelor de experiență interpersonală și socială este *Begegnung* (întâlnirea). *Begegnung* este un cuvânt german, dificil de tradus, asemănător cu *Gestalt* (configurația), *Einführung* (empathie) și *Stegreif* (spontaneitate).[...] Principiul 'întâlnirii' cuprinde nu numai simpatia și iubirea dar și relațiile ostile și amenințătoare. Este o întâlnire la cel mai intens nivel de comunicare. Întâlnirea este extratemporală, nestructurală, neplănită, nerepetată. Ea se întâmplă sub impulsul momentului. Ea este 'aici', 'acum' și 'în devenire'" (Mihu, A., 1967, *Sociometrie*, p. 22-23). "În timpul întâlnirii nu mai este loc pentru erori și necazuri, nu se poate învăța din greșeli și nu se poate spera o a doua șansă" (Bauman, Z., 2000, *Modernitatea lichidă*, București, Ed. Antet, p. 91).

⁸⁸ Lévinas, E., id., p. 259.

⁸⁹ Lévinas, E., 1991, trad. 2000, *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, București, Ed. Bic All, p. 34.

⁹⁰ Schutz, A., & Luckmann, T., 1973, *The Structures of the Life-World*, Evanston, Northwestern University Press, p. 84.

⁹¹ Ortega y Gasset, J., id., p. 96.

⁹² Schutz, A., id., p. 14.

În locul întâlnirii, avem de-a face deseori cu o ne-întâlnire⁹³, eveniment fără trecut și fără viitor, ce se prefacă a fi o întâlnire. *Falsa întâlnire (Vergegnung)*⁹⁴ este domeniul predilect al "neangajării, al vidului emoțional, ce nu acceptă nici simpatie, nici ostilitate, un teritoriu neînregistrat pe nici o hartă, lipsit de indicatoare, o rezervație sălbatică în cadrul lumii"⁹⁵, un spațiu în care regulile de angajare și de interacțiune sunt inactice. Uzând de acest registru, celălalt mă menține în sfera lipsei de atenție, evită orice comportament pe care eu l-aș putea percepe ca un contact conștient, tratându-mă ca un "rău inevitabil fără de care preferi să trăiești, dar nu se poate"⁹⁶.

Interacțiune superficială și formală cu mine, ce mă plasează la o depărtare considerabilă de polul intimității, întrucât eu sunt *străinul* care-l deranjează "acasă", este condiționată de statutul meu: "dușman ce trebuie învins și alungat" sau, în cel mai bun caz, "musafir acceptat temporar, ce trebuia limitat la zone speciale și făcut inofensiv prin respectarea strictă a ritualului de izolare"⁹⁷. Poziția mea în grupul⁹⁸ la care doresc să am acces este determinată, esențial, de faptul că eu nu aparțin grupului de la început, lucru ce mă face să "import" aici calități care nu provin și "nu puteau" proveni din interiorul acestuia. Absența unei "patrii comune" cu celălalt⁹⁹ face din mine un străin și nu un semen, cel puțin atâta vreme cât eu nu încerc prin toate mijloacele să mă familiarizez cu acesta.

Familiaritatea, se referă "doar la un grad satisfăcător de cunoaștere din partea noastră"; ea nu înseamnă neapărat prietenie, încredere, dispoziție pentru sacrificiu altruist, sentiment al unității, al loialității reciproce, al fraternității¹⁰⁰, dar ne oferă șansa ca prezența noastră fizică între granițele lumii celuilalt să nu mai fie o încălcare a normei și o neplăcere incurabilă. Pe această cale, statutul nostru se îmbunătățește simțitor. Nu mai suntem întrutotul străini, dar nici semenii¹⁰¹, intrăm în zona ambivalentă a poziției de *neunoscut*. Percepția celuilalt asupra noastră în această nouă formulă este de: îndepărtați din punct de vedere social, deși apropiați din punct de vedere fizic; străini fizic accesibili; semenii social inaccesibili. Cum, deocamdată, baza pe care se fundamentează este dată de inexistența unei compatibilități "perfecte" între statutul meu și al celuilalt, distanța socială dintre noi încă persistă.

⁹³ Bauman, Z., id., p. 90.

⁹⁴ Bauman, Z., 1995, trad. 2000, *Etica postmodernă*, Timișoara, Ed. Amarcord, p. 168, apud. Martin Buber.

⁹⁵ Ib., p. 169.

⁹⁶ Ib., p. 183.

⁹⁷ Ib., p. 165.

⁹⁸ Unul dintre autorii care a încercat o *sociologie a străinului* a fost G. Simmel, pentru acesta, înțelesul noțiunii de străin se regăsește în următoarele variante: 1. cei cu desăvârșire străini, oameni pe care îi știm că există undeva dar nu avem cu ei nici un fel de relație, propriu-zis social ei nici nu există; 2. care vin la noi și se duc mai departe, trecătorii; 3. care vin și rămân; 4. cei născuți în grup dar rămași străini (Georg Simmel, *The Stranger*, în Coser, L., A., - edited by, 1980, *The pleasure of sociology*, New York, The new american library, p. 235).

⁹⁹ Lévinas, E., 1961, id., p. 22.

¹⁰⁰ Bauman, Z., id., p. 166.

¹⁰¹ "Ei nu sunt ca străinii, dușmanii declarați care te fac să scoți sabia (sau, cel puțin, așa spun ei). Totuși, nu sunt nici ca semenii. Este adevărat că nu li se poate ignora prezența, nu poți evita să-i vezi, să-i auzi și să-i simți, chiar să le vorbești și să-ți vorbească uneori. Dar întâlnirile sunt mult prea scurte și întâmplătoare pentru a te decide în privința unei clasificări ferme, și apoi mulți dintre ei vin și pleacă.", Ib., p. 167-168.

Pentru ca celălalt să renunțe la lipsa de angajare în relația cu mine, la intenția sa de a ști cât mai puțin și a ține cât mai puțin la "cineva"¹⁰², trebuie să ne lăsăm "prinși" în plasa regulilor locale și să abandonăm perspectivele uzuale (*analistul, comentatorul*¹⁰³, *"cartograful"*¹⁰⁴) prin care suntem obișnuiți să privim realitatea. Aceste variante nu sunt altceva decât forme cosmetizate ale străinului, filtre a căror acuratețe¹⁰⁵ permit în cel mai bun caz o palidă aproximare a poziției *nativului*.

Din aceste ipostaze, orice transmitere a cunoștințelor derivate din social colporează un număr semnificativ de erori. Mai nou, o dată cu apariția auto/etnografiei¹⁰⁶ (Formă de "self narrative", care poziționează eul într-un context social. Ea este în același timp metodă și text, ca și în cazul etnografiei și poate fi realizată fie de antropologi care fac "acasă" sau "nativ" etnografie, fie de non-antropologi/etnografi. Poate fi de asemenea realizată de un autobiograf care așează povestea vieții lui (ei) în cadrul unei povești despre contextul social în care s-a întâmplat), posibilitatea unei diminuări substanțiale a acestora nu mai este una teoretică.

Această practică a *studierii autohtonilor de către nativi* (natives studying natives), în fază de pionierat atât în sociologie cât și antropologie, cunoaște două forme de manifestare: Pratt, Van Maanen, Hayano, Dorst și Strathern, văd în aceasta o formă de "etnografie nativă", un studiu despre propriul grup¹⁰⁷, iar atunci când autoetnografia este legată de autobiografie, ca și în cazul lui Lejeune, Brandes, Denzin și Deck, conceptul se apropie mai degrabă de o etnografie autobiografică sau de o autobiografie nativă, decât de "native ethnography"¹⁰⁸. Diferențindu-se de etnografie, "life history" sau autobiografie, autoetnografia este în cele din urmă o modalitate prin care expertul nativ, a cărui autentică, de primă mână cunoaștere a culturii, tradiției este suficientă pentru a acorda autoritate textului, intră în dialog cu celălalt.

"Scriitorul" ne-utilizând convențiile rigide ale "outsider-ului obiectiv", ci apelând la elemente din propria experiență de viață, ce vor fi încorporate în construcția finală, povestește despre ai săi, un domeniu despre care nu avem dreptul să nu fim interesați, atâta vreme cât și noi suntem parte, *we are ourselves*¹⁰⁹. E, de asemenea, de datoria noastră să analizăm și disecăm modul în care scriem despre ei, adică să veghem asupra tipului de discurs științific produs.

Pendulând între poziția de *nativ/indigen* și cea de *scriitor/autor*, spațiu în care există suficient loc pentru întrebări (În ce mod experiența mea de viață și sentimentele îmi influențează percepția științifică? Mă pot considera "a native voice"? Ce fel de voce este aceasta? Discursul academic facilitează sau dimpotrivă estompează (effectively silenced) această voce?¹¹⁰), suntem datori a căuta concepte și "unelte" analitice sensibile, care să ne permită să înțelegem și să descriem cu acuratețe și

¹⁰² *Ib.*, p. 183.

¹⁰³ Schutz, A., *id.*, p. 133.

¹⁰⁴ Schutz, A., 1996, *Collected Papers*, Volume IV, Kluwer Academic Publishers, p. 10.

¹⁰⁵ Charon, J. M., 1979, 1998 - 6th edition, *Symbolic Interactionism: an introduction, an interpretation, an integration*, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, p. 10.

¹⁰⁶ Danahay, D. E., edited by, 1997, *Auto/Ethnography. Rewriting the Self and the Social*, Oxford, Berg, p. 9.

¹⁰⁷ *Ib.*, p. 8.

¹⁰⁸ *Ib.*, p. 9.

¹⁰⁹ Angus, I., 1997, *A border within: national identity, cultural plurality, and wilderness*, McGill-Queen's University Press, p. 108.

¹¹⁰ Motzafi-Haller, P., *Writing Birthright: On native Anthropologists and the Politics of Representation*, în Danahay, D. E. - edited by, *id.*, p. 216.

subtilitate o realitate complexă, în care categoriile clasice de nativ și non-nativ, subiect și obiect, cercetător și subiect de cercetat colapsează. Trebuie realizată trecerea dincolo de legitățile stricte ale genului tradițional al practicii din științele sociale spre un mod nou de a scrie și gândi, unul a cărui rădăcini sunt rezultatul împletirii experiențialului și structuralului, politicului și teoreticului, o provocare adresată genului descrierii "obiective" a realității sociale¹¹¹.

În fapt, modernitatea târzie spre care tindem forțează apariția unor noi perspective, acestea concentrându-se asupra modalităților în care produsul finit (de la cel comercial până la cel științific) poate fi transformat pentru a capta o cât mai mare atenție. Lucrurile care nu stârnesc pasiuni și controverse dispar în ritm alert din sfera opțiunilor consumatorului, indiferent de gama de "produse" vizate. În câmpul socio-umanului, viabile rămân acele narațiuni (cercetări, studii, analize dacă dorim să rămânem în grilele tradiționale) în care pasionalul, zbaterea interioară a celui care o produce, transcede ariditatea limbajului de specialitate, transformându-le în poezii sociale, în scrieri personale despre sine, impregnate cu o experiență de viață eminentemente socială.

---

¹¹¹ Ib., p. 219.

PRELIMINARII TEORETICE LA JURNALISMUL ON-LINE

NICOLAE URS

ABSTRACT. Theoretic Preliminaries Regarding On-line Journalism. For almost a decade now news is no longer the monopoly of newspapers, TV stations or radios. A new player emerged on the stage, which threaten to change forever the way in which we receive and understand the news. This new player is represented by the on-line publications. The present paper aims to provide a few guiding marks to help understand this new "media revolution", a revolution that is happening as we speak.

Punerea problemei

Pentru a realiza ce înseamnă jurnalismul on-line mai întâi trebuie definit termenul de on-line. O traducere care e foarte aproape de sensul real al termenului ar fi "disponibil tot timpul". În ultimii ani Intenetul a ajuns să se confunde cu termenul de on-line. Iar Internetul este, simplificând la extrem, o imensă rețea de calculatoare, care înglobează sute de mii de alte rețele și sute de milioane de calculatoare, răspândite pe tot globul. Începuturile Internetului au fost modeste; inițial s-a vrut a fi doar un mod de comunicare între centrele de cercetare și universitățile americane (sub numele de ArpaNet). Rețeaua s-a extins treptat, dar numărul utilizatorilor a ajuns de ordinul milioane abia la începutul anilor 90. De atunci numărul crește constant, iar estimările făcute de nua.com arată că în mai 2002 erau la nivel global peste 580 milioane de utilizatori unici.

Datorită ușurinței cu care orice persoană poate publica pe web au apărut foarte repede o mulțime de publicații, pe cele mai diverse teme, care există doar în acest spațiu virtual (nu există și tipărite). De aici a pornit discuția despre jurnalismul on-line, pus, motivat sau mai puțin motivat, în opoziție cu jurnalismul așa-zis clasic (ziare, radio, televiziune).

Există un sentiment straniu cu privire la această opoziție între jurnalismul clasic și cel on-line. Există sentimentul că acest "război" s-a mai purtat, doar că au fost alți actori: între ziare și radio, apoi între radio și televiziune. Nici unul dintre aceste războaie nu a dus la dispariția vreunuia dintre "combatanți".

Un lucru important pe care Internetul l-a adus este democratizarea jurnalismului. Oricine poate deveni un jurnalism on-line. Nu mai este nevoie decât de un calculator pentru a-ți publica ideile și părerile pe web, care au o audiență potențială de ordinul milioaneilor.

Trebuie precizat din capul locului că jurnalismul on-line și-a ales ca model și, susțin unii teoreticieni, în același timp ca adversar presa scrisă, ca exponent al jurnalismului tradițional. Deși unele pagini web au integrate, pe lângă text și imagini secvențe video și sunet, dificultățile tehnice opresc deocamdată publicațiile on-line să se compare cu posturile de radio și televiziune.

Ziarele tradiționale au înțeles repede că acest nou mediu le oferă o mulțime de posibilități, așa încât, în acest moment, toate ziarele importante au o ediție on-line (prima ediție web a unui ziar important – *San Jose Mercury News*, SUA – s-a publicat în 1994). Din păcate, majoritatea se mulțumesc să transpună pe Internet articolele din ediția tipărită a ziarului, fără să realizeze că în acest fel profită foarte puțin de pe urma avantajelor pe care le poate oferi Internetul. Există însă ziare care au înțeles că direcția corectă este către o separare cât mai mare a edițiilor on-line de cele tipărite - de pildă cotidianul *Chicago Tribune* are peste 100 de angajați doar pentru ediția on-line. (Melinda McAdams, 2001) Publicațiile care apar exclusiv on-line – de pildă *slashdot.com* sau *salon.com* – devin din ce în ce mai populare.

Definiție și caracterizare

O simplă definiție a jurnalismului on-line este destul de ușor de formulat: este jurnalismul care are ca mediu de difuzare un mediu on-line (Internet, e-mail, intranet, telefoane mobile). În această lucrare publicațiile sau ziarele on-line înseamnă doar publicațiile sau ziarele de pe Internet, celelalte medii on-line neavând încă răspândirea și importanța pe care o are acesta.

Din cauza vitezei de transmisie a datelor Internetul este în continuare dominat de text, dar e în continuă schimbare. Dinamica schimbării este mult mai alertă decât în cazul ziarelor clasice. Internetul, ca fenomen de masă, are mai puțin de zece ani, și deja apar reguli și norme care trebuie respectate în acest nou mediu. În același timp prinde formă etica pe web, un domeniu care e abia la început din mai multe motive: rapiditatea cu care Internetul se schimbă, greutatea cu care un anumit set de reguli se poate impune în mod universal, relativa noutate a mediului în care își desfășoară activitatea ziarele și revistele on-line.

Jurnalismul on-line are o serie de caracteristici prin care se diferențiază de jurnalismul clasic. Cea mai importantă dintre ele este interactivitatea. Jurnalistul are posibilitatea să facă din cititor o parte integrantă a experienței mediatică. Instrumentele care îi stau la dispoziție pentru acest lucru sunt variate. Cititorul poate decide să trimită un mail autorului articolului în care să își exprime părerea despre articol. Sau poate alege să trimită un comentariu pe un forum, sau să intre pe un chat și să discute în timp real cu alți cititori sau chiar cu autorul materialului. Pe de altă parte cititorul poate să își croiască singur drumul prin informația oferită, în ritmul pe care îl consideră potrivit, cu toate ocolurile pe care le consideră necesare pentru înțelegerea materialului. Aceste ocoluri sunt oferite de link-urile (legaturile) către alte documente care pot să clarifice anumite aspecte ale materialului, sau să ofere anumite date adiționale pentru cei interesați. Astfel ajungem la altă caracteristică esențială a jurnalismului on-line, care este hipertextualitatea, în esență oferirea de informații despre informații. Un articol despre prognozatul atac al SUA împotriva Irakului poate avea mai multe hiperlinkuri, să spunem către declarațiile președintelui Bush, altul către o analiză a evenimentelor din 11.09.2001, un alt link către situația actuală din Irak și altul către un material despre forțele militare americane care pot fi implicate în atac. Pe Internet, un asemenea articol, cu aceste informații suplimentare, ar fi socotit ca fiind destul de simplu, realizat la un nivel de bază. Asemenea legături către articole care sunt deja scrise și care oferă cititorului posibilitatea informării exhaustive pe o anumită temă, folosind instrumentele oferite de Internet este unul dintre cele mai seducătoare posibilități ale acestui nou mediu de informare în masă. În goana publicațiilor on-line de a atrage cât mai mulți utilizatori dintre cititorii de ziare sau telespectatori, instrumentul preferat este convergența, îmbinarea textului,

imaginilor, secvențelor video, sunetului sau a realității virtuale, încercând să ia ce e mai bun din celelalte medii de informare în masă. Cu toate aceste eforturi, internetul este dominat încă de text, iar utilizatorii sunt interesați mai mult de informația pe care o oferă paginile de internet decât de designul acestora, oricât de sofisticat ar fi acesta.

Informația pe web este în cea mai mare parte nestructurată. Nu există drumuri bătătorite pe care să mergi, calea către o informație poate fi găsită într-o mulțime de moduri, în funcție de dorința și de cunoștințele utilizatorului. Există o mare de informații accesibilă în câteva secunde din orice colț al globului în orice moment, și o mulțime de persoane care "navighează" în această mare. Jurnalele web oferă o parte importantă a acestor informații, mai ales prin arhivele pe care le întrețin. Arhivele ziarelor on-line pot fi accesate oricând și cu mult mai mare ușurință decât cele ale ziarelor clasice sau ale televiziunilor.

Un alt avantaj al jurnalismului pe internet este posibilitatea actualizării informațiilor cvasi-instantaneu. Informarea de pe internet e continuă, spre deosebire de mass-media tradițională, în special ziarele. Nici televiziunile nu pot asigura acest acces neîntrerupt la informație (trebuie date reclame, timpul de emisie e limitat). Publicațiile on-line au scăpat de această limitare; spațiul nu mai este fix, web-ul nu are lungime și lățime sau minute limitate. O serie de constrângeri care se aplică jurnalismului tradițional sunt inutile pe web. De asemenea, obținerea informațiilor este pentru prima dată activă, oamenii pot, dacă vor, să caute informația pe care o doresc. Această alegere era posibilă la un nivel mult mai redus în cazul jurnalismului clasic (cumpărai un alt ziar, schimbai canalul TV), dar în cazul Internetului este un cu totul alt nivel.

Studiile realizate în SUA arată ca doar 20% din ziar este citit; atunci de ce să plătim mai mult? Soluția o oferă tot internetul – ziarul personalizat. Există deja câteva asemenea experimente, cel mai cunoscut fiind CRAYON (acronimul de la *Create Your Own Newspaper*, care poate fi găsit la adresa <http://crayon.net>), în care utilizatorul își alege subiectele care îl interesează și primește în fiecare dimineață în căsuța de e-mail doar articole din aceste domenii. Mulți oameni cumpără un ziar și pentru mica publicitate. Însă când gradul de răspândire al internetului îl va depăși pe cel al ziarului, aceasta mica publicitate ar putea dispărea din paginile ziarelor, trecând cu arme și bagaje pe Internet.

Internetul oferă o altă mare posibilitate care abia a început să fie utilizată. Datorită faptului că odată intrată pe web o publicație e instantaneu accesibilă din orice colț al lumii s-a ivit posibilitatea realizării unor publicații pentru un public foarte restrâns ca număr (cele câteva mii de colecționari de cutii de chibrituri din toată lumea, de pildă).

Pe lângă toate aceste avantaje ale mass-media on-line, publicațiile pe internet au și unele dezavantaje față de cele tradiționale. O critică des întâlnită adusă jurnalismului on-line este că nu oferă informații locale. (Anthony Unruh, 2001). Internetul este un instrument excelent pentru aflarea ultimelor schimbări pe scena diplomatică internațională sau ultimele frământări din politica națională, dar informații regionale sau locale se găsesc mult mai greu sau deloc. Acest lucru e cumva în contradicție cu posibilitățile oferite de internet – o publicație on-line poate fi creată și întreținută cu un cost mult mai mic decât un ziar local. Motive pentru această anomalie se pot găsi (insuficiența pătrunderii a Internetului în comunitățile mici, lipsa resurselor financiare) dar ele nu o explică în întregime. Trebuie menționat încă un aspect: Internetul nu vine cu manual de utilizare. În cazul ziarelor este simplu:

deschizi ziarul și citești. Pentru a accesa un ziar on-line este nevoie de mult mai multe lucruri decât cei 5 mii de lei pe care îi cere vânzătorul de la chioșcul de ziare.

Raportarea la jurnalismul clasic

Insistența cu care se caută în continuare trasarea unei linii cât mai clare între jurnalismul clasic și cel on-line a dus la apariția unor teorii "catastrofice", în care se preconizează că jurnalismul tradițional va sucomba sub asaltul mai tânărului său "oponent". Argumentul esențial al acestei teorii este că, odată cu dezvoltarea tehnicii (ecrane mai mari sau portabile, legături la Internet mai rapide) tipărirea ziarelor va deveni inutilă. Un susținător important al acestei teorii este Jakob Nielsen, probabil cel mai cunoscut analist al fenomenului on-line. El susține că este doar o problemă de echipamente (calculatoare portabile, monitoare, conexiuni la internet). Odată ce aceste probleme vor fi rezolvate, jurnalismul se va muta în întregime on-line, iar ziarisții vor trebui să se adapteze. (Jakob Nielsen, 2000).

Alți analiști însă nu sunt de acord cu această idee (de pildă Anthony Unruh). Ei susțin că ziarele tradiționale nu vor dispărea pentru că oamenii sunt prea legați de ele și îndeplinesc funcții pe care ziarele pe net nu le pot satisface. De asemenea, oamenii au o încredere mult mai mare în ziarele clasice. Adunarea știrilor este o operațiune locală, pe care ziarele sunt antrenate să o facă, de aceea vor supraviețui. Ziarele sunt organizate din punct de vedere economic să adune cât mai multe informații, să le sorteze și să le inventarieze. Ziarele vând informația pe care o și adună. Televiziunile, radiourile, ziarele on-line nu fac lucrul ăsta, ele doar vând informație. (Anthony Unruh, 2001).

Ziarele au baze de date imense și se pricep să le folosească, au rețele de surse bine stabilite pe care nici un alt mediu de informare în masă nu le posedă. Nu trebuie uitat de asemenea argumentele sentimentale; foarte multă lume s-a obișnuit să citească ziarul în fiecare dimineață și cei mai mulți nu doresc să facă acest lucru în fața unui monitor, stând pe un scaun cu mâna pe mouse. În plus, pentru mulți ziarul a devenit un semn al statusului social.

Publicul țintă al ziarelor on-line se suprapune doar parțial peste cel al ziarelor clasice. Asta pentru că majoritatea utilizatorilor de Internet este formată din adolescenți și tineri, pe când cei care cumpără ziare sunt de regulă oamenii maturi sau cei în vârstă.

Din această delimitare a publicului țintă, ca și din diferențele între tipăriră și mediul on-line apar și stiluri distincte de scriitură. Pentru un jurnal on-line materialele sunt mai scurte decât cele dintr-un ziar (este mai obositor să citești de pe un monitor decât de pe hârtie; de asemenea, publicul de pe Internet e mult mai nerăbdător). Limbajul pe web este mai colocvial, ținându-se cont de potențialii cititori. Ziarisții care au lucrat în mass-media și trec la un ziar on-line se adaptează însă acestui nou mediu, după o perioadă de acomodare. Acest lucru se întâmplă pentru că jurnalismul ramane jurnalism, fie ca e tipărit, fie ca e oferit sub forma unei pagini de web. Toți jurnaliștii sunt antrenați să colecteze date, să le analizeze, să discearnă ce e important și ce nu și să livreze informația succint și credibil, și de acest lucru este nevoie la publicațiile on-line. (Mike Wendland, 2000).

Există încercări teoretice de stabilire a unei diferențieri clare între presa tradițională și cea on-line. Prima dintre ele, cea mai simplistă, propune separarea în new-media (presa on-line) și old-media (presa tradițională). Din această categorizare vin pe urmă toate comparațiile facile care se pot trage între vechi și nou. Avocații acestei împărțiri susțin că presa tradițională nu va putea concura cu ziarele și revistele on-line. Publicațiile on-line ar fi viitorul pentru că ele au crescut odată cu

dezvoltarea internetului și a comunicațiilor globale, așa încât nu trebuie să se adapteze acestui nou mediu, ele făcând deja parte integrantă din el.

O altă teorie, ceva mai recentă, împarte presa în open media și closed media. Din prima categorie fac parte evident ziarele de pe internet, pe când closed media include toate celelalte mijloace de comunicare în masă (presă scrisă, radio, televiziune). Într-un forum deschis de discuții pe Internet pe această temă, Jon Katz face în acest sens un aspru rechizitoriu la adresa presei tradiționale, acuzând-o că a devenit o castă care nu mai are ca scop oferirea de informații publicului, care este mult mai preocupată de admirarea propriei imagini. În opinia lui Katz, presa tradițională e mult mai interesată acum de controlarea informației. Tot în viziunea lui Jon Katz, publicațiile de pe internet nu vor să controleze informația, ci să o distribuie cât mai mult, și nu mai sunt obsedate de profit. (Ciprian Rus, 2001).

Această delimitare maniheistă a presei în open și closed, ca și înfierarea celei din urmă și ridicarea în slăvi a presei on-line, deși greșită pentru că nu ține seama de toate laturile acestei probleme complexe, ridică totuși o serie de întrebări interesante. Unele schimbări ar putea fi necesare și în cadrul presei tradiționale.

Până în acest moment însă imensa majoritate a informațiilor publicate în ziarele on-line provin de la surse care aparțin, după definirea de mai sus, de closed media. Acest lucru nu poate fi încă evitat deoarece doar ziarele, televiziunile sau agențiile de presă au organizarea, personalul și cunoștințele necesare să **producă** știri. Numărul ziaristilor care lucrează exclusiv pentru publicații on-line este infim în comparație cu numărul ziaristilor de „modă veche”. Majoritatea materialelor de pe internet **analizează** informațiile primite de la presa tradițională.

Un mare obstacol pe care trebuie să îl depășească ziarele on-line este lipsa credibilității. Tocmai libertatea extraordinară pe care o oferă spațiul virtual acționează aici împotriva ziarelor de pe internet. Oricine cu acces la un calculator și la o conexiune la Internet poate publica orice îi trece prin minte și poate folosi orice identitate, reală sau nu. Pe web, linia de demarcație între cel care publică informația și cel care o receptează este tot mai dificil de trasat. Este foarte greu de găsit experți pe web tocmai pentru că sunt foarte mulți care se consideră experți. Aici revenim din nou la sursa majorității știrilor de pe internet, care sunt preluate de la presa tradițională.

De cel puțin 200 de ani oamenii sunt obișnuiți să li se ofere o oglindă a lumii în fiecare zi. Ziarul a fost această oglindă. Au fost obișnuiți să hotărască alții – îi numesc aici pe ziaristi – ce e important, ce merită reținut și ce nu. E cunoscuta teorie care îi pune pe ziaristi în rolul de păzitori ai porților (gatekeepers, în engleză), care decid în fiecare zi ce merită să fie adus în atenția lumii din noianul de evenimente și informații. Pe internet e mult mai greu de distins care sunt acești gatekeepers.

Directii și tendințe

Jurnalismul on-line este făcut și el de ziaristi. Marea lor majoritate au lucrat înainte la ziare sau la posturi radio-tv. Adaptarea la un nou mediu nu s-a făcut întotdeauna fără greutate. (Martha Stone, 1999).

Un ziarist care vine de la un ziar de pildă realizează repede că materialele pentru web trebuie scrise într-un mod diferit. Este un alt mediu, cu alte cerințe și reguli. Esența rămâne aceeași, forma suferă unele schimbări. Din această cauză este nevoie de o perioadă de acomodare. Numai că deprinderile căpătate într-o viață se schimbă foarte greu, așa că mulți ziaristi sunt speriați de ideea că cititorii ar putea să trimită e-mail-uri ca reacție la un articol scris și să aștepte și răspunsuri la aceste e-mail-uri. Ei argumentează că, odată articolul publicat, ei sunt deja la un

alt subiect, căutând surse, vorbind cu oamenii, și nu au timp să răspundă la e-mail-uri care fac referire la articole mai vechi pentru că nu ar termina la timp următorul material. E aici o agățare de un termen - deadline (termen limită până la care trebuie predat materialul) care, *stricto sensu*, nu mai există în cazul publicațiilor on-line, datorită posibilității de actualizare în orice moment al informațiilor. Explicația jurnaliștilor pentru această reticență în comunicarea cu cititorii e simplă și conține și o doză de adevăr: cultura jurnalistică nu a fost concepută pentru interactivitate; ziaristii vor să spună lumii ce se întâmplă, nu să discute ce s-a întâmplat. Majoritatea jurnaliștilor care lucrează la ziare on-line continuă să lucreze ca și cum cei care accesează internetul vor doar să adune informații, când ei de fapt doresc o comunitate dinamică și interactivă care să îi facă să revină pe aceleași site-uri. Apare întrebarea: nu cumva se încearcă reunirea tuturor caracteristicilor mediilor de informare în masă în creuzetul care este acum internetul? Nu este această dispută una caducă?

Într-un asemenea mediu în continuă schimbare, orice concluzie poate fi doar provizorie și subiectivă. Odată cu apariția și dezvoltarea Internetului difuzarea și accesarea informațiilor a suferit o veritabilă revoluție: există acum mult mai multă informație și mult mai accesibilă decât oricând. Jurnalele on-line fac și ele parte integrantă din această revoluție. Dar afirmațiile că ziarele tradiționale sunt amenințate cu extincția sunt exagerate, cel puțin în acest moment. Ziarele au capacitatea de a se adapta și de a schimba ceea ce trebuie schimbat pentru a supraviețui încă unui asemenea "război".

Și ca un ultim argument personal, eu încă nu mă pot imagina așezându-mi laptopul lângă ceașca de cafea dimineața pentru a afla ce s-a mai întâmplat în lume.

BIBLIOGRAFIE

1. Callahan, Christopher, *A Journalist Guide to the Internet*, New York, Allyn & Bacon, 1999.
2. McAdams, Melinda, *The Internet handbook for Writers, Researchers and Journalists*, New York, The Guilford Press, 2001.
3. Wendland, Mike, *A life without paper*, www.poynter.org/centerpiece/060900.htm
4. Scanlan, Christopher, *The Web and the Future of Writing*, www.poynter.org/centerpiece/062100.htm
5. Stone, Martha, *Online Newsrooms Seek Good Journalists First*, www.mediainfo.com/ephone/news/newshtml/stories/092100n1.htm
6. Milison, Doug, *Online Journalism FAQ*, www.online-journalist.com/faq.htm
7. Nielsen, Jakob, www.useit.com/alertbox/
8. Unruh, Anthony, www.campus.benedictine.edu
9. Rus, Ciprian, *Jurnalismul on-line (Lucrare de diplomă)*, Facultatea de Științe Politice și Administrative, Secția Jurnalistică, promoția 2001
10. Salon.com, www.salon.com
11. Slashdot.com, www.slashdot.com
12. www.nua.com
13. The Well.com, www.well.com

DIE BEOBACHTUNG

FLAVIU CĂLIN RUS

Die Basis jeder wissenschaftlichen Forschung liegt im allgemeinen in einem konkreten Beobachtungsprozeß. Wie es schon lange her auch Piaget gesagt hat: *„Man beginnt mit einer Beobachtung, man findet ein interessantes Geschehnis; es folgt die Wiederherstellung der Situation mit der Veränderung der verwickelten Faktoren... hier beginnt die Experimentierung.“*

Der Beobachter hat die Chance, eine außergewöhnliche Tatsache zu erfinden, nur wenn er mit Aufmerksamkeit die Realität inskizziert. Er muß dabei auch ein breites Kenntnisspektrum beherrschen, der latente Hypothesenfond genannt wurde, der die Formulierung einer Hypothese erleichtern soll - die lokale Hypothese, die weiter experimentiert und geprüft werden soll (Fraisie).

Die Sozialforschung definiert die Beobachtung wie folgt: *„Eine Forschungstechnik, mit deren Hilfe individuelles oder soziales Handeln und Verhalten in natürliche oder künstlich erzeugte Situationen planmäßig zu erfassen versucht wird, wobei der Forscher (Beobachter) dem Untersuchungsobjekt gegenüber eine passiv - rezeptive Haltung einnimmt“*

Diese Definition enthält drei große Kriterien, die für die wissenschaftliche Beobachtung sehr wichtig sind:

1. Diese Methode versucht zu jedem Zeitpunkt soziale Verhalten direkt zu erforschen.
2. Die wissenschaftliche Beobachtung ist meist durch planmäßiges Vorgehen durchführbar.
3. Das Verhalten der Forscher bei der wissenschaftlichen Forschung ist passiv - rezeptiv; er darf nicht verbale oder andere Reize verwenden, die eine Reaktion hervorrufen können.

Der wissenschaftliche Fortgang umfaßt eine ganze Reihe von Momenten und Phasen wie zum Beispiel: Beobachtung, Hypothesenerfindung, genaue Experimentierung, Datenanalyse und Erklärung. Nicht jede journalistische Investigation muß all diese Phasen durchführen, um das komplette Muster zu verwenden.

Es gibt Investigationen, die eine Grenze legen, die nur aus einer Beobachtung und Datenanalyse bestehen, oder aus einem Experiment und einer Datenerklärung.

Es gibt bestimmte Situationen, in denen einige Phasen und Momente eine gewisse Unabhängigkeit kriegen. Als Investigationsmethode, kann man die Beobachtung nicht nur zu einem einfachen Eindruck über eine Person oder über ein Geschehnis reduzieren.

In einer alltäglichen Beobachtung werden sich nicht selten die kollektiven Darstellungen oder die persönlichen Individuenklischees, angehörig einer bestimmten Gruppe, zu einem Faktenanregungsfilter in Beziehung mit anderen Personen verwandeln. Gerade durch den Gruppeneinfluß wird das Individuum, aus der

ganzen Wahrnehmungsebene und aus den Kontakten mit anderen, nur auf einige Sachverzeichnisse Wert legen und wird andere Kennzeichen ignorieren.

In diesem Prozeß wird erstens die Wahrnehmung selektiv durchgeführt und durch sie werden sämtliche Beobachtungsdaten und analysierte Darstellungen manipuliert.

Um diese Phasen besser zu verstehen, geben wir folgendes Beispiel: Man arbeitete mit einer Gruppe von mehr als 100 Lehrern. Diese mußten eine komplette Beschreibung der Schüler, mit denen sie gearbeitet haben, machen. Für die Erleichterung der Arbeit, haben die Lehrer verschiedene Instrumente und Ausdrucksmöglichkeiten gekriegt: verschiedene Attribute, kurze abgestufte Beschreibungssätze, die über Intelligenz, Gedächtnis, Ausdrucksform, Geschicklichkeit, Charakter und Persönlichkeit Informationen ermitteln. Es wurden 1500 Einschätzungen gesammelt, Material, das nachher analysiert wurde.

Es wurden folgende Resultate erhalten: die meisten Profile waren von Attributen geprägt. In der Abwesenheit dieser Attribute, ist der Persönlichkeitsrahmen der Schüler praktisch null. Alle Porträts ähnelten sehr viel miteinander, so daß eine Differenzierung zwischen den Schülern praktisch unmöglich war.

Ein Kind wird mit den Augen seines eigenen Schulstatus beobachtet, so daß sein Profil nur durch seine Resultate erleuchtet sein kann. Das bedeutet ein Fehler, weil es auch Schüler gibt, die schlechtere Resultate in der Schule haben, aber sehr gut in anderen Aktivitäten sein könnten wie z.B. Musik, Sport usw.

Im allgemeinen sprechen wir über zwei Formen der Beobachtung: Die strukturierte und die unstrukturierte Beobachtung.

1. Die unstrukturierte Beobachtung:

Atteslander behauptet, daß diese Form der Beobachtung „*mehr oder weniger allgemeine Richtlinien, große Hauptkategorien*“ hat. „*Innerhalb dieses Rahmens hat der Forscher für seine Beobachtung freier Spielraum. Die unstrukturierte Beobachtung dient mehr zur Hypothesenfindung und auch zur Hypothesenüberprüfung, sowie auch für die Gewinnung quantitativer Daten über soziales Verhalten*“.

2. Die strukturierte Beobachtung:

Neben der alltäglichen Beobachtung, die der Lehrer in der Schule, der Ingenieur in der Fabrik oder der Journalist in unserem sozialen Leben durchführt, gibt es auch eine andere Form der Beobachtung, nämlich die systematische, die strukturierte Beobachtung.

Diese Form der Beobachtung verfolgt eine objektive Faktenaufnahme, die auf einem geplanten Programm marschiert, der die Untersuchungsebene begrenzt und der uns zu einer Selektion der Daten führt oder zwingt.

Nach Fraisse ist die „*Beobachtung die Wahrnehmung einer Tatsache, eines Verhaltens*“. Man kann sie nicht zur einfachen Lektüre der Fakten reduzieren, sondern sie verlängert sich in einem Klassifizierungsakt, wo die Informationen in verschiedenen Konzepten oder Schemen umfaßt sein müssen. Die Wahrnehmung unserer Verhalten bedeutet noch lange nicht ein Kenntnis unserer Verfahren. Diese Haltung und das Betragen erleuchtet uns einen Sinn und beinhaltet eine

DIE BEOBACHTUNG

Bedeutung. Diese Bedeutung des menschlichen Verhaltens zu entziffern, ist im Endeffekt das Kennenlernen des Persönlichkeitsprofils des Individuums.

Auf der Basis einer Vordokumentation und einer Vorgängenermittlung wird eine sogenannte Beobachtungsgrille skizziert. Das bedeutet eine Liste, die uns einen Klassifizierungskader unserer Daten anbieten kann. Wenn wir als Gestalt ein Verhaltensmuster betrachten, können wir mehrere Erklärungen und Bedeutungen finden. Zum Beispiel: eine nachlässige Haltung (Kleidung) kann Gleichgültigkeit oder Interessenabwesenheit signalisieren; eine demonstrative Haltung, kann den Wunsch signalisieren, durch die Kleidung im Mittelpunkt der Kollegen zu sein; eine pedante Haltung kann Mangel an Selbstvertrauen oder den Wunsch, sich in den Augen der Kollegen zu imponieren, signalisieren. Die Schüchternheit kann sich manchmal als Unbeholfenheit manifestieren, andermal kann sie sich als lernendes Verhalten manifestieren. Die Hartnäckigkeit ist eine Reaktion einer brutalen Erziehung, oder kann ein Effekt der Liebesübertreibung gegenüber dem Kind sein.

Welche ist die korrekte Einschätzung dieser Phänomene? Nur im Vergleich mit einer ganzen Gestalt, mit Hilfe der Integration aller Daten in einem Konzept kann man eine reale Einschätzung und Dateninterpretation erhalten.

Für die Erleichterung der Beobachtungsmaterialinterpretation verwendet man die sogenannten Verhaltensanalysetabellen. In einer typischen Form, kann man über eine Tabelle mit zwei Eingängen sprechen. In der ersten Spalte, vertikal, werden in der Reihenfolge, eins nach dem anderen, verschiedene Haltungsfakten (Resultate) einer Beobachtung eingetragen; in der ersten Reihe, horizontal, werden die möglichen Bedeutungen für ein bestimmtes Verhalten eingetragen.

Man sollte keine Grenze für die beobachteten Verhalten oder für eine Reihe von Hypothesen einstellen. Es ist mehr die Rede über ein Dokument, das immer wieder verbessert werden soll. Die Beobachtung ist eine individuelle, aber auch eine Gruppenarbeit. Die Verwendung dieser Tabelle braucht zwei Phasen:

1. In der ersten Phase wird der Journalist die Daten in einem primären Dokument eintragen.

2. In der zweiten Phase wird die ganze Gruppe von Beobachtern für die Kristallisierung und Bildung einer einheitlichen Vorstellung konsultiert. Praktisch, dasselbe Dokument kann die Basis für die Interpretation in beiden Phasen sein. Für jeden Handlungsaspekt sucht man in der Hypothesenliste die Fähigkeit, die für das beobachtete Verhalten spezifisch ist. Das wäre der horizontale Fortgang.

Dem horizontalen Fortgang folgt ein vertikaler Fortgang u.zw. für jede Hypothese prüft man, ob sie für den bestimmten Haltungstyp paßt.

Tabelle Nr.1

Haltungsaspekte	Mögliche Bedeutungen
Nachlässigkeit	Gleichgültigkeit
Ordnungsnotwendigkeit	Situationskontrolle
Soziabilität	Menschenkennenlernennotwendigkeit
Anregungsnotwendigkeit	Mißtrauen
Hilfsnotwendigkeit	Kraftmangel

Die Beobachtungsmatrix darf nicht mehr als 10 Kategorien enthalten, weil mehr als 10 die simultane Arbeit sehr schwierig machen würden. Diese Kategorien müssen eigenartige Aspekte enthalten und die ganze Phänomenebene umfassen.

Die Kategorienliste wird auf der Basis eines empirischen Materials, das in der Vorphase in Konzepten kondensiert ist, festgestellt. Der Vorteil dieser Methode besteht aus dem Anbieten eines Rahmens für die Referenzbeobachtung.

Eine der wichtigsten Kategoriematrix für das Studium der Kommunikation zwischen den Mitgliedern einer Gruppe wurde von R. Balles vorgeschlagen. Diese Matrix richtet sich insbesondere an die Gruppenkommunikationsanalyse und an den Entscheidungsprozeß.

Nach Balles gibt es zwei Niveaus einer Botschaftsüberweisung:

1. einerseits, wird auf dem verbalen Inhalt geachtet, der leichter erkennbar ist: die Menschen reden, hören zu, wählen, antworten, entscheiden etc.

2. andererseits, wird man auf den Ton, Status, auf das Schweigen, auf die Mimik, Gestik, achten, die schwieriger zu analysieren sind.

Diese letzte Seite wird sich nicht bei einer einfachen Lektüre der Haltungsfakten ergeben, sondern nur bei einer komplexen Beobachtungsanalyse.

Die Kategorien, die in dieser Matrix umfaßt sind, sind in 6 Themen gruppiert worden:

1. *Orientierung - Kommunikation* - die Informationen werden gegeben aber auch verlangt.

2. *Evaluation* - die eigene Meinung wird ausgesprochen, und die Meinung einer anderen Person wird verlangt.

3. *Einfluß* - es werden zugleich Direktoren oder Direktive/Suggestionen gegeben oder verlangt.

4. *Entscheidung* - Übereinstimmungen oder entgegengesetzte Positionen werden ausgedrückt

5. *Emotionelle Lage / Atmosphäre* - es findet ein Druck statt; die Tension wird verkleinert oder vergrößert.

6. *Integration* - es wird Solidarität oder Antagonismus ausgedrückt.

So wie man es beobachten kann, erscheinen bei jedem Aspekt zwei Alternativen. Man gibt, man verlangt, so daß bis zuletzt 12 Kategorien entstehen.

Jede Intervention oder Kommunikationsüberweisung, die der Beobachter wahrnehmen kann, wird nur in einer der 12 Kategorien klassifiziert sein. Die Botschaftsfrequenz variiert zwischen 15 und 20 Minuten.

Nach Balles kann eine Gruppe von vorbereiteten Journalisten eine Wiedergabe der Verhaltensfrequenz mit einer Genauigkeitsfidelität zwischen 0,75 und 0,95 erörtern. Wenn das Datenvolumen wächst, dann wird mit einer Gruppe von Journalisten gearbeitet, in der man die Ladung verteilen wird. Dieses Beispiel zeigt uns, wie die Daten quantifiziert werden können und wie sämtliche Notizen in den Spalten der Matix klassifiziert und eingesetzt werden können.

Die Datensumierung gibt uns die Möglichkeit einer Resultatenkondensierung in Grafiken oder in numerischen Sachverzeichnissen.

DIE BEOBACHTUNG

Nach der Stellung des Beobachters zum Gegenstand der Beobachtung und nach dem Grad seines Anteils an der zur beobachtenden Situation, unterscheidet man verschiedene Beobachtungsformen oder -techniken:

a) Aktiv - teilnehmende Beobachtung: diese Form der Beobachtung kann man strukturiert aber auch non - strukturiert verwenden. Bei solch einer Beobachtung befindet sich der Forscher innerhalb der beobachteten Gruppe. Spezifisch für diese Form ist, daß auch der Beobachter an der Gruppeninteraktion teilnimmt.

b) Passiv teilnehmende Beobachtung: in dieser Form der Beobachtung, obwohl der Forscher unter den Mitgliedern der Gruppe ist, nimmt er an ihren Interaktionen nicht teil.

Eine weitere Unterscheidung, bringt mit sich eine neue Einteilung in offene und verdeckte Beobachtung.

1. Die offene Beobachtung bezieht sich auf folgende Aspekte:

- a) Die Gruppe kennt den Beobachter
- b) Die Gruppe weiß, daß sie Gegenstand einer Beobachtung ist.

2. Die verdeckte Beobachtung bezieht sich auf folgende Aspekte:

- a) Die Gruppe kennt den Beobachter nicht.
- b) Die Gruppe weiß nicht, daß sie Gegenstand einer Beobachtung ist.

Die drei Differenzierungs-paare: strukturiert - nonstrukturiert, aktiv - passiv, offen und verdeckt, schließen einander nicht aus, sondern werden kombiniert verwendet, je nach dem Untersuchungsgegenstand, der Aufgabenstellung oder der Untersuchungssituation.

Zum Beispiel: man kann strukturierte Beobachtung mit aktiver Teilnahme des Beobachters in offener Form verwenden, oder eine nonstrukturierte Beobachtung mit passiver Teilnahme in einer verdeckten Form.

Die Kommunikationsforschungstechniken stellen verschiedene Probleme auf, von denen wir die wichtigsten erwähnen:

1. **Das Problem der Leistungsgrenze der Beobachtung:**

Die Beobachtungssituation hat einen Einfluß auf das Verhalten des Beobachters. Die Komplexität der Situation stellt eine logische Frage: Können die Beobachtungskategorien tatsächlich die Komplexität der jeweiligen Situation erfassen?

2. **Instrumentelle Bewältigung:**

Sie bezieht sich auf dem Protokollbogen, in welchem genau angegeben ist, was zu beobachten ist und wie man das Beobachtete festhalten kann: „*die Beobachtungseinheiten, die Beobachtungssitems und Beobachtungskategorien*“ wie es auch Friedrichs 1985 behauptet. Ein Problem auf das wir achten sollen, ist die Genauigkeit der Aufzeichnung durch den Beobachter.

3. **Das Problem des Einflusses des Beobachters:**

Es bezieht sich auf den Einfluß der Beobachtung über die beobachteten Personen. Das geschieht nur durch einen hohen Partizipationsgrad der Beobachter, oder anders gesagt, dieses Phänomen ist gültig nur durch die aktive Teilnahme des Beobachters an der Gruppendiskussion.

4. Das Problem abweichenden Verhaltens:

Es geschieht vor allem in offenen Beobachtungen, wenn die Beobachteten den Wunsch haben, beobachtet zu werden.

5. Das Problem der Zufallskonstellation:

Dieses Problem bezieht sich auf diejenigen Faktoren, die einen Einfluß über die Beobachtungssituation haben und die man nicht vor Beginn der Beobachtung gesehen hat.

CRONICI, CERCETĂRI STUDENȚEȘTI

PUBLICISTICĂ ȘI LIMBĂ

Dacă e adevărat – și nu văd, în plină epocă a supremației comunicării și a exploziei informaționale, de ce ne-am îndoi de spusele profesorului G. Gruită – că, „pentru marele public, jurnalistul (din presa scrisă sau audiovizuală) a devenit la acest sfârșit/început de mileniu, adevăratul profesor de limba română”, atunci tot atât de vădit e că el își ignoră, cu dezinvoltură uneori, această calitate. Sau, cel puțin, nu și-o împlinește cum se cuvine. Dar, vrea - nu vrea, statutul său de pedagog, funcția educativă a profesiei sale nu înseamnă doar transmiterea, analiza și interpretarea de informații, formarea de opinii sau impunerea de valori, ci implică, în modul cel mai responsabil cu putință, și grija pentru limba pe care o folosește, iar prin aceasta, instruirea și cultivarea lingvistică a cititorului/a auditoriului. Între valorile pe care trebuie să le impună ca practician public al scrierii și al rostirii, aflat mereu în atenția celor cărora li se adresează, una din cele mai de seamă este cea de model lingvistic de corectitudine, de claritate și expresivitate. Așa încât acesta devine o componentă a dimensiunii etice a jurnalisticii, devine pentru jurnalist o dovadă de respect față de sine însuși, față de cititor și de ascultător, față de limba română însăși, ca instrument complex ce-i stă, generos, la îndemână. Limba literară recunoaște în stilul publicistic o entitate dinamică și plină de culoare, dar îi și solicită, potrivit funcției sale social-culturale, să fie un promotor al normei, al caracterului îngrijit și cultivat al exprimării.

Din păcate, înregistrăm o depreciere continuă a limbajului cotidian. Scăpat, fie și în parte, de constrângătoarea limbă de lemn, vorbitorul de rând, se lasă amăgit de o libertate rău înțeleasă, avântându-se în extrema cealaltă: vulgaritate, lipsă de măsură și de adecvare în exprimare. Cel

mai adesea nepretențios cultural, mai puțin instruit și educat, dar atotputernic, marele public, impune modelul. De cealaltă parte, animat de o păgubitoare dorință de succes imediat și facil, de o popularitate efemeră sau falsă, jurnalistul („profesor”) devine un biet învățăcel – cu cât mai sânguincios, cu atât mai pernicios – la ofensiva expresiei trivialității și inculturii, a prostului gust, a limbajului rudimentar sau deșuheat, socotit expresiv sau original. Preluându-le într-un mijloc de audiență în masă, le amplifică răspândirea, le conferă un condamnabil prestigiu oficial sau cultural. O acțiune dăunătoare limbii române în cel mai înalt grad. Îngrijorați, lingviștii sunt neputincioși, atrag atenția asupra ei, dar dispun de prea puține și modeste posibilități pentru a o contracara. Redescoperindu-și sau chiar reinventându-și această nobilă menire, jurnaliștii și scriitorii trebuie să li se alăture ca aliați firești. Se știe că așa s-a întâmplat nu o dată în cultura românească. Au demonstrat-o aplicabile lucrări de investigație istorică. Una din cele mai recente și interesante, *Preocupări de limbă în presa românească din Transilvania*, Cluj, Editura Napoca Star, 2001, aparține lui Gabriel Vasiliu (*Cuvânt înainte* de prof. dr. V. Fanache) și asupra ei ne vom opri puțin mai jos.

Vom conveni, însă, mai întâi, că pentru a realiza acum nu numai schimbarea de mentalitate și de atitudine a acelei părți a publicisticii românești careia ele îi sunt caracteristice, ci și implicarea ei în benefica întreprindere a cultivării limbii prin, pur și simplu, folosirea ei în forma-i literară, corectă și îngrijită, o soluție necesară, dar nu suficientă, e pregătirea filologică a viitorilor ziarști. Pentru unele manuale sau lucrări teoretice de jurnalism această preocupare pare a nici nu exista. Aș cita doar un titlu – Michael

Kunczik, Astrid Zipfel, *Introducere în știința publicisticii și a comunicării* (traducere din germană), Cluj, 1998, considerat de referință în bibliografia de specialitate. Devin, așadar, cu atât mai remarcabile interesul și stăruința pe care i le arată, prin cursuri teoretice sau practice de limbă română contemporană, fonetică, gramatică normativă, semiotică, stilistică etc., Secția de Jurnalistică a Facultății de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”.

Ilie Rad e titularul merituos al unui asemenea curs. E cunoscut și apreciat ca scriitor, istoric literar, ziarist și editor de reviste, ca autor a o mulțime de volume, bine primite de critica avizată. O experiență remarcabilă în ale scrisului, care se regăsește în multe din calitățile cursului publicat în 1999 la Editura Excelsior din Cluj, *Stilistică și mass-media*; o mărturisește, de altfel, chiar subtitlul lui: *Aspecte ale experienței jurnalistice*. Din prefața prof. univ. dr. G. Gruică sunt de reținut ca semnificative câteva aprecieri: cursul e complementar celui de gramatică normativă, e „lucrat cu un pedantism pozitiv rar întâlnit”, „are stil, informație, eficiență practică, într-un domeniu de maxim interes pentru toți românii: educația lingvistică”. Mai reținem și o profesiune de credință a autorului: „Îmi place să cred că meseria de jurnalist se află la granița dintre știință și artă”. Termenului *stilistică* i se atribuie o sferă extrem de largă, astfel încât să acopere un conținut eclectic, repartizat în trei secțiuni: *Aspecte ale stilului jurnalist, Repere ale practicii jurnalistice și Addenda*. Titlul acestora, are o evidentă notă de convențional, căci, de pildă, sub primul se tratează sumar-monografic pleonasmul, cacofonia, repetiția, argoul și limba de lemn, iar sub cel de-al doilea – titlul jurnalist, ortografia cu *ă* și *sunt*. Între diversivne și disidență etc. Oricum, toate – și puteau fi mai multe – sunt de interes și bine venite pentru viitorul jurnalist, cu atât mai mult cu cât nu lipsesc texte ilustrative, inventare, chiar fragmente de dicționar, bibliografii selective, propuneri de exerciții etc.

Dacă unele teme sunt redactate cu conștiinciozitatea unor lucrări de seminar, ca minisinteze informative, de cultură generală, altora nu le lipsește originalitatea în soluții sau atitudine (față de amendamentele ortografice impuse în 1993 de Academia Română – revenirea la *ă* și *sunt* – ironia concluziei vizează desuetitudinea unui act apreciat pe bună dreptate ca nerațional și gratuit: „Prin urmare, se cuvine să respectăm ortografia în vigoare, având convingerea că aceasta nu este bătută în cuie și că va veni o vreme când ea va fi schimbată.”), iar altele, în sfârșit, au caracter aplicativ de atelier (redactarea unei cereri, a unei scrisori, punctuația etc.).

„Terapeutica” a ceea ce Ilie Rad numește „infracțiuni de natură stilistică”, frecvente mai ales în publicistică, stă sub semnul *urgenței*, alăturând imperativelor *corective* pe cele *preventive*, cu stricta respectare a celor *normative*. Surprind plăcut darul de a prezenta atrăgător faptele (cu invocarea de experiențe personale, cu exemplificări convingătoare), îndrumările metodologice prezentate sistematic și cu rigoare, tactul pedagogic, accesibilitatea, sprinteneala condeiului. Autorul își urmărește cu perseverență realizarea intențiilor și găsește mijloacele ce-i servesc la aceasta.

E cât se poate de firesc ca, încă de la începuturile ei, presa românească, îndeosebi cea din Transilvania, să se arate interesată de problemele limbii. O investigație mai îndeaproape, răbdătoare și atentă, așa cum e cea întreprinsă de G. Vasiliu, în lucrarea amintită mai sus, evidențiază, însă, locul central și amploarea pe care le dețin acestea în paginile periodicele vremii. Astfel, ne asigură cercetătorul avizat și tenace al presei ardelenae, „se poate afirma că nu a existat revistă care să fi apărut în această perioadă [între 1850 și 1900] și să nu fi publicat un material legat de ortografia română”. Detaliul e grăitor.

Cultivarea limbii are, în secolul al XIX-lea și încă un timp după aceea, un

sens mai cuprinzător și mai profund. Nu doar fiindcă pentru modernizarea limbii române de cultură se caută și se preconizează soluții diferite, apărate polemic, ci și pentru că, pe de altă parte, limba constituie încă la acest moment, cum bine s-a observat, „o componentă a programului politic”, în jurul ei ducându-se o luptă care mobilizează toată intelectualitatea românească. Presa mai ales e locul în care se poartă adevărate bătălii pentru limba română, politice și culturale. O emulație ce duce la intensificarea dialogului cu intelectualii de dincolo de Carpați. Limba și presa înfăptuiau deja Unirea ce nu va întârzia să vină.

Cercetarea lui G. Vasiliu confirmă elocvent aceste coordonate, știute din analize parțiale sau sintetice anterioare. Extinsă la un număr mare de publicații periodice transilvănene din perioada 1850-1900, ea relevă proporțiile, mai puțin previzibile poate, ale implicării presei românești de toate nivelurile – reviste și ziare, locale, școlare sau, deja, naționale, de la, să zicem, „Albina” (Viena, Pesta), „Familia”, „Gazeta de Transilvania” (Brașov) sau „Tribuna” sibiană până la „Rândunica” (Sibiu), „Revista Orăștiei”, „Speranța” (Arad), „Școala poporală” (Gherla), „Școala practică” (Năsăud) ș.a.m.d. – în discutarea și rezolvarea tuturor sau numai a unora din chestiunile limbii. Redactorilor li se alătură, fără complexe, colaboratori și corespondenți, mai mult sau mai puțin avizați, consacrați sau diletanți: profesori, învățători, juriști, teologi etc. Încrederea exegetului nu e înșelată, de fiecare dată apare ceva demn de reținut. Pasiunea cu care parcurge foile îngălbenite e răsplătită din belșug de detalii, fapte și date semnificative, e o pledoarie pentru o mai dreaptă apreciere a contribuției presei la viața politică, științifică, culturală, socială.

Dacă istoria culturală se regăsește firesc în lucrarea autorului clujean, beneficiul concret e mai ales al istoriei lingvisticii românești. Circumscriș interesului pentru limbă, extrem de bogatul material excerptat e sistematizat pe domenii lingvistice: ortografie, gramatică, lexicografie și limbă literară, onomastică, filologie, romanistică și lingvistică generală, istoria limbii române și dialectologie. Fiecare își are specificul și, cu toate că de cele mai multe ori sunt datorate unor nespecialiști bine intenționați, într-o perioadă a filologiei române pe care Sextil Pușcariu o numea romantică, multe în general reduse ca întindere, unele articole sau materiale se dovedesc a fi contribuții reale sub un aspect sau altul: susțin cu argumente pertinente o soluție sau un punct de vedere (referitor la ortografie, gramatică, etimologie, metodică etc.), propun un valoros material lingvistic inedit (dialectal sau onomastic), discută, iau poziție sau aduc deslușiri în chestiuni mai generale sau, prin interesul manifestat pentru un anume domeniu, marchează un moment de început, devansându-l pe cel admis de istoria disciplinei respective.

Fără a intra în amănunte, vom spune că cel interesat, va descoperi, desigur, și alte numeroase fapte remarcabile, imbold pentru atenția sporită pe care o merită publicistica românească din trecut și de astăzi, chiar în unele domenii de specialitate. O mărturie în plus pentru aceasta e și faptul că savanți de seamă, ca Sextil Pușcariu, Ștefan Pașca sau, mai demult, hulițul Grigore (Gergely) Moldovan, nu au subestimat colaborarea la diferite ziare sau reviste; ba mai mult, au fost și editori sau redactori ai unor apreciate periodice. G. Vasiliu evaluează, în partea a doua a lucrării sale această latură a activității celor trei lingviști.

Valoarea celor două lucrări se relevă, credem, mai pregnant în contextul prefăcut la începutul acestor rânduri.

EUGEN BELTECHI

TENDINȚE OCCIDENTALE ÎN ZIARELE ROMÂNEȘTI

1. Considerații generale

Este evident că, dacă am încerca să identificăm vreun tipar occidental de presă aplicat 100% într-un ziar românesc, n-am înregistra decât un demers eșuat. Un motiv este că nici un model media nu este atât de bun încât să fie preluat *ad-litteram*, fără modificări sau completări. Și apoi, nici un responsabil de publicație românească nu și-ar putea asuma riscul juridic de a introduce o formulă gazetărească exact cum este ea în original. În plus față de acestea, trebuie să ne gândim la diferențele care există între publicul-țintă al gazetelor, discrepanțe rezultate din nivelul economic, background-ul cultural, gradul de influențabilitate, diversitatea mijloacelor de informare ș.a.m.d.

De aceea este de preferat utilizarea termenului "tendințe" în detrimentul conceptului "modele", avansând din start idea că primul dintre ele este mult mai potrivit într-un studiu comparativ în care nu-ți propui să demonstrezi un plagiat, ci mai degrabă anumite direcții, lăudabile de altfel, în care se îndreaptă presa scrisă din România. Tendințele din peisajul media autohton sunt cuantificabile nu cantitativ (ca repetabilitate), ci calitativ, uzitând un set de criterii adaptabile prin raportare la genul publicațiilor de analizat. Nu sunt criterii general valabile, căci, vom vedea, ele nu îndeplinesc condiția compatibilității cu profilul tuturor publicațiilor. De pildă, în cazul presei tabloide, avem posibilitatea de a face referire la criteriul designului, al paletelor de culori, al dispunerii în pagină, al manierei de titraj, al tipologiei editorialistice. Variabilele nu funcționează și pentru presa de elită, întrucât profilul este total distinct, începând cu destinatarii mesajului mediatic, până la aspectul general al paginilor. Prin urmare, într-o astfel de situație variabilele operaționale sunt tematica abordată, organizarea pe secțiuni a ziarului, procentajul crescut al textului în raport cu fotografia sau analiza pe text.

O situație aparte este aceea în care un ziar prezintă tendințe cosmopolite, mai greu reperabile, din imperativul originalității. De data aceasta este mult mai dificil de precizat un model sau altul, căci stilurile formează un mix, împrumutând caracteristici, considerate de interes, de la mai multe publicații consacrate. Meritul acestei strategii constă în faptul că, într-adevăr, se poate ajunge la un amestec *sui-generis*, pe care, prin adaptare la specificul publicului, îl putem considera original.

Se naște însă întrebarea: sunt necesare aceste tendințe? Nu putem da un răspuns categoric în această chestiune, dar putem conchide ca ele sunt de dorit într-o presă care se zbate să treacă de vârsta prunciei. Sunt indispensabile prin prisma faptului că mass-media din România nu se poate izola de sistemul mediatic european, ba, din contră, arealul mediei românești este angrenat într-o dinamică dictată de necesitățile pieței în schimbare continuă. Și în fond, publicul amator de ziare prezintă o importantă trăsătură comună, oriunde s-ar afla el: sunt cu toții cititori grupați în jurul unei oarecare gazete, cu mentalități și gusturi diferite, dar cu aceeași preocupare, de a se regăsi cumva în conținutul publicației respective. Prin acestea se explică nevoia presei românești de a evolua în concordanță cu direcția de mers a paletelor mediatic globale, răspunzând la anumite imperative prin strategii, fie ele originale sau împrumutate.

2. Presă tabloidă în lanț: *Bild - The Sun - Libertatea - Național*

2.1. Tandemul *Bild - Libertatea*

Presa populară este exemplul cel mai elocvent pentru a sublinia tendințele occidentale din ziarele românești. Similitudinile sunt ușor de notat, iar profilul acestor ziare ajută mult demersul comparativ.

Libertatea este singurul ziar românesc ce respectă fidel rețeta presei de senzație impusă de nume prestigioase precum

The Mirror, *The Sun* sau *Bild*. Desigur, *Libertatea* nu a practicat acest gen de presă dintotdeauna; este stilul care a impus-o în preferințele românilor în ultimii cinci-șase ani. În primul rând trebuie observat că publicația aparținând grupului Ringier urmează clasicul format tabloid, pe direcția presei populare engleze. *Bild* are un format de tip *broadsheet*, nespecific jurnalismului de senzație.

Pagina de titlu este cea mai potrivită pentru a releva trăsăturile ce apropie cele două publicații. Sigla (*Bild*, respectiv *Libertatea*) este încadrată într-un pătrat roșu, iar culoarea fontului de titlu este albul. Aceeași descriere se potrivește și perechii *The Sun – Național*, cu dozebirea că forma încadrării siglei este orizontal-dreptunghiulară. Sub *Bild* stă scris cu litere mici "unabhängig. uberparteilich" (independent. neutru), iar *Libertatea* titrează în aceeași poziție "zi de zi. scurt pe doi". Atât prima mențiune, cât și cea în limba română spun lucruri esențiale despre stilul gazetăresc al celor două: *Bild* își declară obiectivitatea politică, iar *Libertatea*, concizia și claritatea materialelor. Numele publicațiilor este plasat în partea superioară a paginii, în stânga. Orizontala capului de pagină este întotdeauna ocupată de titlul cel mai important al ediției, cu caractere impresionante, iar aici intră exclusiv informații care privesc faptul divers: căsătorii și divorțuri celebre, scandaluri de proporții, violența sub toate aspectele ei, evenimente și întâmplări ieșite din comun. Bineînțeles, articolul, prezentat pe scurt, este însoțit întotdeauna de imagini relevante. De altfel, în ambele ziare, fotografia reprezintă esența stilului practicat; *Bild Zeitung* se traduce "ziarul cu imagini", iar la denumirea *Libertății* putem completa din imaginație: libertatea de a difuza orice imagine. Fotografii sunt de multe ori mai grăitoare decât textul propriu-zis al articolului. Sunt privilegiate pozele cu femei semi sau chiar complet nude, iar *Bild*, mai mult decât *Libertatea*, face exces de asemenea fotografii. Publicația românească

că are cel puțin două spații unde, constant, prezintă domnișoare ce-și arată trupurile: fata de la pagina 5 și vedeta ce însoțește (căci nu o prezintă) rubrica meteo. Modelul fetei de pe pagina 5 este importat din publicația engleză *The Sun*, care o plasează pe a treia pagină. Celelalte aticole de pe prima pagină sunt dispuse dezorganizat, sub linia de pliere a ziarului, în funcție de importanța lor. Sunt doar prezentări pe scurt ale subiectelor, cu trimiteri în interior. Fotografii abundă și în partea inferioară a primei pagini; uneori textul este suprapus pe imagine, iar alteori fotografia nu are contur regulat, fiind decupată după forma umanoidă pe care o prezintă, cu text mulat pe marginile ilustrației. Aceeași tehnică imagistică o regăsim în interiorul ziarului, unde paginile color alternează cu cele alb-negru. În *Libertatea*, ca și în *Bild*, paginile color sunt aproximativ jumătate din total, iar acest total este aproximativ același (15 pagini). Este firesc ca un ziar din categoria *popular press* să fie 50% color, ca susținere a tematicii abordate: cei trei S, cum spun britanicii, sex, scandal și sport. Este interesant că primele două câmpuri tematice trimit, referențial, la culoarea roșie. Este chiar nuanța care domină paleta coloristică, alături de galben, bleu-albastru și negru.

Spre deosebire de *Bild* care este cvasi-structurat din punctul de vedere al rubricilor (cu excepția secțiunii sportive ce ocupă 4-5 pagini), *Libertatea* are un minimum de structură, după cum urmează: politică, eveniment, actualitate, utile, sport. Dar nu trebuie să ne lăsăm amăgiți de titulatura rubricilor, căci ele cuprind tot articole din ariile tematice enunțate mai sus. Spre exemplu, așa zisa pagină politică oferă scandalurile zilei în Parlament sau Guvern, zvonuri despre politicieni, aspecte privind viața particulară a oamenilor politici, fapte inedite din culisele politicii. Un alt element care permite apropierea celor două ziare este editorialul sau, mai exact spus, panseurile unui jurnalist ce

comentează foarte lapidar vreun eveniment mai important. Atât în cotidianul german, cât și în cel românesc, ele sunt plasate, constant, pe pagina a doua, în poziție verticală.

Secțiunea sportivă este un capitol indispensabil pentru cititorii celor două publicații. Cuprinde foarte multe bărfe despre viața sportivilor și, îndeosebi, a fotbaliștilor, cu imagini cât se poate de inedite, căci nu avem de-a face cu pagini sportive în sensul jurnalismului de specialitate, cu analize de meciuri și predicții. Sportul este prezent în subsidiar, pe lângă subiectele centrale: sportivii cu viața și cariera lor, cât mai spectaculoase posibil. Iar când evenimentele nu au aspecte care să merite a fi inserate în pagină, sunt cercetate cele mai ascunse detalii pentru a se descoperi ceva cât de cât picant de oferit publicului.

Stilul de scriitură apropie cele două publicații prin complexul trăsăturilor definitorii. Este hiperconcis, fără structuri arborescente, cu o schemă frastică foarte simplă și comprehensibilă. În exprimare se uzitează termeni simpli, concreți, însă uneori apar interjecții, cuvinte oarecum argotice care trimit toate către limbajul omului comun, obișnuit, fără o educație aleasă. Considerațiile sunt valabile pentru ambele ziare și conturează profilul publicului țintă după cum urmează: omul cu studii cel mult liceale, în general tinerii, muncitorii, dar și funcționarii, care citesc ziarul pentru a se destinde și nu pentru a afla știri și comentarii politice. Sunt amatori de fapt divers, care citesc cu mai mare plăcere o revistă de divertisment decât un ziar de elită. Sunt oameni pentru care opțiunea politică a ziarului nu constituie un criteriu de selecție pentru lectură și pentru care informația este mai importantă decât opinia. *Bild* și *Libertatea* sunt destinate maselor largi de oameni, iar tirajul ziarului german demonstrează cel mai bine această aserțiune (cca. 5 milioane de exemplare). Difuzarea *Libertății* este mult mai redusă, însă este explicabil dacă

ne gândim la puterea de cumpărare a monedei românești și la nivelul de salarizare al populației. În Occident, astfel de cotidiene se vând mai ales cu bucată în stradă, și, tocmai de aceea, nemții o numesc “presă de bulevard”. La noi în țară încă mai funcționează sistemul abonamentelor, inclusiv pentru ziarele populare.

Tematica subiectelor tratate este comună celor două cotidiene. Mai mult, la o analiză aprofundată, descoperim articole identice cu cele din ziarul german, inclusiv cu fotografiile. În *Libertatea* din 17 martie 2002 citim în pagina a șasea: “Pe Lolo Ferrari nu au ucis-o sânii. Soțul vedetei a fost arestat pentru că și-a asfixiat consoarta cu perna”; același subiect îl regăsim în ziarul *Bild* din 1 martie 2002 sub titlul “Minunea sânilor-sufocată de propriul soț?” (“Wurde das Busen-Wunder vom eigenen Mann erstickt?”), ambele articole având aceeași fotografie a actriței porno. Situația se repetă în cazul unui articol apărut pe 15 martie 2002 în *Libertatea*, intitulat “Horoscopul, fals? Un astrolog susține că zodiile se întind pe alte perioade calendaristice”, după ce, cu două săptămâni înainte, subiectul fusese tratat pe larg în *Bild*, în mai multe numere cu titlul “Astro-Schock!”. Acestea sunt, fără îndoială, doar coincidențe, însă, evident, asemănările există și, coroborate cu celelalte elemente comune, se lasă deschisă posibilitatea de a studia în paralel cele două cotidiene. Pe fondul succesului la public strategia poate fi privită pozitiv.

2.2. Național – un popular edulcorat

Ziarul *Național* a fost o surpriză pentru publicul român în momentul apariției lui (1997). El relua atunci tradiția unei rețete ziaristice considerate decedată în România: jurnalismul de senzație, promovat de *Evenimentul Zilei* în primii trei-patru ani ai existenței sale. Lumea privea deja cu lipsă de interes faptele neobișnuite, precum nașterea purcelului cu șase picioare sau oaia care alăptează piscoași. Astfel de produse jurnalistice începuseră să se

banalizeze, căci piața era deja suprasaturată. Cu toate acestea, *Naționalul* propune publicului chiar această linie editorialistică, mizând pe o mare parte din foștii cititori ai *Evenimentului Zilei* care trebuiau alimentați în permanență cu fapt divers.

Cotidianul *Național* venea totuși cu un as în mânecă. El nu este decât pe jumătate "de senzație", căci are uneori pagini de politică sau externe, în care subiectele sunt prelucrate cu profesionalism și seriozitate. Printr-o astfel de strategie, *Național* urmărește să-și lărgescă segmentele de public, acaparându-i și pe cei indeciși între presa de elită și cea tabloidă. *Național*, ca și *Bild*, preferă formatul mare, cu o cantitate lărgită de informații.

Este unul din ziarele românești cu cel mai consecvent design de la apariție până în prezent. Utilizează culori puternice pe prima și ultima pagină, întocmai ca *Bild*. Folosește pentru pagina de titlu așa-numita tehnică "de vitrină", în sensul că își oferă produsele prin etichete atractive (= titlurile articolelor), eventual fotografii incitante. Prima pagină apare ca un amalgam, ca o avalanșă de titraj aproape obositor, dar care atrage ochiul ca o porțiune de bazar supraîncărcat, unde ți-e greu să alegi ceva anume. Ziarul a avut în cei cinci ani de la apariție câteva elemente novatoare prin care s-a diferențiat de restul presei românești. Trebuie să ne referim, în primul rând, la articolul de fond semnat "Național", după o autentică formulă de editorial, ca din manuale, în care se statuează faptul că acest tip de articol se semnează și exprimă atitudinea întregului colectiv de redacție, nu a unei singure persoane, cum se întâmplă cel mai des. O altă găselniță a celor de la *Național* a fost prezentarea pe prima pagină a unor maxime celebre, care edulcorează, într-un fel, asaltul faptului divers. "Cifra zilei" este un atu simplu, dar eficient; este, de regulă, o valoare surprinzătoare, cu referire la un eveniment sau întâmplare

de actualitate în care cuantumul este mai grăitor decât faptul în sine.

Național demonstrează prin stilul practicat că jurnalismul de senzație nu a căzut nicidecum în desuetudine în România contemporană. Pentru exemplificare, iată titlurile de pe prima pagină a *Naționalului* din 11 aprilie 2002: "Andreea Marin în pat cu iubitul", "Cântăreața Maria Ghinea, victimă a geloziei soțului", "S-a născut vițelul roșu, vestitorul unei noi ere mesianice", "Vaticanul interzice botezul cu nume de înger", "Vreți să știți ce vă așteaptă în viața personală cu o clipă mai devreme?", "Iordănescu către Becali: Te pup!", "Un harghitean de 100 de ani a fost scutit de plata taxelor pentru tot restul vieții". Sunt subiecte ieșite din comun, pentru a destinde cititorul, părând luate din reviste.

Ultima pagina a ziarului prezintă un interes deosebit prin cel puțin trei elemente. Sub genericul "click" sunt prezentate două imagini mari în partea superioară a paginii, cu vedete mai mult sau mai puțin vestimentate, în ipostaze surprinzătoare. Al doilea punct este rubrica "radar tv", spaima vedetelor de televiziune, care a transformat ziarul într-o publicație antipatică pentru starurile tv. Nu în ultimul rând, un subiect de atracție, de alt gen, este tableta lui Tudor Octavian, unul din cei mai talentați scriitori publiciști din țara noastră.

Național a fost primul cotidian din România care a făcut un pas mai departe apărând și duminicile. Desigur, aparițiile duminicale sunt obișnuite în presa engleză, italiană și germană, însă în România exista riscul de a nu fi cumpărate. Englezii operează cu două categorii de publicații: *daily papers* (cotidiene) și *sunday papers* (duminicale), iar cele două categorii se vând cel puțin la fel de bine. În Anglia există aproximativ zece ziare de duminică, la egalitate cu numărul cotidienele. *Național* a dovedit că și la noi în țară cititorii pasionați pot primi pozitiv o inițiativă ca atare.

3. Modelul presei de elită în cotidienele *Le Figaro* și *Jurnalul Național*

“Quality press” este, după cum s-a văzut, o categorie foarte bine reprezentată în presa franceză de ziare precum *Le Monde* sau *Le Figaro*. Cele două titluri prezintă totuși anumite diferențe, raportându-ne la aspectul lor general. Pe lângă orientarea politică distinctă, este ușor de observat nota mai dinamică a cotidianului *Le Figaro*, prin comparație cu stilul liniar, aproape fad, din *Le Monde*. În presa din România, *Jurnalul Național* este publicația ce se apropie prin multiple variabile de modelul *Le Figaro*.

Jurnalul Național este, fără îndoială, unul din reprezentanții presei de elită din România, cu precădere în ultimii doi-trei ani, când a ieșit pe piață cu un look mult mai aerisit, mai lizibil, inclusiv prin schimbarea formatului din tabloid în *broadsheet*. S-a impus prin seriozitatea subiectelor pe care le abordează, prin linia editorialistică generală și, nu în ultimul rând, prin numeroase tehnici interactive, neobișnuite pentru un cotidian (concursuri, loterii, premii etc).

Pagina de titlu a celor două cotidiene prezintă multiple similitudini. Sigla ziarului este dispusă în cap de pagină, pe orizontală, cu fonturi negre, pe toată lățimea paginii. Imediat sub spațiul siglei sunt dispuse de asemenea pe orizontală, principalele titluri ale ediției, în număr de două-trei, însoțite de imaginile protagoniștilor (de obicei, busturi), cu trimiteri în interiorul ziarului. La fel, în ambele ziare observăm o reclamă de 3/3 centimetri alături de principalele titluri, încadrată într-un pătrat. Editorialul este așezat în partea dreaptă pentru *Figaro* (pe vertical), iar pentru *Jurnalul Național* în stânga. Deasupra liniei de pliere a celor două cotidiene este plasat cel mai important subiect al ediției, cu fotografie mare, color, tratat pe larg, dar parțial, căci restul articolului poate fi citit în interior. Jumătatea inferioară a primei pagini este ocupată de două-trei articole,

de obicei cu fotografii, dispuse aleatoriu, pe subiecte de interes general, iar în unul din colțurile inferioare este plasată o reclamă. Pe partea opusă editorialului, pe vertical, este expus ceea ce este mai interesant de citit în secțiunile ziarului. Pentru a conchide, se poate spune că în ansamblu, având în vedere pagina de titlu, cele două cotidiene apar ca reflecție în oglindă, unul în fața celuilalt.

Interiorul ziarului pune în relief principalele diferențe dintre cele două organe de presă. Secțiunile nu sunt aceleași, întrucât fiecare are prioritățile sale în funcție de specificul publicului și de propriile convingeri. *Le Figaro*, ca majoritatea ziarelor franceze, începe cu paginile dedicate vieții internaționale, iar *Jurnalul Național* cu secțiunile “Actualitate” și “Eveniment”. Românii sunt un tip mai special de public, ce trebuie captat încă din primele pagini pentru a nu abandona lectura ziarului și sunt, de pildă, prea puțin interesați de politica internațională în raport cu ceea ce se întâmplă în propria țară. Românii nu au tradiția franceză de a citi ziarele ca un școlar atent la tot ce i se povestește; dacă nu începi cu ceea ce este esențial sau atractiv, riști să-i pierzi pe parcurs.

Materialele publicistice din paginile interioare sunt însoțite, cu moderație, de fotografii alb-negru, iar o pagină nu cuprinde mai mult de trei, cel mult patru articole mari. Ca tip de dispunere în pagină se folosește în ambele cotidiene, așa-numita “paginare în module”, ce poate fi descrisă astfel: “Toate textele și imaginile care tratează o temă trebuie să formeze un dreptunghi. Modulele sunt separate unele de altele prin linii orizontale și verticale (n.m. imagine sau reale). Cititorul își poate da seama de la prima vedere care texte și imagini alcătuiesc un articol. Mai exact, toată pagina este divizată în cadre. În acest fel, titlurile își pierd funcția lor de ordonare a paginii. Paginarea în module avantajează conținutul articolelor. Cititorul recunoaște de la bun început articolul care îl interesează, cu toate elementele lui și

nu este indus în eroare de ordonarea confuză a textului și a imaginilor.”¹ Cel mai mare dezavantaj al acestui tip de paginare este riscul ziarului de a ajunge să fie considerat prea schematic, deci monoton.

Paginile color din cuprinsul celor două publicații sunt destinate publicității, capitol la care amândouă sunt foarte bine reprezentate. Deosebirea apare în momentul în care analizăm modul în care sunt dispuse reclamele. *Le Figaro* le înseriază chiar și printre articole, pe când *Jurnalul Național*, de regulă, are spații special alocate.

Stilul de scriitură este superior aceluia din presa tabloidă, prin complexitatea structurilor gramaticale, vocabularul mai îngrijit, acuratețea exprimării, mai presus de toate, prin conștiința faptului că se adresează unui public, instruit, profesionist.

Cotidienele *Le Figaro* și *Jurnalul Național* sunt, în ansamblu, acelea care se citesc la un birou, în tihnă, pentru a afla opinii competente privitoare la actualitatea din orice domeniu; totodată sunt ziarele care nu pot lipsi din nici o revistă a presei sau din nici un demers documentar cu privire la un anumit subiect.

4. Liniaritatea stilului în *Le Monde* și *Cotidianul*

Le Monde este ziarul sobru, serios, la care se face referire în toate lucrările de specialitate, ca reprezentant al presei europene de elită. Cu toate acestea, cel mai des i se reproșează monotonia rețetei gazetărești și aceste acuze vin, de obicei, din partea americanilor, obișnuiți cu vivacitatea mediei lor. *Le Monde* este oferit drept contraexemplu pentru modelul agresiv de presă, cu demersuri investigative și urmări de proporții, specific nord-americanilor.

În 1999, *Cotidianul* se afla sub conducerea jurnalistului Ion Cristoiu care, încă din momentul debutului, afirma că ziarul său urma să urmărească *Le Monde*, tocmai genul care lipsea atunci din peisajul media. Prin urmare, *Cotidianul* a fost relansat ca

un ziar extrem de serios, cu subiecte de macrointeres, oferind foarte multe analize și puncte de vedere ale unor specialiști. Bineînțeles, riscul adoptării unei asemenea formule era imens: publicul român începuse să iubească faptul divers, prin care se sustrăgea din vicisitudinile cotidiene sau din rutina de zi cu zi. Ca atare, un ziar pe linia *Le Monde* putea foarte lesne să nu smulgă nici o reacție de *feedback*.

Cum se explică liniaritatea stilului jurnalistic? Se pare că publicul celor două cotidiene imprimă de fapt aspectul general al ziarului. Sunt cititori care nu includ printre criteriile de selecție și pe acela al designului. Ei vor doar un ziar bine informat, cu opinii întemeiate, riguros și constant în idei și, mai presus de toate, bine organizat. Este genul de ziar care ar schimba cu greu structura pentru un subiect de ultimă oră, de teamă de a nu-și pierde din cititori.

Impresia de consecvență exacerbată și de conservatorism este totuși compensată prin sobrietatea menită să contrabalanseze imaginea generală a tabloidelor în permanentă expansiune. *Cotidianul* se situează la polul opus unei gazete precum *Libertatea*. Trebuie să admitem că ambele sunt necesare pentru un peisaj mediatic corect echilibrat, în folosul marelui public. Astfel de publicații sunt un termen de comparație indispensabil, dar și un refugiu în calea bombardamentului cu imagini din partea ziarelor de senzație. Într-adevăr, *Le Monde* este un clasic în lupta contra folosirii fotografiei, dând prioritate textului brut, cu titluri scurte, informative, fără inovații grafice.

5. Două cotidiene respectate: *Corriere della Sera* și *Adevărul*

Fiecare țară are o publicație emblematică, de care a auzit toată lumea și despre care oricine ar ști să spună câteva cuvinte definitorii. De regulă, ziarele care se încadrează în această ramură sunt respectate de toată paleta publicului, indiferent

dacă sunt sau nu cititori ai acelei gazete. Este vorba de ziarele pe care le oferim ca exemple când purtăm o discuție despre presă.

Aspectul general și stilul jurnalistic practicat apropie cele două mari publicații din Italia și România. Fac parte din categoria *broadsheets*, care în nici un caz nu se citesc pe stradă, ci, mai curând, în instituții, în biblioteci, în structurile administrației publice etc. Oferă informații bogate, dezbat problemele esențiale ale politicii interne, fac analize exhaustive și sunt considerate obiective. *Adevărul* afișează constant eticheta "ziar național independent", care, cel puțin la nivel declarativ, are impact asupra potențialilor cititori.

Ca tiraj, cele două cotidiane sunt lideri naționali în țările de proveniență. Situația nu ar mai fi stat la fel dacă cele două ar fi apărut în teritorii anglo-saxone, unde presa de senzație controlează difuzarea în detrimentul presei de calitate. *Adevărul* a înregistrat în 1990 o cifră record a vânzărilor, 1,53 milioane de exemplare într-o singură zi, care nu s-a mai repetat vreodată de atunci. Este drept, ambele ziare sunt susținute de o istorie favorabilă. Ca an de apariție, sunt, de asemenea apropiate: 1876 pentru *Corriere della Sera* și 1888 pentru *Adevărul*. Sunt ziare cu care publicul s-a obișnuit, având cei mai mulți cititori constanți. În medie, sunt persoane mature, cu studii cel puțin de nivelul liceului, de la funcționari în sistemul public, oameni de afaceri, până la intelectuali.

Pagina de titlu este singura cu fotografii color (una sau două) pentru principalele subiecte ale ediției, aflate în partea superioară a paginii, sub sigla dispusă larg, pe orizontal. Foarte mulți cititori cumpără cele două ziare pentru editorialele plasate întotdeauna în partea stângă și semnate de nume care s-au impus în presă. Părerea lor creează adesea mari curente de opinie pro sau contra unor persoane sau evenimente. În general, comentariul este bine delimitat de partea pur informa-

țională, mai mult în cazul *Adevărului* și mai puțin pentru publicația italiană. Aceasta se explică prin neglijența generală a *stampeii* italiene de a separa opinia de informație, tradiție împrumutată cu moderație din presa franceză.

Corriere della Sera și *Adevărul* sunt încă adevărate ale teoriei conform căreia ziarele care se pretind mari din punct de vedere calitativ trebuie să aibă și un format cât mai mare. Este însă o ipoteză desuetă, care ține mai mult de subconștient decât de mecanismele rațiunii. *Le Monde*, spre exemplu, a renunțat la o astfel de viziune și are în prezent un format tabloid, ușor de manipulat oricând și oriunde. O astfel de teorie, care ar trebui abandonată, se alimentează și din dorința publicațiilor de a nu fi confundate cu presa de senzație, care are, în general, un format foarte redus pentru a fi mai ușor vândută și citită.

6. Exponente ale clasei de mijloc: *Libération* și *Ziua*

Categoria "middle-class papers" este destul de slab reprezentată atât în Franța, cât și în România. Cele două țări nu constituie neapărat o excepție, caci aceasta clasă de mijloc este eminentamente greu definibilă. Autorii englezi au reușit totuși să aplice o astfel de schemă pe presa din Anglia, neputând să definească cu exactitate decât cele două extreme, presa de elită și tabloidele, lăsând astfel un gol în dreptul publicațiilor mijlocașe. Cu toate acestea, au înacadrat în acest spațiu cotidianele *Daily Mail* și *Daily Express*. Prin omisiune, putem conchide că cele două ziare ar reprezenta mediana într-o asemenea grilă operațională.

În presa din România, cotidianul *Ziua* este susceptibil de a fi considerat un ziar de mijloc. Argumentul major este nonapartența evidentă la ziarele de elită sau la presa de senzație. Vulgarizând, putem spune ca are câte puțin din toate. Pagina de titlu trimite mai degrabă la aspectul unui ziar popular. Sigla este asemănă-

toare cu cea a lui *Bild*, pe un fond roșu. Fotografii mari de pe prima pagină și lipsa de articole conduc spre aceeași idee. Pagina 1 a zilei este de tip vitrină, afișând numai titluri mari, eterogene, de diferite nuanțe. Paginile de sport, două-trei la număr, fac din această secțiune una majoră, având în vedere că ocupă un sfert din ziar, ceea ce reprezintă un alt punct comun cu presa tabloidă. Subiectele nu tratează însă faptul senzațional în proporția în care o face un ziar tabloid. În aceasta rezidă principala distincție între *Ziua* și oricare dintre publicațiile bulevardiere. Tematica este relativ mai sobră; *Ziua* a surprins prin anchete cu ecou considerabil și printr-o rețea eficientă de reporteri de investigație și informatori. Este un ziar incisiv, care dă, într-adevăr, prioritate faptului ieșit din comun, însă este vorba de acel fapt-eveniment prin gravitatea și miza pe care le implică. Paginile politice și cele de eveniment conțin articole de interes general din viața internă și pot fi oricând comparate cu omoloagele lor din presa franceză. O inițiativă pozitivă a celor de la *Ziua* este pagina intitulată "editorial", ce găzduiește articole de opinie, după modelul francofon.

Cele mai multe din cotidienele franceze sunt considerate elitiste. La fel se întâmplă și cu *Libération*, dar în aceasta situație identificăm câteva elemente ce permit încadrarea ziarului printre cele de mijloc. Ca și în *Ziua*, pagina întâi a cotidianului francez este specifică mai degrabă presei senzaționaliste, cu titluri mari și fotografii pe măsură. La fel ca și *Ziua*, *Libération* acordă prioritate evenimentului, lucru vizibil în ordinea secțiunilor, dar și în

suprafața articolelor. Fenomen rar într-o gazetă franceză, sportul este un domeniu respectat și i se consacră câteva pagini zilnic. Toate acestea și, în plus, formatul tabloid concură la refuzul de a încadra *Libération* printre anostele cotidiene de calitate franțuzești. Desigur, responsabilitatea și profesionalismul tratării subiectelor nu permit nici atribuirea etichetei "senzațional". Este optimă, prin urmare, denumirea "ziar de mijloc" pentru dinamicul *Libération*, dar și pentru *Ziua*.

7. Concluzii

Competiția de pe piața media determină în permanență ziarele să vină cu ceva nou și interesant în fața unor cititori din ce în ce mai formați și mai educați pentru un proces profesionist de lectură. Diletantismul este în declin atât în câmpul presei, cât și în cel al receptorilor. E adevărat, cititorii de ziare se împuținează în România, însă cei ce rămân așteaptă rezultate performante, de nivel occidental. Cu alte cuvinte, este important de observat că presa profesionistă nu se face la voia întâmplării, ci că, din contră, se urmăresc anumite modele, curente ce prevalează la nivel mondial, care reflectă o cerere mai mult sau mai puțin tipică și care se adaptează în funcție de trăsăturile publicului vizat. Modelele occidentale de presă ilustrează culturi mediatiche îndelung sedimentate la care aderă și instituțiile mass-media din România, cu o oarecare finalitate pe termen lung: auto-definirea cât mai clară a stilului de presă.

IONUȚ TĂNASE,
Jurnalism, an IV

¹ Peter Brielmaier, Eberhard Wolf, *Ghid de tehnoredactare*, Polirom, Iași, 1999, p. 47.